

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TEZİN ADI
RUSYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ(1792-1815)

Hazırlayan
AKİF ALTUĞ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

Yüksek Lisans Tezi

KAYSERİ
ARALIK, 2015

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TEZİN ADI
RUSYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ (1792-1815)

Hazırlayan
AKİF ALTUĞ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

Yüksek Lisans Tezi

KAYSERİ
ARALIK, 2015

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı – Soyadı: Akif ALTUĞ

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK

Rusya-Osmanlı ilişkileri (1792-1815) adlı Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Akif ALTUĞ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

..... ABD Başkanı

KABUL ONAY SAYFASI

Erhan YOSKA danışmanlığında Akif ALTUĞ tarafından hazırlanan “Rusya-Osmanlı İlişkileri (1792-1815” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

25/12/2015

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

Üye : Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

.....
.....
.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 31/12/2015 tarih ve 29 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

21/12/2015
Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Rusya'nın yayılcı politikası ile birlikte sürekli değişen sınırları sebebiyle net bir sınır çizilememekle beraber doğal sınırları olarak belirlemeye çalışırsak; doğusunda Pasifik (Büyük) Okyanusuna; batısında Estonya, Litvanya Körfezi'ne; güneyinde Kafkasya, Hazar Denizi ve Karadeniz'e; kuzeyinde ise Kuzey Kutup Denizi'ne kadar olan geniş bir coğrafyada yer almaktadır.

Bulunduğu coğrafyanın geniş olması, çok fazla etnik unsuru bir arada barındırması ve jeopolitik konumu dolayısıyla tarih boyunca büyüklü küçüklü onlarca devlete millete ve inanca ev sahipliği yapmıştır. İlk çağlardan itibaren özellikle Asya'dan Avrupa'ya gerçekleştirilen göçlerde bir koridor rolü üstlenen bölge, sonraki çağlarda Hazar ve Kafkasya bölgesi, Karadeniz ve Doğu Avrupa için de kilit rol oynamıştır. Bu önemli özellikler bakımından Rusya-Osmanlı Devletleri benzerlikten ziyade aynıdır. Ancak Osmanlı Devleti coğrafyası, iklim olarak daha elverişli olmakla birlikte, Çar I. Aleksandr'ın da ifadesiyle Rusya'nın kapısı olan Boğazlara da sahiptir.

Kafkasya'daki Ermeni ve Gürcü halklar bahanesiyle XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bu bölgeyle ilgilenmeye başlayan Rusya, bu halkları da bahane ederek coğrafyayı ele geçirmeye çalışmıştır. Balkanlarda ise XVI. Yüzyıldan itibaren Ortodoks halkları yaşam şartlarının iyileştirilmesi bahanesiyle önce Osmanlı Devleti'nden ricacı olan Ruslar, XVII. yüzyıldan itibaren bu halkları Osmanlı'ya karşı örgütleyerek, Ortodokslarla İstanbul Hükümetini karşı karşıya getirmiştir. Rusya XV. yüzyıla Rus Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığından sonra Ortodoksların savunucusuymuş gibi hareket etmiştir. I. Petro'nun devrimleriyle birlikte XVII. yüzyılın başından itibaren güçlenmeye başlayan Rusya, bundan sonra Osmanlı ile karşı karşıya gelmiştir. Bu sebeplerle Rusya-Osmanlı arasında 17 savaş yaşanmış bunlardan sadece ikisini Osmanlı Devleti kazanabilmiştir.

Çalışmamızda 1792 Yaş Antlaşmasından sonra, 1799 ve 1805 yıllarında yapılan Rusya-Osmanlı ittifak antlaşmaları, 1806-1812 yılları arasında devam eden Rusya-Osmanlı savaşları ve savaşın ardından imzalanan 1812 Bükreş Antlaşması ile birlikte bu dönemde Kafkaslar, Balkanlar ve Boğazlarda Rusya-Osmanlı ilişkilerini 1815 yılına kadar incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın I. bölümünde genel hatlarıyla 1792'ye kadar Rusya-Osmanlı ilişkilerini ele aldık. I. Petro, İsveç, Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları ile Kuzey Buz Denizi'ne kadar hâkim olacak, Batı'daki Ortodoksların da desteğini alacak bir Rusya hayali kurdu. I. Petro'dan sonra gelen bütün Çar ve Çariçelerin bu hayali rehber edinmesiyle Rusya-Osmanlı ilişkileri barış döneminde bile rekabet halinde geçmiştir.

II. bölümde 1787-1792 Rusya-Osmanlı savaşının ardından imzalanan Yaş Antlaşması'nı ve bu antlaşmanın Rusya ve Osmanlı Devletleri açısından sonuçlarını yazmaya çalıştık. Yaş Antlaşması ile birlikte Turla Nehrine kadar ilhak eden Rusya, bundan sonraki dönemde Balkanların tamamında daha aktif bir politika yürütecektir.

III. bölümde, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi sonucu Osmanlı'nın, Ruslarla ittifak yapmasını ve böylece Rusların hayalini kurduğu Rus gemilerinin, Osmanlı Devleti'nin de rızasıyla Boğazlar üzerinden Akdeniz'e geçmesini ifade ettik. Boğazlar Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra 1799 yılında ilk defa bir antlaşmaya konu olmuştur. Bu tarihten itibaren Boğazlar uluslararası bir sorun haline gelecek hatta konuya Fransa ve İngiltere de müdahil olacaktır.

IV. bölümde Kafkaslar, Boğazlar, Balkanlar üzerinde Rusya-Osmanlı münasebetlerini anlattık. Rusların bazı Gürcü ve Ermeni halkları kullanarak Kafkaslara inmesini, böylece Osmanlı Devletiyle sınır komşusu olmasını ve Balkan halklarını Osmanlı aleyhine kışkırtarak ayaklanma çıkarmalarını yazdık.

Bu çalışmamızda Rusça eserlerle birlikte, bazı İngilizce eserlerden ve Türkçe eserlerden faydalandık. Rus Devleti Tarih Kütüphanesi'nin internet sitesinden, TBMM Arşivi Kütüphanesinden, Milli Kütüphaneden, Erciyes Üniversitesi Merkez Kütüphanesinden ve Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinden faydalandık.

Yüksek lisans dönemim boyunca bana yol gösteren, bana her türlü kolaylığı sağlayıp, kütüphanesini bana açan Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA'ya ve bu tezin fikir sahibi olan değerli Hocam Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ'e şükranlarımı sunarım.

Bu güne gelmemin yegane müsebbibi olan Annem Zeynep ALTUĞ'a, Babam Mehmet ALTUĞ'a ve bana her zaman bir abla olmaktan daha fazlasını yapan Ablam Seda DEMİRDELEN'e, ve tezin düzeltmelerini yapan Selma ÖZKAN'a teşekkür ederim.

Akif ALTUĞ

Rusya-Osmanlı ilişkileri (1792-1815)

Akif ALTUĞ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, 2015

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

ÖZET

Rus Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığıyla birlikte henüz XV. Yüzyılda Ortodoksların savunucusuymuş gibi davranarak bu halklar konusunda Osmanlı Devleti'nden ricalarda bulunmuşlardır. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, Kafkaslardaki Ermeni ve Gürcü halklarla, Balkanlarda ise bütün Ortodokslarla ilgilenmeye başlayan Rusya bu halkları Osmanlı'ya karşı örgütleyerek, Osmanlı Ortodoks halklarının İstanbul Hükümeti ile karşı karşıya gelmesini sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı geri almak istemesi üzerine Rusya'ya karşı 1787'de başlattığı savaş, 1792 yılında Rusya açısından büyük bir başarı Osmanlı açısından ise tam bir hezimetle sonuçlanmıştır. Savaşın sonucunda 1792 yılında Rusya-Osmanlı arasında yapılan Yaş Antlaşması ile Rusya, Turla Nehri'ne kadar Osmanlı'dan almıştır.

1798 yılında Napolyon, Osmanlı toprağı olan Akdeniz'deki bazı adaları alıp Mısır'ı işgal etti. Bu durum üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne, Napolyon'a karşı ittifak teklifinde bulundu. Osmanlı Devleti'nin bu ittifakı istemeyerek de olsa kabul etmesiyle birlikte 1798 yılında Rusya-Osmanlı arasında ittifak antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile birlikte Rusya, tarihinde ilk defa Türk Boğazlarından gemiyle geçerek Akdeniz'e indi.

Rusya bu dönemde Ermeniler ve bazı Gürcü halkların da yardımıyla Kafkaslara yerleşti ve nihayetinde 1800 yılında Gürcistan'ı ilhak etti

1805 yılında antlaşma yenilendi ancak 1806 yılında Rusya-Osmanlı savaşının başlaması neticesinde yürürlükten kalktı. İngiltere ve Fransa'nın da Boğazlarla alakadar olmasıyla

birlikte Avrupa tarihinde yeni bir mesele olarak “Boğazlar Meselesi” ortaya çıktı ve bu uluslararası bir sorun haline geldi. Rusya-Osmanlı arasında devam eden savaş ise 1812 yılında Rusya’nın Besarabya bölgesini Osmanlı’dan almasıyla nihayetlendi.

Anahtar kelimeler: Rusya-Osmanlı, Balkanlar, Boğazlar, Karadeniz, Katerina

Russia – Ottoman Relations (1792 – 1815)

Akif ALTUĞ

Erciyes University, Institute of Social Sciences Postgraduate Thesis, 2015

Supervisor: Assistant Professor Dr. Erhan YOSKA

ABSTRACT

Yet with the independence of the Russian Orthodox Church XV. century defenders of the Orthodox of the Ottoman Empire as though it was about those people in favor were found. XVIII. since the first quarter of the century in the Caucasus, Georgian and Armenian peoples, who are starting to deal with all the Orthodox in the Balkans, the Russian people orgutleyer against the Ottomans, the Ottoman Orthodox people to a confrontation with the government in Istanbul are provided.

Wanting to get back to the Crimea in 1787 the Ottoman Empire against Russia on the war that began in 1792 and ended in a complete rout of the Ottoman Russia in terms of in terms of a huge success. As a result of the war in 1792 the Russian-Ottoman Yaş Treaty between age, Russia, the Ottomans, taken from Turla River.

In 1798 Napoleon invaded Egypt and some Mediterranean islands the Ottoman lands. On this situation Russia, the Ottoman Empire offered an alliance against Napoleon. In 1798, reluctantly accepting the Alliance of the Ottoman Empire, Russian-Ottoman Treaty of Alliance was made between. With this Treaty for the first time in the history of Russia in the Mediterranean by passing through the Turkish Straits ship landed.

Russia during this period, Armenians and some Georgian people with the help of the annexed Georgia in 1800 and settled in the Caucasus eventually.

The treaty was renewed in 1805, but in 1806 the Russian-Ottoman war started as a result of has been repealed. The Strait of being involved with England and France, along with a new issue in the history of Europe as “the Straits Issue” appeared, and this

has become an international problem. Russian-Ottoman Bessarabia in 1812 with the ongoing battle between Russia and the Ottoman Empire nihayetlendi the region.

Key words: Russia- Ottoman Empire, Balkans, Straights, Black Sea, Jekaterina

Русско-Османские Отношения (1792-1815)

Акиф АЛТУГ

Университет Эрджиес, Институт Социальных Наук

Магистерская Диссертация, 2015

Руководитель: Доцент Эрхан Йокса

КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЮ

В XV веке с независимостью Русской Православной Церкви выступая в качестве сторонника православной церкви попросили Османской Империи об этих народах. С первой четверти XVIII века организуя этих народов против Османской Империи Россия, которая начала интересоваться народами Армении и Грузии на Кавказе и со всеми народами православной церкви на Балканах, создала такое состояние, чтобы народы православной церкви противостояли против Стамбульской Власти.

На войне, начата Османской Империей в 1787 с желанием взять Крыма обратно, Османская империя сразилась с Россией в 1792, в конце войны Россия победила и это сражение для Османской империи стало полным разгромом. В 1792 в результате этого сражения был заключен Ясский договор между Россией и Османской Империей и Россия взяла территорию у Османской империи до реки Дуная.

В 1798 году Наполеон вторгшись в некоторые острова Османской империи и потом захватил Египет. В этом случае Россия предложила Османской империи быть союзниками против Наполеона. Хотя Османская империя невольно приняла этот союз, все-таки в 1798 между Россией и Османской Империей был заключен союзный договор. С этим договором Россия в своей истории первый раз ездила в Египет через проливы Турции.

В этот период Россия с помощью Армянских народов и некоторых Грузинских народов поселилась на Кавказах и в конце в 1800 захватила Грузию.

В 1805 договор был возобновлен, но в 1806 был отменен в результате Русско-Османской войны. С отношением Франции и Великобритании в истории Европы появилась новая проблема под названием " Проблемы Проливов" и это стало международной проблемой. А продолжающаяся война между Россией и Османской империей в 1812 году закончилась взятием Россией территорию Бессарабии.

Ключевые слова: Россия, Османская империя, Балканы, Проливы, Черное море, Екатерина

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	viii
ÖZET	x
ABSTRACT	xii
КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ	xiv
İÇİNDEKİLER	xvi
KISALTMALAR	xx
GİRİŞ	xxi
KNEZLİKLER DÖNEMİ (878-1533).....	xxii
Rusların Kiev’i İşgali (862)	xxiii
İlk Rus Knezliği	xxiv
Kiev Knezliği (1787-1240)	xxiv
ALTIN ORDA DÖNEMİ RUSLAR.....	xxix
MOSKOVA’NIN YÜKSELİŞİ	xxxi
RUS DEVLETİNİN KURULUŞU.....	xxxiv
Korkunç İvan (İvan Vasilyeviç- IV. İvan) Dönemi (1533-1584)	xxxix
Theodore’un (Fyodor) Saltanatı İç Karışıklık Dönemi ve Romanov Hanedanlığının Başlangıcı (1584-1613).....	xlili
1. BİRİNCİ BÖLÜM	46
1.1. 1792 ÖNCESİ RUSYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ.....	46
1.1.1. 1792’ye Kadar Rusya-Osmanlı Siyasi İlişkiler.....	46
1.1.2. Azak Kalesi’nde Rusya-Osmanlı Mücadelesi (1637-1642).....	3
1.1.3. Ukrayna Topraklarında Polonya-Rusya ve Osmanlı Mücadelesi	4
1.1.4. 1700 İstanbul Antlaşması ve İstanbul’da Rus Elçiliğinin Açılması.....	5
1.1.5. 1711 Azak Kalesi ve Prut Savaşı	6
1.1.6. Azak Kalesinin Osmanlı Devleti’nden Tamamen Çıkışı 1739	7
1.1.7. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması.....	8

1.1.8. 1783 Kırım'ın Rusya Tarafından İlhakı.....	10
1.2. 1792'YE KADAR RUSYA OSMANLI ASKERİ İLİŞKİLERİ.....	11
1.2.1. Osmanlı Devleti'nin Astrahan Seferi 1569	11
1.2.2. Çehrin Seferi 1677-1678.....	13
1.2.3. 1711 Prut Savaşı	13
1.2.4. Azak'ın Ruslar Tarafından Zaptı	15
1.2.5. Birinci Rusya-Osmanlı Harbi 1768-1772	16
1.2.6. İkinci Rusya-Osmanlı Harbi 1774	17
1.3. 1792'YE KADAR RUSYA OSMANLI İKTİSADİ İLİŞKİLERİ.....	19
1.3.1. Rusya'nın Osmanlı'dan İthalatı	19
1.3.2. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne İhracatı.....	20
1.3.3. Rusların Ödedikleri Vergiler.....	20
1.3.4. Rusya-Osmanlı Arasında Köle Ticareti	21
1.4. 1792'YE KADAR RUSYA-OSMANLI DİNİ İLİŞKİLERİ.....	22
1.4.1. Hristiyanlık	22
1.4.2. Müslümanlık	23
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	24
2.1. 1792 YAŞ ANTLAŞMASI.....	24
2.1.1. Yaş Antlaşması	24
2.1.2. Yaş Antlaşması'nın İmzalanması (10 Şubat 1792).....	28
2.1.3. Yaş Antlaşması'nın Rusya Açısından Sonuçları.....	33
2.1.4. Yaş Antlaşması'nın Osmanlı Açısından Sonuçları	34
2.1.5 II. Katerina'nın Grek Projesi.....	35
2.1.6. Fransa'nın Rusya Politikası	36
2.1.7. Fransa'nın Osmanlı Politikası	39
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	45
3.1. RUSYA-OSMANLI İTTİFAK ANTLAŞMALARI VE RUSYA'NIN	
BOĞAZLARDAN AKDENİZE GEÇMESİ.....	45

3.1.1. 1798 Rusya-Osmanlı İttifak Antlaşması	45
3.1.2. İttifak Antlaşmasının Sebepleri.....	50
3.1.2.1. Rusya Açısından Sebepleri	50
3.1.2.2. Osmanlı Devleti Açısından sebepleri.....	53
3.1.3. İttifak Antlaşmasının Sonuçları	53
3.1.3.1. Antlaşmanın Rusya İçin Sonuçları.....	57
3.1.3.2. Antlaşmanın Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları	58
3.1.4. Rusya-Osmanlı II. İttifak Antlaşması 1805	59
3.1.5. Rusya'nın Balkan Politikası.....	61
3.1.5.1. Rusya-Osmanlı Arasında Eflak-Boğdan Meselesi.....	67
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	71
4.1 RUSYA-OSMANLI MÜCADELESİ	71
4.1.2. Boğazlarda Rusya-Osmanlı Mücadelesi	71
4.1.3. Kafkaslarda Rusya-Osmanlı Mücadelesi	78
4.1.4. Balkanlarda Rusya-Osmanlı Mücadelesi	87
4.1.5. 1806 Rusya-Osmanlı Savaşının Başlaması.....	92
4.1.5. Fransa ve İngiltere'nin Savaşa Dâhil Olması.....	95
4.1.6. Osmanlı-İngiltere Arasında Çanakkale (Kale-i Sultaniye) Antlaşması (5 Ocak 1809)	96
4.1.7. Rusya-Osmanlı Savaşlarında İkinci Dönem (1809-1812)	98
4.2. Bükreş Antlaşması (16 Mayıs 1812)	100
4.2.1. Bükreş Antlaşması'nın sonuçları	101
4.2.1.1. Bükreş Antlaşması'nın Rusya Açısından Sonuçları	101
4.2.1.2. Osmanlı Açısından Bükreş Antlaşması'nın Sonuçları	102
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	107
a. Rusça Kaynaklar.....	107
b. Türkçe Kitaplar	110

b.1. Ansiklopediler.....	113
b.2. Makaleler	114
b.3. Bildiriler, Tezler, Araştırma Yazıları	115
b.4. İnternet Siteleri.....	115
c. Sözlükler.....	116
EKLER	117
İNDEKS	119
Öz Geçmiş	124

KISALTMALAR

Bkz	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
C.	: Страница (Stranitsa, Sayfa)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.	: Tom (Cilt)
TTK	: Türk Tarih Kurumu
B.	: Beke (Veke, Yüzyıl)

GİRİŞ

RUSLARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILMA SAHALARI

Rus tarihi, çok eskiye dayanmasa da yayıldığı coğrafya bakımından, Slav, Türk, Oset, Gürcü, Abhaz, İnguş gibi birçok halkların iç içe yaşadığından ve Slav ırkının farklı kollarından oluşmasından dolayı çok karmaşık olduğu düşünülür. Coğrafyanın çok geniş olması ve insanların buradaki yerleşim yerlerine ve yer adlarına yabancı olması durumu karmaşık göstermektedir.¹ Slavlar, Doğu, Orta ve Batı Slavları olmak üzere üç boydan oluşmaktadır ve bunlardan Doğu Slavları Rusların atası durumundadır.

Slavlara ait hâlâ ilk olma özelliğine sahip olan yazılı referanslar Yaşlı Pliny² ve Tacitus³ dâhil zamanımızın erken dönem klasik yazarlarına aittir. Daha sonraki önemli bilgiler VI. yüzyılda Bizanslı tarihçi Procopius ve Gotlu tarihçi Jordanes tarafından üretilenleri içermektedir.⁴ VI. Yüzyıl Bizans kaynakları ile IX.–X. yüzyıl Arap kaynaklarına göre ise Slavların sarışın bir kavim oldukları bilinmektedir.⁵ Bu dönemde Yunanca kaynaklarda Slavlara *Sclabeni* Latince kaynaklarda ise *Sclaviene* olarak geçmektedir. Eski Slavca kaynaklarda *Sloven*, çağdaş Rusçada ise *Slaviane*'dir.

¹ George **Vernadsky**, *Rusya Tarihi* (Çev. Doğukan Mızak, Egemen Ç. Mızak), Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s.17

² Gaius Plinius Secundus Maior (Büyük Plinius), İnsanlık tarihinin ilk ansiklopedisi sayılan Naturalist Historia (Doğa Tarihi) isimli, 37 kitaptan oluşan dev yapıtın yazarıdır. Yapıt 500'e yakın Yunan ve Romalı yazarın yazdığı iki bini aşkın eserin içeriğinden derlenmiş yoğun bir özettir. Bkz. Aif Müfit **Mansel**, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s.272; Jerry **Stannard**, "Pliny the Elder" Encyclopedia Britannica, <http://global.britannica.com/biography/Pliny-the-Elder>, (Erişim tarihi; 11.12.2015)

³ Tacitus, MS 56 yılında İtalya'da doğmuş, "sessiz" anlamına gelen adına rağmen iyi bir hatip, yargıç, senatör ve tarihçidir. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 117'de öldüğü tahmin edilmektedir. Historiae ve Annales adında iki büyük eser yazmıştır. Alexander Hugh **McDonald**, "Tacitus", Encyclopedia Britannica, <http://global.britannica.com/biography/Tacitus-Roman-historian>, (Erişim tarihi; 11.12.2015)

⁴ Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg *Rusya Tarihi* (Çev. Figen Dereli), İnkılap Yayınları, İstanbul 1999, S. 17.

⁵ Akdes Nimet **Kurat**, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, S. 3

Slavların etnik kökeni hususunda George Vernadsky şöyle yazar: *Proto-Slavlar Kafkas ırkına mensuptular, fakat fiziksel özellikleri açısından Moğollardan farklıydılar. Üç proto-Slav grubu her biri farklı komşulara sahipti, bu nedenle farklı etnik gruplarla karıştılar.*⁶ Bunlardan Doğu Slavları sosyal, askeri ve kültürel bağlamda Orta Asya’da yaşayan Antlar, Alanlar, İskitler, İranlılar ve Türklerin atalarıyla karıştı. Antlar Doğu Slavlarının atalarıydı. Rusların ataları da Doğu Slavları olarak kabul edildiği için Rusların kökeni doğal olarak Slavların da kökeni oluyor. Amerikalı tarihçi Geoffrey Hosking ise Rusların kökeni meselesinde Normanistleri⁷ destekler, Hosking’e göre *Rusların atalarının, İskandinav Vikingleri ya da Slav, Baltık ve Fin-Ugor kavimlerinin yaşadığı topraklardan geçen ticaret yollarına hâkim olmaya çalışan savaşçı tüccarlar, Slavların deyimiyle ‘Varegler’ olduğu konusundan şüphe yoktur. Bu halklar nüfuslarının hızla artması sonucu tarım alanlarının azlığı, dağlık coğrafya hem de iklimden dolayı sınırlı olan krallıklardan geldiler. 8. Ve 10. yüzyıl arasında kalan dönemlerde, tarım, ticaret, ganimet, köle veya askeri hırs, şan, şöhret arayışıyla Kuzey Avrupa’nın tamamına, Güney Avrupa’nın bazı bölgelerine yayıldılar. Bu halklar konargöçer olmayıp, belli bir maddi kültüre de sahip yerleşik bir kavim olmalarıyla kendilerinden önceki ve sonra da gelen birçok kavimlerden ayrılırlar.* Slavlar, batıda Karpatlar üzerinden Tizsa’ya, yukarıda Tuna’ya kadar ve Vistul ile Oder Nehri arasında yayılmaya devam ettiler. Güneyde ise 550-551 yıllarında Tuna’yı geçtiler ve IX. yüzyıla doğru ‘’ bütün Hellas’’ı⁸ işgal ettiler, bir kısmı da Küçük Asya’ya dağıldı.⁹

KNEZLİKLER DÖNEMİ (878-1533)

Knezlik; Slav ırklarında, küçük devletçikler halinde teşekkül eden siyasi yapılardır. Bunlara *apanaj* da denmektedir. Batı Avrupa’daki *düklük* ya da Türk Tarihindeki *beyliklere* benzer siyasi oluşumlardır. Kabaca bu dönem 882 yılında Oleg’in Kiev’i ele geçirmesiyle başlayıp 1533 yılında Moskova Knezliğinin başına geçmesiyle sona ermiştir.

⁶ George Vernadsky, Michael Karpovich, *A History of Russia, Volume 1: Ancient Russia*, Oxford University Press, Oxford 1943, s.5.

⁷ Norman Teorisi, Alman tarihçi Gottlieb Siegfried Bayer (1694-1738) tarafından ortaya atılmış bir teoridir. Rusların Kuzey Avrupa bölgesinden gelen bir kavim olduğunu iddia eder. Bu görüşü Rus tarihçilerden Nikolai Karamzi ve Sergey Soloviev de destekler. Verdnadsky, 17-19-20.

⁸ Hellas, Yunanistan. Resmi adı: Helen Cumhuriyeti (Yunanca: Ελληνική Δημοκρατία, Eliniki Dimokratia)

⁹ L.N. **Gumilëv**, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları* (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2006. s.39

Rusların Kiev’i İşgali (862)

Kiev Rusya’sının kuruluşuna dair Norman ve Slav teorisi olarak iki farklı görüş bulunmaktadır. Alman tarihçi, ırk bilimci, resmi Rus tarihçisi, St. Petersburg Bilim Akademisi üyesi Gerhard Friedrich Müller (1705-1783), başka bir Alman tarihçi ve dilbilimci Gottlieb Siegfried Bayer’in (1694-1738) yaptığı araştırmadan yola çıkarak 1739’da Norman teorisini geliştirdi. Buna göre: Kiev Rusya’sı İlmen Gölü ve Dinyeper Nehri kıyılarında yaşayan Normanlar ve İsveçliler tarafından kurulmuştur. Norman teorisi daha sonra V. Thomsen, E. Kunik ve daha birçok tarihçi tarafından benimsenip geliştirilmiştir. Bu teoriyi destekleyen kişilere göre Rus ismi de 9. asrın ortalarında Finlilerin İsveçliler için kullandıkları *Ruotsi*’den türetilmiştir.¹⁰ Hostin’e göre Slavların ana yurdu muhtemelen Bug, Piripet ve Dinyeper Nehirleri arasında kalan bölgeydi ve Rusların da içinde bulunduğu Slav kavimleri Asya bozkırlarını geçerek buralara gelen kavimlerin göçleri nedeniyle dağlarla ve ormanlarla korunan bölgelerin içlerine kadar yayıldılar.¹¹

S. Gedenov, B. D. Grekov, B. Rybakov, N. V. Riasanovsky ve A. V. Riasanovsky’nin başını çektiği Slavist teoriye göre ise Rus ismi Büyük Novgorod veya kuzeydeki Ladoga ile ilgisiz olup, güneydeki Kiev’le ilgili olmaktadır. Bu gruba göre Ruslar Kiev’de çok eski zamanlardan beri yaşamaktaydılar. Ros¹² isimli nehrin adı ve M.S. 555’de yazılmış olan Süryanice kaynakta Kuzey Kafkas insanları için kullanılan Hros (Rus) adı da bunu doğrulamaktadır. Slavist araştırmacılara göre, Rus kelimesi eski Norse kaynaklarında asla zikredilmemiş olup, İskandinavya’da Rus adında ne bir kabile ne de bir ulus vardı. Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg’e göre *Rus dilinde oldukça fazla olduğu tahmin edilen Norman kelimeleri aslında sadece altı ya da yedi tanedir.*¹³ Arap asıllı bir İslam tarihçisi olan İbn Kurdadbeh’in 840-880 tarihleri arasında yazdığı Ruslar bir Slav kabilesi olarak zikredilmektedir.¹⁴

¹⁰ Kezban **Acar**, *Ortaçağ’dan Sovyet Devrimi’ne Rusya*, İletişim Yayınları, İstanbul 20014. s.24

¹¹ Geoffrey **Hofsing**, *Rusya ve Ruslar* (Çev. Kezban Acar), İletişim Yayınları, İstanbul 2010. s.28

¹² Ros Nehri, Ukrayna’da Karadeniz’e dökülen Dinyeper Nehri’nin bir kolu.

¹³ Riasanovsky, Steinberg, S.26

¹⁴ Kurdadbeh (Hurdazbih), Eserleri günümüze ulaşan İslam coğrafyacılarının ilk ve en önemli temsilcilerindendir. Büyük babası Abbasilerin ilk döneminde İslamiyet’i kabul eden bir Mecusi’dir; babası ise Halife Me'mun zamanında (813-833) Taberistan valisi idi. Muhtemelen Horasan’da doğmuş olan İbn Hurdazbih Bağdat’ta büyüdü ve eğitim gördü. Bkz. "Sayyid Maqbul Ahmad, İbn Hurdazbih", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 20, s.79; Kezban **Acar**, s.27

Rusların tarihte adının geçtiği ilk olaylardan birisi de 860-861’de, Rurik¹⁵ ile birlikte Novgorod’a gelen Askold ve Dir’in Konstantinapolis’e doğru yola çıkmaları ve Kiev’de mola vermeleridir. Bu yolculuk sırasında Askold ve Dir’in Kiev’deki bazı Ruslardan yardım aldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Askold ve Dir, Tamatarkan’da yaşayan Ruslara da onların Konstantinapolis üzerine yürüyen orduya katılmalarını istemişlerdir. Kiev’deki Macarlarla anlaşma yaparak Konstantinapolis üzerine ortak bir sefer düzenlemişlerdir.¹⁶

İlk Rus Knezliği

Rus isminin yazılı olarak ilk geçtiği kaynak M.S. 862 tarihinde Konstantinapolis üzerine düzenlenen bir seferle ilgili bir kronik olsa da bundan en az 20 sene önce Rusların Bizans üzerine birçok seferi olduğu bilinmektedir. Genel kabule göre 862 yılı aynı zamanda Rus tarihinin de başlangıcı sayılmaktadır.

Hazar Hanlığı idaresinde yaşayan bazı Rus boylarının 830’dan sonra Hazar Hanlığından bağımsız olarak Bizans’a doğru yayıldılar. 838 Yılında Bizans’ın Kırım’ı işgal edip Kırım’a yerleşmesiyle birlikte görüşmeler yapmak üzere Rusların kendi elçilerini Bizans yöneticilerine göndermesi de Rusların bağımsız bir kavim olduğunu gösterir.

IX. ve X. yüzyıllar Rusya tarihi hakkında çok karmaşık ve farklı düşünceler olsa da bu dönemde Karadeniz’in kuzeyindeki geniş alana yayılmış birçok Rus şehri ve yerleşim merkezi vardı. Fakat ne bu şehirlerin tam olarak nerede olduğu ne de Knezliğin nereden yönetildiği hakkında bir görüş bulunmamaktadır.

Kiev Knezliği (1787-1240)

Kiev Knezliği’nin sınırları ve tarihi kesin olmamakla birlikte 882 yılında Dinyeper ’deki şehri işgaliyle başlar. Bundan sonraki bir asır boyunca Ruslar, Avrupa’nın kuzeyindeki İskandinav, Baltık ve Rusya’dan Konstantinapolis’e kadar uzanan önemli ticaret yollarındaki halklarla başarılı bir iletişim kurdular. Doğu Slav kavimlerini de

¹⁵ Günümüzdeki Rusya toplumunu oluşturan Doğu Slavları IX. yüzyıla kadar bir devlet kuramamışlar ve genellikle knezlikler şeklinde yaşamışlardır. Viking lideri Rurik 862’de Rus prensi olduktan sonra, çevresindeki Slavları birleştirerek Novgorod merkezli ilk Rus Knezliğini kurdu. 16. yüzyılın sonlarına dek Rusya’yı yönetecek olan Viking kökenli Rurik hanedanı da bir süre sonra Slavlaştı. Bkz. Sergey Mihailoviç Solov'yev, *İstoriya Rossi s Drevneysh Vremen*, Eksmo, Moskova 2007, s.23

¹⁶ Yevreniy Anisimov, *İstoriya Rossi Ot Rurika Do Putina*, Piter press, Moskova 2013, s.19

egemenlikleri altına alan Kiev Rus prensleri nüfuz sahalarını da oldukça genişletmişlerdir. Yüzyıllık genişleme döneminden sonra 980 ile 1054 yılları arasında Ruslar için çok önemli olan -Aziz Viladimir ve Bilge Laroslav- iki önemli prens döneminde Kiev devleti altın çağını yaşamıştır. Viladimir Monomakh (1113-1125) devrinden itibaren Kiev Knezliği, Kiev'in öneminin azalması, iç savaşlar, yabancı işgalleri gibi sebeplerden dolayı zayıflama sürecine girmiş ardından kesin bilinmeyen bir tarihte yıkılmıştır. Kiev Knezliğinin yıkılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir ancak Kiev 1240 yılında Moğollar tarafından harap edilmiş ve şehir Moğol hâkimiyetine geçmiştir.

Rusların Konstantinapolis üzerine ikinci seferi de 904-907 yıllarında olmuştur: Oğlu İgor'u Kiev'de bırakan Oleg, Varegler, Slovenler, Kiriviçler, Derevliyanlar, Severyanlar, Meryanlar, Hırvatlar gibi daha birçok Slav kavminden oluşan bir ordu ile karadan ve denizden yaptığı uzun bir yolculuktan sonra Konstantinapolis'in önlerine kadar gelmiştir. Bizans'ın Haliç'i zincirle kapatması nedeniyle Oleg şehre giremedi ama şehir yakınındaki birçok yeri yağmalayıp yakması, çok fazla Bizanslıyı esir alması birçoğunu da öldürmesi üzerine imparator bir elçi göndererek, şehri yağmalamamasını kendisine istediği tazminatı ödeyeceğini bildirmiştir. Oleg her birinde kırkar kişi bulunan 2000 gemisinin içindeki her asker için on iki griviny¹⁷, Rus tüccarların Bizans'a geldiği zaman altı ay boyunca ihtiyaçlarının karşılanması, Kiev'e dönerken de yol ihtiyaçlarının karşılanması gibi ağır isteklerini kabul etmiştir. Bu şartlar Oleg için oldukça kazançlıydı ama Ruslar için seferin en büyük kazancı birçok kavmin Ruslarla birleşmesi ve Bizans ve Rus kültürünün bundan sonra sıkı bir etkileşim dönemine girmesidir.¹⁸ Oleg, hayatının sonlarına doğru 907 yılında Bizans'a yeni ve büyük bir sefer hazırlığındaydı bu seferi de gerçekleştirmek için yeterli ordu ve gerekli olan askeri de toplamıştı ancak seferin gerçekleşip gerçekleşmediği konusu kesin olarak bilinmemektedir. Rus tarihçiler Oleg'in bu seferini yazarak pek çok eşyasıyla birlikte kalkanını da Konstantinapolis'in kapısına nasıl çivilediğini yazarken Bizans'ın tarihi kaynakları bu konuda sessizdir. Bu çelişkilere rağmen bu tarihlerde bir Rus zaferi olasıdır, çünkü Oleg 911 yılında Bizans ile oldukça kârlı bir anlaşma yapmıştır.¹⁹

¹⁷ Rusların dokuzuncu ya da onuncu asırdan itibaren on sekizinci asra kadar kullandıkları para ve ağırlık birimi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Roman K. Kovalev, "Grivna", Encyclopedia Of Russian History, s.610

¹⁸ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, s.27

¹⁹ Anisimov, s.22

Oleg, Rus tarihi ve Kiev Devleti için önemi tartışılmayacak kadar büyük bir kişidir, onun döneminde ülke hem genişleyerek zenginleşmiş hem de Slav halklarının önemli bir kısmı özgürlüklerini kazanmışlardır. Oleg'in halefi olan Prens Igor ise Kiev Rus Devleti'ni 913 yılından ölüm tarihi olan 945 yılına kadar yönetmiştir. Igor, yarı efsanevi bir şahsiyet olan selefi Oleg'e görece başarısız ve silik bir şahsiyettir. Öyle ki Igor 941 yılında Bizans üzerine bir sefer yapmış ve ağır bir yenilgi almıştır. Igor döneminde 943 yılında Ruslar İran toprağı olan Trans Hazar bölgesine başarılı bir sefer düzenlemişlerdir. Igor topraklardan vergi topladığı sırada bir drevliyan (Rus tarihinde önemli bir boy) tarafından 945 yılında öldürülmüştür.

Igor'un ani ölümü ve ülkeyi yönetebilecek yaşta bir oğlunun olmayışı Kiev Devleti'nin başına karısı Olga'yı getirmiştir. Olga, 945 yılından 962 yılına kadar ülkeyi yönetmiş ve Rus tarihinde ilk defa olarak bir kadın kendisini göstermiştir. Ayrıca Olga'nın 957 yılındaki Konstantinopolis ziyaretinde dinini değiştirerek vaftiz olup Hristiyanlığı kabul ettiği bilinmektedir. Olga'nın dinini değiştirerek Hristiyan olması bireysel bir hareketti, ülkesini ve kendisinden sonra ülkenin başına geçecek oğlu Sviatoslav'ın da din değiştirdiği anlamına gelmiyordu ancak Rus tarihinde ilk olması ve Rusya topraklarına Hristiyanlığı getirmesi hasebiyle Ortodoks Kilisesi tarafından "havarilere eşit" azize ilan edilmiştir.²⁰

Olga'nın ölümüyle birlikte Kiev Devleti'nin başına geçen büyük bir maceraperest olan oğlu Sviatoslav 10 yıl boyunca ülkeyi yönetti. Sviatoslav bütün başarısızlıklarına rağmen Konstantinopolis'ten, İdil'ya, Hazar Denizi'ne kadar geniş bir coğrafyada iz bırakmıştır. Tarihçiler Sviatoslav'ın başarılı olsaydı Tuna yakınlarında büyük bir merkez kazandırabileceğini yazmışlardır. 964 Yılında büyük bir doğu seferine çıkan Sviatoslav çeşitli Slav, Türk ve Fin kabilelerini fethetti, İdil Bulgarlarının başkentini yağmaladı, Hazar Kağanlığına saldırarak başkent İtil'i (İdil) ele geçirip yağmaladı ve birçok önemli kaleyi aldı.

Bizans İmparatoru Nicephorus Phocas'ın Altın karşılığında daveti üzerine batıda Tuna vadisindeki Bulgar Devleti üzerine baskın düzenlemeye davet etmesi üzerine Sviatoslav, Bulgarlara saldırdı(968). Bu sırada savunmasız olan başkent Kiev'i Peçeneklerin kuşattığı haberini alıp seferi yarıda kesmelerine rağmen Hükümdar Boris'i tutsak alıp Tuna'ya kadar olan toprakları ele geçirmiş oldular. Bu kazanımlarından

²⁰ Riasanovsky, Steinberg, s.28

sonra Sviatoslav merkezi Tuna'da olan büyük bir Slav devleti hayal etmeye başladı ve oğullarını çeşitli şehirlere yönetici olarak atadı. Ruslar ele geçirdikleri bölgelerin verimliliğinden ve stratejik öneminden etkilenmişlerdi. İlk Tarih'e göre Sviatoslav şöyle demişti: *Kiev'de kalmak umurumda değil ama Tuna'daki Pereiastlavets'de yaşamayı tercih ederim; çünkü bütün zenginliklerin, altın, ipek, şarap ve Yunanistan'dan çeşitli meyvelerin, Macaristan ve Bohemya'dan gümüş ve atların ve Rusya'dan kürk, mum, bal ve kölelerin geldiği ülkemin merkezi orası.*²¹ Sviatoslav Balkanları terk etmeyince İmparator Jonh Tzimisces yönetiminde hala güçlü olan Bizans Devleti, Rusların kendi sınırlarını aştığını ve artık bölgedeki Bizans sınırlarını tehdit ettiğini düşünerek 971 yılı baharında Ruslara karşı şiddetli bir savaş açtı. Savaşın sonunda Sviatoslav Balkanları ve Kırım'ı terk etmeyi ve bir daha da Bizans İmparatorluğu'na meydan okumama şartıyla Bizans ile barış yapmaya mecbur oldu. Diğer taraftan da Konstantinopolis ile ticaret yapma hakkı elde eden Sviatoslav geri dönüş yolunda Peçenekler tarafından yolu kesilerek öldürüldü.

Sviatoslav 969'da tahta çıktıktan sonra sürekli ordunun başında olmuş ülkenin yönetimini de üç oğlu arasında paylaştırmıştı Sviatoslav'ın ölümüyle birlikte kardeşler arasında yaşanan mücadeleyi 980'lerde Viladimir kazanarak ülkenin hükümdarı oldu. Yeni hükümdar Viladimir, Galiçya bölgesinde ve kuzeyde Baltık bölgesinde hâkimiyet alanını genişletti, kaleler ve şehirler inşa ettirdi, ülkedeki bozulan istikrarı tekrar sağladı. Viladimir döneminin Ruslar için bir başka dönüm noktası da Hristiyanlığın ülkede yayılması için devlet politikası olarak benimsenmesidir. Aslında ülke tarihinde Hristiyanlık tecrübeleri vardı, Olga'nın Hristiyan olduğunu Igor devrinde ülkede bir Kilise olduğu bilinmektedir. Saltanatının ilk yıllarında güçlü bir Pagan inancına sahip olan Viladimir'in Hristiyanlığı seçmesi ve 988 yılında ülkenin resmi dini olarak kabul etmesine sebep olan etken Bizans İmparatoru II. Vasili'nin kız kardeşiyle evlenerek vaftiz olmasıdır. Ülkedeki Hristiyanlaştırma politikası ayrıca Bizans ile ikili ilişkilerin daha da gelişmesi konusunda önemli bir etken olmuştur.²²

1015 Yılında Viladimir'in ölümüyle dört oğlu arasında 1019 yılına kadar sürecek olan yoğun bir mücadele ve çatışma sonucunda Bilge Laroslav olarak bilinen Prens Laroslav ülke yönetimini devraldı. Laroslav dönemi (1019 – 1054) artık olgunlaşan bir Hristiyan

²¹ Riasanovsky, Steinberg, s.29

²² Anisimov, s.27

Rus Kiev Devleti'nin genel olarak, ekonomi, refah, toplumsal barışın sağlanması, askeri güvenlik, istikrarlı bir siyasi otorite bakımından zirve dönemidir. Laroslav saltanatı ele aldıktan sonra kardeşi Mstislav'ın ülkede ikilik çıkarması üzerine 1036 yılında kardeşinin ölümüne kadar olan sürede onunla mücadele etmiş, ancak Mstislav'ın ölümünden itibaren bütün Kiev Devleti'nin hükümdarı olabilmıştır. Laroslav daha sonra ülkedeki Pagan gruplarla ve isyan eden bazı Fin ve Litvanyalı gruplarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Devlet içi düzeni sağlayan Laroslav Polonya ile yapılan savaşta önemli başarılar elde etmiş, 1037'de Peçeneklerin gücünü kırmış olmasına rağmen on iki yıl sonra Bizans üzerine yapılan sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kiev Devleti Laroslav döneminde zirve çağını yaşıyordu, Baltık'tan Karadeniz'e ve Oka Nehri'nden Karpat Dağlarına kadar uzanıyordu, hükümdar ailesi Avrupa'daki egemen devletlerin egemen hükümdar aileleriyle yakın ilişkilere sahipti. Hükümdar Laroslav bir kanun yapıcı olarak da bilinmektedir, Rusya'nın ilk kanunu olma özelliği taşıyan, Rus Yasası'nın (Ruskaia Pravda) hazırlanmasında önemli rolü olmuştur.²³

Ölmeden önce ülkeyi beş oğlu arasında paylaştıran Laroslav Kiev'e bir üst kimlik vererek olağanüstü durumlarda ülkeyi tepe noktasında tutarak, işbirliğini kolaylaştırmayı hedefliyordu.²⁴ Bir süre sonra bu stratejinin yürümeyeceği anlaşıldı. Çünkü hanedan ailesindeki herkesin mirasçı olması, ölen babaların oğulları, amcaları arasında iktidar değişikliği sırasında yaşanan sorunlar da nüfus sayısı arttıkça artmıştır. 1097 Yılında Liubech'te yönetim meselesini konuşmak üzere yapılan toplantıda prensle babadan oğula intikal uygulamasının geçerli olmasına karar verdiler. Ancak yine de bütün prensler Kiev Yüce Prensi'ne bağlı olmaya devam etmiştir.

Prenslerden İziaslav, Sviatoslav ve 1093 yılında ölen Vsevolad ile yerine gelip 1113'te ölümüne kadar hükümdar olan İziaslav'ın oğlu Sviatopolk devirleri Kiev Rus Devleti'nin problemlerine çözüm getiremediği gibi yoğun bir iç savaş yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Kiev Devleti Asya'dan gelen bir tehlike oluşturan Kuman Türkleriyle karşı karşıya kalmıştır. Orta Asya'dan gelen bu son Türk boyu, Peçeneklerin de Tuna tarafına göç etmesine neden olmuş, Kiev Devleti'nin de Güneydoğusunu ele geçirmişti. Kumanlar Kiev Devleti'nin topraklarına ilk olarak 1061 yılında saldırmış ve

²³ Riasanovsky, Steinberg, s.30

²⁴ Anisimov, s.40

bu tarihten sonra Kiev Rus'un güvenlik ve varlığına karşı büyük bir tehdit oluşturmakla beraber devletin kaynakları için de sürekli bir tehdit unsuru olmuştur.

Yüce Prens Vsevolod'un oğlu olan Viladimir Monomarkh'ın 1113 yılında hükümdar olmasıyla ülkenin durumu biraz da olsa iyileşmiş olsa da bu durum ülkenin kaderini değiştirmeye yetmemiştir. Viladimir Monomarkh, Yüce Prens olarak görev yaptığı 1113'ten 1125 yılındaki ölümüne kadar Livonya, Finlandiya, İdil Bulgarlarına karşı mücadele etmiş, Polonyalıları ve Macarları geri püskürtmüştür.

Viladimir Monomarkh'ın ardından tahta oğlu Mstislav (1125 – 1132) onun ardından da diğer bir oğlu Laropolk (1132 – 1339) gelmiş bu dönemde ülkede yine hanedan ailesindeki amcalar oğullar arasında karışıklık çıkmış ve aralarında bir iç savaş başlamıştır. 1169'da Rostov ve Suzdal Prensliklerinden Prens Andrew Kiev'e saldırıp yağmaladıktan sonra ülkenin başkentini de Viladimir'e taşımıştır. 1203 Yılında tekrar yağmalanan Kiev 1240'ta Moğolların işgaline uğramıştır.²⁵

ALTIN ORDA DÖNEMİ RUSLAR

Moğolistan, M.S. I. yüzyılın başlarından itibaren Güney Mançuryalı bir halk olan Kitanların, ardından da Juan-Juanların akınına uğradı. Göktürklerin 555 yılında Juan-Juanların devletine son vermesi üzerine bir kısmı Tuna ve Karpatlar arasındaki bölgede Avar Devleti'ni kurdular. Bu tarihten itibaren Göktürk-Çin devletleri arasında mücadele sahası olan Moğolistan 745'ten sonra da Uygurların yönetimi altına girdi. Moğolistan'da da 12. Yüzyıla gelindiği zaman Rusya ve Anadolu coğrafyalarında olduğu gibi bütüncül bir siyasi yapı hâkim değildi. Anadolu'da beylikler, Rusya'da knezlikler şeklinde olan yapı Moğolistan'da da hanlıklar şeklindeydi. Borcegin klanından Yesügeyür Bahadır'ın oğlu Timuçin, bütün Moğol hanlıklarını ve kavimlerini birleştirerek 1206 yılında da kurultay kararı ile bütün kavimlerin lideri seçilerek Cengiz Han ünvanını aldı. Devam eden süre içerisinde Cengiz Han idaresindeki Moğollar, Orta Asya'ya, Çin'e ve İran'a kadar yayılarak bölgede hâkimiyet kurdular. Rusların ise Moğollarla karşılaşmaları ilk kez 1220'lerde olsa da gerçek anlamda 1230'lardan sonra Moğolların İdil Nehri'ni aşp Avrupa'ya geçmesi ile olmuştur.

²⁵ Riasanovsky, Steinberg, s.36

Bu tarihte Rus coğrafyasına geldiklerinde karşılarında siyasi istikrarın olmadığı parçalanmış bir Rusya bulan Moğollar bölgede hâkimiyet kurma konusunda çok da zorlanmadılar. 1237’de Moğol İmparatorluğu’nun sınırlarını batıya doğru genişletmek için harekete geçen Cengiz’in torunu Batu Han, İdil Bulgarlarının ya da orta zamanlarda Deşt-i Kıpçak olarak bilinen halkların topraklarını işgal ederek yönünü Rus Knezliklerine çevirdi. Batu birlikleriyle 1237 yılında önce Ryazan’ı ardından; o dönemde Kuzeydoğu Rusya’nın başkenti olan Viladimir’i yağmaladılar. 1240 yılına gelindiği zaman önce Kiev’i yağmalayan Moğollar sonra Galiçya ve Volina’ya doğru ilerlemeye devam etiler. O dönemde başka bir önemli Rus knezliği olan Novgorod knezliği ise Novgorod Knezi Aleksandr Nevskii’nin Moğollara itaat etmesi ve Moğollarla işbirliği yapmasıyla savaştan kurtulmuştur.²⁶

1242 Yılına gelindiğinde Moğolların batı uzantısı olan Altın Orda Devleti, Rus coğrafyasında etkili bir idari yönetim sistemi kurarak fethettiği halklardan hâkimiyetinin kabulünü, vergi ve gerektiğinde asker vermelerini istedi. Öyle ki Moğollar alacakları vergi miktarını belirlemek için ilki 1257 yılında olmak üzere Rus topraklarında nüfus sayımı bile yaptılar. Nüfus sayımlarında sivil halkla birlikte bütün papazları, rahipleri ve diğer kilise mensubu kişileri de saydılar.²⁷ Altın Orda Devleti, kendilerine itaat eden ve vergilerini ödeyen Rus topraklarındaki yönetici sınıfa da dokunmamıştır. Büyük küçük bütün knezler önceki yıllarda Moğol İmparatorluğu’nun başkenti olan Karakurum’a daha sonraki dönemlerde Altın Orda Devleti’nin başkenti olan İdil Nehri’nin kıyısındaki Saray şehrine gelip Kağandan icazet almak zorunda idiler. Rus topraklarındaki vergilerin toplanması ve bazı idari işlerin yürütülmesi için kağanlar tarafından “*başkaki*” adı verilen memurlar atanmıştır.

Vergilerin toplanmasını kolaylaştırmak ve ülke yönetiminde sorun yaşamak istemeyen Moğollar, zaman içerisinde başkenti Viladimir olan büyük knezi destekleyerek vergilerin toplanmasını da yerel yöneticilere bıraktılar. Dini inançlar konusunda hoşgörülü bir tutum izleyen Moğollar Rus Ortodoks kilisesini de desteklediler. Moğol kağanları kilise ayinlerinde ve dualarda kendi ismine de yer vermeleri karşılığında, Ortodoks kilisesini vergiden ve askerlikten muaf tutarak Ortodoks kilisesine toprak da verdiler.

²⁶ Acar, s.56

²⁷ Acar, s.57

Moğollar, Rusların sonraki dönemlerinde de siyasi yönden etkili olmuşlardır. Ruslar, Moğolların merkezîyetçi yapılarını benimsediler ve 15. ve 16. Yüzyıllarda genişleyen Rus topraklarında merkezî bir sistem olan Moğol-Türk sistemini kullandılar. Ruslar, Altın Orda Devletinden öğrendikleri; ticareti vergilendirmek, gümrük tekelleri kurmak ve bu işlerin yürütülebilmesi için saray bürokrasisi kurmayı da etkili bir şekilde kullanmışlardır. Ruslar, Moğollardan askeri yönden de etkilenmiş, onlardan onluk sistemi ve bazı silahları da almışlardır.

MOSKOVA’NIN YÜKSELİŞİ

Moskova ismi ilk olarak, 1147 tarihli bir kronikte Suzdal Prenslerinden Yuri Dolgoruki’nin, Doğu Ukrayna Knezliği Novgorod-Seversk’ten Prens Sviatoslav’a gönderdiği bir davette görülmektedir. Kronik içerisinde Moskova’nın geçtiği cümle: *Bana, Moskova’ya gel kardeşim* şeklindedir. Ardından bu ziyaret gerçekleşir. Kroniklerde, 1156 yılında Yüce Prens Yuri Dolgoruki’nin Moskova’nın temellerini attığını ve şehir duvarlarını inşa ettiğini belirtir. Moskova şehrinin daha sonraki Kroniklerde yer alması ise 1177 yılında *Ryazan Prensi Gleb Moskova’ya gelip bütün şehri ve kasabaları yaktı* şeklindedir.²⁸ Moskova Suzdal Knezliği içerisinde yer alıyordu ve Novgorod ile Ryazan Knezliklerine yakındı. XIV. yüzyıla gelindiğinde o zaman mütevazı bir kale olan Kremlin’e ve kale etrafına yerleşmiş esnaf ve araziler bulunuyordu.

Moğol hâkimiyeti altında knezliklerden oluşan Rus coğrafyasında zaman içerisinde Moskova yükselişe geçmiştir. Aslında Novgorod dönemin yüce knezliği idi ve dışarıdan bakıldığında yirmi iki bin nüfusu, diğerlerine görece gelişmiş ekonomisi ile Rus siyasi birliğini sağlamaya en yakın aday olmuştu. Lakin Novgorod Knezinin Altın Orda Devleti hâkimiyetini kabul etmemesi üzerine başı sık sık derde girmiştir.

1304 yılında Moskova Knezi, Moğol Kağan’ı tarafından Yüce Knez olarak atandı. Bu durumun sebeplerinden bazıları; Moskova knezinin Moğol kağanına itaatinin yanı sıra Ortodoks kilisesi ile olan yakın ilişkileriydi. Moskova’nın yükselmeye başladığı XIV. yüzyılın başlarından XVI. yüzyıla kadar geçen süre de yükselişin birçok sebebi olmakla birlikte, Yuri (1318-1322) döneminde iki etken öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Moğollarla ilişkisidir. Diğer etken ise, Ortodoks Kilisesinin Vladimir’den Moskova’ya

²⁸ Riasanovsky, Steinberg, s.93

taşınmasıdır (1325-1326). Ortodoks Kilisesi'nin gücü, Moskova'nın diğer knezliklere göre öne çıkmasında önemli bir etken oldu. Bundan sonra kilise bir hac merkezi haline geldi ve Moskova knezleri Ortodoks Klisesi tarafından kutsanmaya başladı. Bu durum kiliseyi, ülke bürokrasisinin üzerinde bir noktaya taşıyarak kilise-knezlik ittifakı oluşturdu.²⁹

Kağan Özbek³⁰, Yuri'nin ölümünün ardından, tahta Aleksandr'ı Büyük Knez olarak atadı lakin Aleksandr yine Kağan tarafından öldürüldü.

1331 yılında Moskova Knezliğinin başına I. İvan getirildi, bu dönemde Novgorod ile Moskova Knezliği arasındaki üstünlük mücadelesi hala devam ediyordu. Moskova Knezi I. İvan Saray'da uzun vakitler geçirdi, Altın Orda için vergileri iyi ve düzenli olarak topladı böylece Özbek'in kendisine güvenini pekiştirdi. Bunların sonucu olarak da "Ulu Knez" unvanı aralıksız olarak Moskova'da kalacaktı.

I. İvan'ın 1340'da ölmesiyle 1353'e kadar tahta geçen Simeon I. İvan'ın politikalarını devam ettirdi. Simeon, Tahtı döneminde Novgorod'un iç karışıklıklarından yararlanmayı iyi bilmiştir. 1352-53 yılında Batıdan Rusya'ya büyük bir veba salgını meydana gelerek Knezin ve birçok Rusun ölümüne neden oldu. Daha sonra 1364-1366'da, 1425'te tekrarlanan veba salgını 1425'te Rus nüfusunun 1/3'ünü yok etti.³¹

II. İvan (1353-59) kısa süren taht döneminde ülkede bir karışıklık dönemi oldu ve Litvanya ile üstünlük mücadelesi yaşandı. II. İvan öldüğü zaman ülke 9 yaşındaki oğlu Dimitri'ye kaldı. Suzdal-Novgorod ve Pskov knezlerinin Dimitri'nin yaşının küçük olmasından istifade ederek Moskova'da hâkimiyet kurmak istemelerinden dolayı Dimitri döneminin ilk dönemi karmaşa içinde geçti. Fakat bir süre sonra Dimitri bu durumun üstünden gelmeyi başardı. Bu dönemde Moskova'nın başarılı olmasının başka bir nedeni de 1359'dan sonra Altın Orda Devleti'nde işlerin kötü gitmesidir. II. İvan öldüğü zaman Novgorod Knezi, ulu knezliğe talip oldu ama Kağan Murid, Büyük

²⁹ Acar, s.70

³⁰ Kağan Özbek, 1312-1342 yılları arasında Altın Orda Devleti hükümdarıdır. İslamlaşmanın Altın Orda Devletinden yaygınlaşması ve Kağan Özbek'in de İslam dinini yaymak istemesi neticesinde Kağan Özbek için farklı isimler kullanılmıştır. İslam dinini yayan kişi anlamına gelen Gyaseddin bunlardan biridir. Bununla birlikte Özbek Han, Sultan El Adil Özbek Han, Sultan Gıyaseddin Özbek Han El Adil, Sultan Muhammed Özbek Han el-Adil gibi isimler kullanılmıştır. Bu isimler hem halk tarafından kullanılmıştır hem de bu dönemde Kağan Özbek adına kesilen sikkelerde kullanılmıştır. Bkz. Y. E. **Pirsov**, L. F. **Nedaşkovsky**, Katalog Cuçidskih Monet Sara-tavskogo Oblastnogo MUzey Krayavedeniya, izdatel KGU, Kazan 2002, s.9-10

³¹ V. O. **Klyuçevskiy**, *Russkaya İstoriya*, Eksmo, Moskova 2006, s.230-231

Knezin Dimitri olduğunu belirtti (1362). Tver knezi Moğol kağanlarını ziyaret ederek, rüşvet ve entrikalarla Ulu Knezlik ünvanını almak için uğraştılar. Bütün bunların sonunda Moskova'nın üstünlüğünü kabul eden Tver, 1375 yılında Moskova ile antlaşma yaptı. Moskova Knezi olan Dimitri Donskoy ile Tver Knezi Mikhael Aleksandroviç arasında yapılan antlaşmaya göre; knezler karşılıklı olarak birbirlerinin topraklarını koruyacak, Moğol hanı ile yapılacak antlaşmalardan önce birbirleri ile görüşecekler, Saray'a ödenecek vergiler konusunda birbirlerine danışmaya ve Moğol kağanının içlerinden birine saldırması durumunda işbirliği yapmaya söz verdiler. Bahsi geçen antlaşma Rus knezlikleri arasında Moskova Knezliğinin gücünün artması konusunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu antlaşmadan sonra Konstantinapolis Ortodoks patriği de diğer Rus knezlerini Moskova'ya ve Rus metropolitine sadık olmaları konusunda uyarılar yapmış Moskova'nın öne çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Moskova Knezliği güçlendiği bu dönemde Altın Orda Devleti de epey zayıflamış hatta ikiye ayrılmıştı bu fırsattan istifade eden Dimitri Altın Orda'ya karşı çıkararak vergi vermeyi ve Saray'a gitmeyi reddetti. Daha önce hiçbir Knezin yapamadığı bir durumu bu ve bazı Ruslar arasında Dimitri'ye saygınlık kattı. Bu harekete tepki olarak Altın Orda'nın bir bölümünü temsil eden Mamay, Moğollardan başka, Kumanlar, Çerkezler, Alanlar (Yas), Burtanlar (Yahudiler), Ermeniler ve dahi Kırım'dan gelen Cenevizlilerden müteşekkil bir ordu ile harekete geçti.³² Önce Novgorod şehri üzerine yürüyen Mamay, 1377 ve 1378 yıllarında Novgorod'u iki kez yağmaladı. Ardından Litvanya Prensi Yagaylo Olgerdoviç ve Ryazan Knezi Oleg İvanoviç ile ittifak yapan Dimitri ayrıca ordusunu Kuman ve Kafkas paralı birlikleriyle de güçlendirerek Moskova knezliği üzerine yürüdü.³³ Mamay'ın Moskova yönüne hareket ettiğini haber alan Dimitri Ortodoks kilisesini ve dini argümanları kullanarak bütün Rusları Mamay'a karşı savaşıma çağırdı. Bu gelişmeler nihayetinde Dimitri ile Mamay Don Nehri'nin kenarındaki Kulikova'da karşılaştılar. Kroniklere göre savaşın galibi Dimitri'ydi *Ruslara yardıma gelen meleklerin, şehitlerin, Rus Knezleri Aziz Boris ve Gleb ve baş melek Mikail'in önemli katkıları vardır.* Kronikler dini sembol ve söylemleri de savaşa dâhil ederek, Dimitri Donskoy'u Ortodoksluğun savunucusu olarak tanımlayıp Moğollarla Dimitri arasındaki savaşa kutsal bir anlam yüklemeye çalışmıştır.

³² Kurat, *Rusya Tarihi* s.95

³³ Acar, s.74

Her ne kadar Dimitri galip ilan edilmiş olsa da basit bir gözlemle aslında hiç de öyle olmadığı görülmektedir: savaş sırasında hiçbir Rus knezinin desteğini alamamış ve Moskova savaşı kaybetmişti. Bütün bu olanlara rağmen Kulikova Muharebesi, Moskova Knezliğinin Ruslar ve Ortodokslar içinde saygınlığını arttırdı. Kulikova Muharebesi ile Ryzan knezliği de Moskova'nın hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Moskova'nın kuzeydoğuda askeri ve siyasi liderlik iddiası sağlamlaştı ve en önemlisi Rusya'nın bir gün Moğol hâkimiyetinden kurtulacağı inancı uyandı. Fakat devam eden zamanda yine Rus knezlikleri arasında rekabet devam etti ve Moskova'nın etki alanı Rus coğrafyasında hala çok sınırlıydı. Moskova'nın bu uzun süren krizler ve rekabet döneminde en büyük başarısı merkezi Moskova olan birleşik bir Ortodoks kilisesi kurmayı başarmış olmasıdır.

1382 yılında Toktamış'ın muharebesinin ardından Moskova knezliği tekrar Altın Orda Devleti'nin sadık bir müttefiki olarak vergi vermeye devam etti ve oğlu Vasili'yi Toktamış hana rehine olarak yolladı.

RUS DEVLETİNİN KURULUŞU

1382 yılında Moskova Knezliği yenilmiş olsa da, Moğollara karşı çıkışından dolayı Moskova'yı diğer Rus Knezliklerinin önüne taşıyarak yavaş yavaş bütün Rusların temsilcisi konumuna geldi. Asya'da siyaset sahnesine çıkan yeni bir güç Timur İmparatorluğu Altın Orda Devleti'nin politikalarını değiştirmek zorunda kalmasına sebep oldu. Sekiz yıl sürecek ve Toktamış'ın 1395 yılında bertaraf edilmesiyle sonuçlanacağı Timur ve Toktamış mücadelesi sonucunda Altın Orda zayıflarken başına da Emir Edigey getirildi. Ardından, Edigey kendisine karşı Litvanya, Polonya, Moskova ile işbirliği yapan Toktamış'ı yendi. Bu dönemde fiilen yarı otonom bir devlet haline gelen Moskova Knezliğinde sürekli sorun olan vergi konusu da bir kez daha usulsüz bir hal aldı. Altın Orda, artık Moskova için Litvanya kadar bile tehlikeli değildi hatta Moskova bu zaman zarfında Edigey'e karşı birkaç kez başkaldırdı, başarılı da oldu.³⁴ 1408'de Edigey tarafından kuşatılan Moskova karşı koydu ve Toktamış'ın oğullarına da sığınma sağladı, ardından da Altın Orda'ya vergi vermeyi reddetti. Bu gelişmeler üzerine 1409'da Edigey'in, I. Vasili'ye yazdığı mektubunda tepkisini görmek mümkündür. Edigey bu tehditkâr mektubunun hemen ardından 1410 yılında

³⁴ Anisimov, s.60-62

Moskova'ya savaş açtı. Novgorod Knezinin de desteğini alan Edigey, Rusya'nın eski başkenti Viladimir'i yerle bir etti. Bu durum karşısında çaresiz kalan I. Vasili Edigey'e boyun eğmek ve ondan Uluğ Knez ünvanını tekrar kendisine vermesini istemek zorunda kaldı.

1420'lerden sonra iyice zayıflayan ve dağılma sürecine giren Altın Orda Moskova için tehlike olmaktan uzak bir hal aldı ve dağılan devletin yerini Kırım ve Kazan Hanlıkları aldı.

Bu dönemde Litvanya Dükü Gedimi'nin (1316-1341) Volyna ve Kiev'i 1320 yılında Litvanya sınırına katması ile Baltık'tan Karadeniz'e kadar büyük bir ülke haline gelen Litvanya, Moskova'nın karşısında bir güç olarak yükseldi. 1370 yılında Litvanya Dükü Ol'gerdin'in yayılcı politikası sonucu çıkan savaşı Litvanya kazandı ve Mojaisk ve Kolomna gibi yerleri ele geçirdi. Litvanya 1385 yılında diplomatik bir evlilik sonucu Polonya ile birleşmesiyle daha da tehlikeli bir hal almıştır. Çünkü birleşme sonucu Katolikliği resmi olarak kabul ederek Ortodoks Moskova'ya dini anlamda da rakip olmuştur. Polonya ile de birleşerek gücünü katlayan Litvanya 1392'de Rusya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etti. Vitovt'un hırslı tavırlarından rahatsız olan Ortodoks kilisesi de Litvanya'dan uzaklaşarak Moskova'ya destek verdiğini açıkladı. Altın Orda, Litvanya ve Ortodoks kilisesi üçgeninde kalan Moskova'nın, Rus devletinin merkezi olabilmek için Moğol hâkimiyetinin sona ermesini beklemesi gerekti.

II. Vasili döneminde (1425-1462) döneminde, onunla Rurik soyundan Yuri arasında Ulu Knezlik için yaşanan mücadele öne çıktı. Bu mücadele öyle uzun oldu ki, bazen de kozlarını paylaşamayan taraflar Altın Orda Devletine başvurarak Ulu Knezi Kağandan belirlemesini istediler. Yapılan bu başvurular durumu değiştirmede ve Altın Orda hanı Uluğ Muhammed Ulu Knezlik tercihinin I. Vasili oğlu Olan II. Vasili'den yana kullandı. Fakat bu durumda da mücadele nihayetlenmedi, II. Vasili'ye karşı savaş açan Yuri, II. Vasili'yi yenerek (1433) kendisini Ulu Knez ilan etti. Moskova aristokratlarının bu durumu kabul etmeyip II. Vasili'yi desteklemesi üzerine şehri terk eden Yuri 1434 yılında tekrar dönerek II. Vasili'yi tekrar yendi. Yuri'nin ölümüyle birlikte mücadele bir süre durdu fakat Yuri'nin oğlu Vasili, Kosoy'un Moskova üzerinde hak iddia etmesi üzerin II. Vasili onu yendi.

Moskova metropoliti Photius ölünce Ryzan Piskoposu aday oldu, Moskova bunu kabul ederek destekledi. Ama bu dönemde Moskova'nın hala metropolit olarak

Konstantinopolis'teki Ortodoks kilisesinden onay alması gerekiyordu. II. Vasili'nin 1448'de Bizans İmparatoruna yazdığı mektup bunun delili niteliğindedir. Fakat 1453 yılında Konstantinopolis'in Türkler tarafından alınması ile birlikte bu durum değişti. Rus Ortodoks kilisesi 1461 yılına gelindiğinde artık tamamen bağımsızdı. Voskresenk Kroniğinde bu olay şöyle anlatılmıştır: *1461 baharında Kiev ve bütün Rusya'nın metropoliti Yona yaşamını yitirdi. Yona piskoposlar ve başpiskoposlar tarafından Tsargrad'daki (Konstantinopolis) patriğin onayı ile Moskova metropoliti olarak atanmıştır. Fakat bu tarihten (1461) itibaren Moskova piskoposları ve başpiskoposları, Moskova Metropolitini Tsargrad'a gitmeksizin atayacaktır. Çünkü Türk sultanı Tsargrad'ı ele geçirmiş ve Bizans İmparatorunu öldürmüştü.*³⁵

Moskova Knezliği dini olarak da otoritesini güçlendirmiş artık daha kurumsal bir hale gelmişti. Bu durum Moskova'yı, Rusya liderliği konusunda avantajlı bir duruma getirerek daha da güçlendirdi. Ortodoks kilisesi ile de ilişkileri canlı tutan Moskova kullanabileceği ve desteğini alabileceği önemli bir müttefik sahibi oldu.

1430'lu yıllarada Altın Orda Devleti dağılarak toprakları üzerinde Kazan, Kırım, Astrahan ve Sibiry Hanlıkları olmak üzere dört hanlık kuruldu. Bundan sonraki bir asır içerisinde Moskova, bu dört devletle de toprak ve üstünlük mücadelesi vermek durumunda kalmıştır.³⁶

1444 ve 1445 yıllarında Uluğ Muhammed ve oğullarına yenilen Moskova, bundan istifade eden Galiçya Knezi Yuri Galiç'in oğlu Şeimaka'nın, 1446 yılında işgaline uğradı. Fakat Moskova aristokratlarının, Tver'in ve kilisenin desteğini alan Vasili aynı yıl Moskova'yı tekrar ele geçirdi. Kendisine yardım eden aristokratları eyalet meclislerinde temsilcilikle ve valilikle ödüllendiren II. Vasili, Şeimaka'ya yardım edenler üzerine harekete geçti. 1459'da Novgorod'u yendi, Vyatka'yı ele geçirdi, Moğollara karşı Ryzan'ı destekleyerek burada da hâkimiyet kurdu. Ortodoks kilisesinin desteğini aldı; Konstantinopolis'in Türkler tarafından alınması Rusya'yı tek Ortodoks devlet yaptı. Vasili döneminin sonlarına gelindiğinde Moğollarla ilişkiler değişmiş, Moskova artık Altın Orda'ya bağlı bir devlet olmaktan kurtulmuş, Dini olarak Bizans etkisinden kurtulmuş, kuzeydoğu Rusya'nın lideri olmuştu.

³⁵ Acar, s.80

³⁶ Anisimov, s.109

II. Vasili'nin temellerini attığı Rusya Devleti III. İvan (1462-1505) döneminde bağımsız bir devlet haline geldi. III. İvan sadece ülkenin topraklarını genişletmeyip, Moğollardan öğrendiği, merkezi otoriteyi güçlendirecek bazı kurumların da temellerini attı. III. İvan'ın ilk icraatı 1463-1474 yıllarında Rostov'u Rusya'ya katmak oldu. 1466'dan 1478'e kadar süren uzun bir Moskova-Novgorod mücadelesinin ardından III. İvan, Novgorod'u Moskova Knezliği topraklarına kattı ve böylelikle Novgorod Knezliği de sona ermiş oldu. Elde edilen topraklar, aristokratlara ve seçilmiş kişilere şartlı olarak dağıtıldı. Teoride, dağıtılan topraklar Uluğ Knezin mülkü olarak kaldı. III. İvan dağıttığı topraklar karşılığında ordu için asker yetiştirmelerini şart koştu. Böylelikle, Knezlik hem sürekli hazır bir orduya sahip oldu hem de ucuz bir şekilde Moskova ordusunun temelleri atılmış oldu.

III. İvan Rus komşu knezliklerinden sonra Litvanya'yı almak için çalışmalara başladı. Bunun için önce Litvanya'nın düşmanları ile iyi ilişkiler kurup, 1470'lerin sonunda, Moldova, Macaristan, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ile görüşmeler yaptı. Moldova ile ittifak antlaşması imzaladı. Terörü kullanarak Litvanya'da yaşayan aristokratları ülkeyi terk etmeye mecbur etti. 1495 yılında kızı Elena'yı Litvanya Knezi Aleksandr ile evlendiren III. İvan, 1503'te antlaşma ile Litvanya'nın üçte birini elde etti.³⁷

III. İvan'ın halefi olarak tahta geçen III. Vasili (1505-1533) de genişleme siyasetini sürdürmesiyle Moskova Knezliği artık güçlü bir devlet haline geldi. III. Vasili döneminin sonuna gelindiğinde Moskova artık bir knezlik değil, başkenti Moskova olan güçlü bir Rus devletiydi. III. Vasili tahta çıkınca ilk olarak Pskov ile ilgilendi. Pskov'un boşalan tahtına kendisinin seçtiği adaya itiraz edilmesi üzerine III. Vasili, Pskov'un aristokratları onuruna yemek verdi ve gelen davetlileri ya tutuklattı ya da sürgün etti. Böylece Pskov, Moskova topraklarına katıldı. III. Vasili, bir sonraki hedefi, Litvanya'nın parçası olan Smolensk'i almak için çalışmalara başladı. Litvanya ve Polonya Kıralları I. Sigmund ile III. Vasili arasında ciddi bir anlaşmazlık sebebi olan Smolensk için, 1512-1514 yılları arasında yapılan savaşta III. Vasili kazanarak Smolensk'i de ülkesinin topraklarına kattı. Smolensk'in ardından 1520 yılında Ryazan da Moskova'ya katılması ile eski Rus Knezliklerinin tamamının katılımı tamamlanmış oldu.

³⁷ Acar, s.83

Uluslararası ilişkilerinde de başarılı bir politika izleyen III. Vasili, tahta çıktıktan sonra Habsburglarla ilişkilerinde imparatorun eşiği gibi davranarak çar ünvanını kullandı. Bu unvan Bizans imparatorlarının kullandığı Basileus (Sezar) unvanı ile aynıydı. Nihayetinde 1514'te yapılan antlaşma ile İmparator Maximilian'ın kendisini çar olarak kabul etmesini sağladı. Moğolların devlet üzerindeki etkisinden kurtulmak isteyen III. Vasili, Altın Orda'nun yerinde kurulan Moğol hanlarına vergi vermeyi reddetti. Fakat çok da güçlü olmaması ve Moğollarla iyi ilişkiler kurmak istemesi onun ara sıra haraç ödemeye, hediyeler sunmaya mecbur bıraktı.

III. Vasili döneminde aynı zamanda Rus devletinin ideolojik temelleri de atıldı. Genişlemeye bağlı olarak Moğol etkisiyle merkezîyetçi devlet anlayışını benimsenmesiyle, Bizans'tan gelen bir Ortodoks devlet anlayışının birleşiminden oluşan bir siyasi kültür oluştu. Bu kültürel oluşumun en önemli sebeplerinden biri şüphesiz ki Ortodoks kilisesi papazı Filofey'in ortaya attığı kendi adıyla bilinen teoridir. Filofey, 1510 yılında III. Vasili'ye yazdığı mektubunda teorisi hakkında kısaca bilgiler verir. Teoride, Doğu ve Batı Roma'nın yıkılışlarından bahsedilerek üçüncü Roma olarak adlandırdığı Moskova Rusya'sını bütün Ortodoks dünyasının ve diğer Hristiyanların da lideri olduğunu belirtir. Ayrıca Filofey, teorisini bildiren mektupta III. Vasili'den bahsederken Çar sıfatını kullanır ki bu dikkat çekici bir durumdur. Filofey Teorisi sadece III. Vasili dönemini etkilemekle kalmayıp daha sonraki dönemlerde de Rusya devletinin temel ideolojilerinden biri olarak etkisini göstermiştir.

Siyasi alandaki bu değişiklik halkın dini yaşayışını, aile hayatını ve sanatı da etkiledi. İstanbul'un Türklerin eline geçmesi üzerine, Bizans'ın ortadan kalkması ve Tatar tehlikesinin de ortadan kalkması üzerine Rus edebiyatı üzerinde Hristiyanlık daha etkili olmaya başladı. Rusya'da Ortodoks inancının etkisiyle İkon resimlerinde ve klişelerin sayısında önemli bir artış oldu. İkon sanatında önemli sanatçılardan biri Mesih ve Kutsal Üçlü ikonaların yaratıcısı Andrey Rubev'dir (1370-1430). 16. Yüzyıldan itibaren çarlar, ikon sanatının gelişmesi için masrafları devlet bütçesinden karşılanmak üzere sanat okulları açtı.

Politik kültürün diğer bir ögesi merkezîyetçi devlet anlayışı ve onun getirdiği bürokratik yapılanmaydı. Devletin sınırlarının 16. yüzyılda Hazar Denizi ve Karadeniz'e doğru genişlemesiyle Moskova, hem iyi bir idari yapı hem de gelişmiş bir orduya ihtiyaç duydu. Geniş coğrafyadaki vergilerin toplanması, yeni toprakların idaresi, ticaret ağının

gelişmesi, yeni kazanılan toprakların savunulması gelişmiş bir idari yapıya ve büyük bir orduya gereksinimi arttırdı.³⁸ Bu nedenlerle idari yapıda bazı değişiklikler yapılarak boyarların sayısı arttırıldı. Teoride herkese açık olsa da bu sınıftaki insanlar genellikle yüksek sınıftan insanlardı. Bu sınıfa dâhil olmak için ya aristokrat olmak ya da aristokrat sınıfından birisi ile evlenmek gerekli idi. Sayılarının artması ve kurumsallaşmayla birlikte boyarların görevlerinde de farklılıklar oluştu. Hem askeri hem de idari kadroları oluşturan bu grup kendi aralarında, vergi, muhafız birliği, ordu gibi kollara ayrıldılar.

Korkunç İvan (İvan Vasilyeviç- IV. İvan) Dönemi (1533-1584)

Bütün Rus knezlerinin ve halklarının Moskova Knezliği sınırlarına dâhil olması ve neticesinde Moğol hâkimiyetinin de ortadan kalkmasıyla Moskova hâkimiyeti hızla yükselmiştir. Yükselen bu siyasi otorite ile birlikte Ulu Knezlik unvanı da artık Moskovalıları tatmin etmiyordu. Bundan dolayı da eski Rusçada en yüksek yönetici anlamına gelen “çar” unvanı Moskova’da kullanılmaya başlandı. Çar unvanını ilk olarak III. Vasili kullansa da resmi olarak, İstanbul patriği onayıyla kullanan ilk kişi Korkunç İvan lakaplı IV. İvan oluştı.

Korkunç (Grozni-y) İvan, Rus tarihinin en fazla tartışılan liderlerinden biridir. Hanedanlığı yaklaşık yarım asır süren (1533-1584) ve babası III. Vasili öldüğünde henüz 3 yaşında olan IV. İvan, ancak 1547 yılında taç giyerek etkili bir devlet yönetimini başlatabildi. IV. İvan aynı yıl etkili bir boyar ailesi olan Romanovların kızı Anastasia ile evlendi. Başka bir ülkenin hanedan ailesinden siyasi bir evlilik yapmak yerine ülkedeki soylu bir aile olan Romanovlardan evlilik yapmak üzerinde düşünülmüş bir stratejiydi. O yıl yine Moskova’da büyük bir yangın ardından da büyük bir ayaklanma çıktı: şehrin çoğu yandı, çok kişi öldü. Bu olayları kendi günahlarının bir cezası olarak yorumlayan Çar, Kızıl Meydan’da halkın önünde önce tövbe sonra da halkın çıkarlarını koruyacağına dair yemin etti.³⁹

Çar, oldukça karmaşık bir kişiliğe sahipti, bilgili, zeki bir yönetici olmakla birlikte sabırsız, gaddar ve çabuk sinirlenen biriydi. IV. İvan’ın çeşitli psikopatik eğilimlerinin nedeni, zorlu geçen çocukluk evresinden kaynaklandığı yazılır. Bazılarına göre de

³⁸ Acar, s.88

³⁹ Riasanovsky, Steinberg, s.146

alkolik ve kronik özürlü bir liderdi. Babası öldüğünde İvan üç yaşında, ailenin en küçüğü olarak üçüncü çocuktur. Annesi Duma ile paylaşarak yönetimi üstlendi. Anne ile boyarlar arasında, boyarların da kendi aralarında birtakım sürtüşmeler devam etmekteydi. 1538 yılında İvan'ın annesi şüpheli bir şekilde öldü. Duma ülke yönetimden çekildi, yönetim tamamen boyarlara kaldı. Üstünlük kuran aile diğerini cezalandırdı, fonksiyonunu kaybeden idam edildi. İvan henüz küçük olduğu için boyarlar tarafından uzun süre kullanıldı. Normal hayatta aşağılanırken resepsiyonlarda abartılı bir şekilde saygı gösterildi. IV. İvan'ı yetiştiren kişi ise Ortodoks Rus Klisesi'nin başı Metropolitan Makari idi. Onun tarih ve teoloji kitapları okuması için yardımcı oldu.

IV. İvan, on altı yaşına geldiğinde evlenip çar unvanını da üstlenerek devletin yönetimini eline aldı (Ocak 1547). İvan 1549 yılında *zemskaa sobor* adı verilen, bir danışma meclisi kurdu. Bu meclis dini ve seküler üyelerden oluşup, bir temsil meclisinden ziyade çara, önemli konularda fikir veren danışma meclisi niteliğindeydi. Genişleyen ülke sınırlarını daha iyi idare etmek için küçük aristokratlar ve tüccar temsilcileri eyalet yönetimine dâhil edildi. İvan'ın diğer bir önemli icraatı 1550 yılında hukuk alanında oldu. Boyarların, sekreterlerin, hazine memurlarının, hâkimlerin, bütün kasabalarda ve eyaletlerde yönetimden sorumlu kişilerin adaleti nasıl temin edeceğini, yargılamanın nasıl yapılacağını ve mahkemelerin nasıl işleyeceğini ayrıntılı olarak anlatan kanun, ülkede adaleti sağlamak ve merkezi otoriteyi geniş coğrafyada uygulamaktı. 1551 yılında kilise için de yeni bir düzenleme yapan İvan, kilise konsülünü toplayarak, kiliselerdeki yolsuzluklar hakkında rapor istedi ve kiliselerin gücünü kırmak için aristokratlardan toprak alımını yasakladı.⁴⁰

Devlet işlerinin daha sağlıklı yürümesini isteyen İvan, bugünkü bakanlıklar gibi olmasa da, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı benzeri bir yapı oluşturdu. Söylediğimiz gibi bu kurumlar bugünkü anlamda bakanlıktan çok, çara bilgi veren, konularıyla ilgili kayıtları tutan bir tür bürokratik kuruluşlardı.

Bürokrasiden sonra orduda da birçok düzenleme yapan İvan, idari ve askeri hizmet kurallarını belirleyen *mesniçestvo* adında bir sistem kurdu. Bu sistemde, prensler, küçük aristokratlar voyvoda ile birlikte *polki* adı verilen sitemde hizmet edeceklerdi. Bundan başka, ordu içerisinde önem dereceleri farklı olan sağ, arka, ön kanatlar artık eşit olarak hizmet edecek sadece sağ kanat komuta bağlamında solun üzerinde olacaktı.

⁴⁰ Acar, s.98

Kurumsallaşmayla birlikte ülke topraklarını genişletmek için de çalışmalara başlayan İvan, ülke sınırlarını batı yönünde genişletmek için, Baltık bölgesi, özellikle de Livonya ile ilgilendi. Livonya, topraklarının verimli olmasının yanında, Baltık Denizinin ticaret noktasıydı ve aynı zamanda Rusya'ya Batı Avrupa'nın kapılarını aralayabilecek bir nokta idi. 1558 yılında Livonya üzerine sefere çıkan İvan, Marva'yı ele geçirerek Livonya'yı barış antlaşması yapmaya zorladı. Fakat savaşa Polonya ve İsveç'in de dâhil olmasıyla birlikte 1578 yılına kadar devam eden savaştan Rusya eli boş olarak döndü.

Batıdaki bu başarısızlıklara rağmen Kazan'ın içişlerindeki karışıklıktan yararlanmak isteyen İvan 1547-48 yıllarında Kazan'a asker gönderdi. 1552 yılında Kazan'ı ele geçirip yağmaladıktan sonra 1554'te de Astrahan'ı zapt edip kendi han olarak adamlarını atadılar. Rusya tarafından han Kırım ile bağlantı kurunca 1556 yılında tekrar zapt edilerek Moskova devletine eklendi. Bu savaşlarda halkın güçlü desteğini almak isteyen IV. İvan birtakım dini argümanlarla birlikte Ortodoks kilisesini de kullandı. Hatta savaşlarını Ortodoks Ruslarla Müslüman Tatarlar arasında haç, hilal arasında kutsal bir mücadele olarak gösterdi. Bu savaşların sonunda Rusya Kazan ve Astrahan Hanlığını alarak imparatorluk haline geldi. Ayrıca bu fetihler, İdil yolunun kontrolünü de sağladı, İvan'a ve Rus halkına güven verdi, Sibiry'a giden yolu da açmış oldu. Böylece Rusya için tehdit oluşturan üç önemli Tatar hanlıklarından sadece Kırım Hanlığı kaldı. Kırım Tatarları 1554-1558 yılları arasında Rus topraklarına akınlar yaptılar lakin her iki taraf da istediği başarıyı elde edemedi.

1558 yılında Rusya tekrardan yönünü batıya dönerek Livonya topraklarını ele geçirmek istedi. İlk çatışma, Rusya'nın, Neva ağzının karşı tarafındaki Baltık bölgesini ele geçirmek istemesi üzerine başladı. Savaşa Litvanya-Polonya birliği de Rusya'ya karşı müdahil oldu. 1558 yılında Livonya'yı dağıtıp pek çok kaleyi de ele geçirmeyi başaran IV. İvan'ın orduları 1563 yılında Litvanya-Polonya ordusunu dağıtarak, Litvanya'dan Polotsk'u da aldı.

IV. İvan'ın en önemli başarılarından birisi de şüphesiz ki Sibiry'nın fethi ve bu bölgede uygulanan iskân politikasıdır. Bu amaçla ilk olarak Grigori Stronagov'a 20 yıllığına yetki ve görev verildi. Grigori Stronagov'un görevleri: Sibiry'daki iskânı gerçekleştirmek, bölgedeki ekonomik fayda sağlayacak kaynakları belirleyip merkeze rapor olarak sunmak, bölgedeki nehirlerden balık avcılığını geliştirip bunları ticarete dönüştürmek, aynı zamanda bir saldırıya karşı da bölgede silahlı birlikler oluşturmaktır.

Kısaca Çar, Sibirya'yı iyi bir koloni bölgesi olarak görmüş ve değerlendirmek istemiş başarılı da olmuştur.

1560 yılında Çariçe Anastasya öldüğü zaman Korkunç İvan, karısının onun konsülleri tarafından zehirlendiğini düşündü. Bu olaydan iyice öfkelenen İvan'ı sakinleştirmek mümkün olmadı. Bir süredir danışmanlarıyla da sorunlar yaşayan İvan, aristokratların bazılarını bahaneler buldukça idamla veya sürgünle cezalandırıp ilişkilerini koparak ülkenin kontrolünü tamamen eline almıştır.

IV. İvan döneminde ortaya çıkan başka bir yapı da *opriçnina* (ayrı-özerk) adı verilen, Moskova dışında kurulmuş bir bürokratik veya aristokratik yerleşim yeridir. 1564 yılında, IV. İvan ailesiyle birlikte çıktığı seyahatinden geri dönmeyerek Moskova'nın yüz kilometre uzağında bulunan Aleksandrov'a (Kolomenskoe) yerleşti. Buradan Metropolit'e mektup yazarak tahttan feragat ettiğini belirtip mektubun halka okunmasını istedi. Halk karşı bir mektupla çara gelip ülkesini yönetmesini rica ettiler. Bunu yapabileceğini fakat iki şartının olduğunu belirten İvan, ancak şartları kabul edilince Moskova'ya döndü. Bu şartlar; Moskova dışında, İvan'ın istediği şekilde inşa edilecek bir yönetici kurumunun ve bölüğü olan *opriçninanın* oluşturulması ve istediği kişilerin cezalandırılması idi. Nihayetinde öyle de oldu. IV. İvan, daha sonra *opriçniki* olarak tanımlanacak, altı bin kişilik bir ordu kurdu. Bu ordunun görevi İvan'ın muhafızlığını yapmak ve istediği kişileri ortadan kaldırmaktı.

Opriçnina kurulup faaliyete geçtikten sonra ülkede tam bir kargaşa ortaya çıktı. Çarın istediği, boyarlar, akrabalar, prensler, onların akrabaları, aileleri hatta hizmetçileri dahi ortadan kaldırıldı.⁴¹ Opriçnina'yı kurduktan sonra İvan'ın hayatı kendi kurduğu bir karabasana döndü, iyice öfkesine kapıldı, işkence ve idam sahnelerine şahsen katıldı. Bu uygulama IV. İvan'ın “Grozny Çar” (Korkunç Çar) olarak anılmasına neden oldu.

Kırım Hanı Devlet Giray, 1571'de Moskova'ya saldırarak şehri yerle bir etti, İvan bu yenilgiden opriçninayı suçladı ve şüphelendiği herkesi idamla cezalandırdı. 1572 yılında opriçnina resmen kaldırılmasına rağmen etkisi devam etti.

1574 yılında Polonya'daki taht kavgasından ve ülkedeki karışıklıktan istifade eden İvan, Polonya'ya saldırarak önemli şehirler ele geçirdi. Fakat bu zafer Rusya'ya karşı Polonya-İsveç bloğunu doğurdu. 1578'de Rusya'ya karşı iki ayrı cephe açan Polonya ve

⁴¹ Riasanovsky, Steinberg, s.153

İsveç İvan'ın ordusunu yenerek kaybettikleri toprakları tekrar kazandıkları gibi İsveç, Rusya'dan yeni topraklar da elde etmeyi başardı. Savaşların getirdiği ağır ekonomik yükten olumsuz etkilenen İvan bazı ekonomik önlemler aldı. 1582'de Polonya ile 1583'te İsveç ile diplomatik yollarla anlaşma yapan İvan'ın, Baltık bölgesini ele geçirme planı da hezimetle sonuçlanmış oldu.

Theodore'un (Fyodor) Saltanatı İç Karışıklık Dönemi ve Romanov Hanedanlığının Başlangıcı (1584-1613)

IV. İvan'ın ölümünün ardından tahta geçen, iradesi zayıf, dindar bir kişilik oğul Theodore (1584-1598), ülke yönetiminde tamamen danışmanlarına güvendi. İvan döneminden süregelen aristokrat ailelerin intikam duygusu ve güçlerini tekrar elde etme mücadelesi, 1613 yılında Romanovlar ailesinin hanedanı ele geçirmesine kadar devam etti.

Theodore'un iktidarı süresinde sağlam bir duruş sergileyememesi ve ülke işlerini danışmanlarına bırakması aristokrat aileleri ülke yönetiminde tekrar önemli konuma getirdi. Fakat IV. İvan döneminde önemli bir konum elde etmeyi başaran aristokratlardan Boris Godunov⁴² öne çıkarak ülkenin yönetimini Theodore adına fiilen ele aldı. Bu dönemde ülkedeki istikrarsızlık hanedan ailesine de yansımıştı. Theodore'un saltanatı döneminin en çarpıcı olayı belki de üvey kardeş olan Ugliç⁴³ Prensi Dimitri'nin öldürülmesidir. Hanedan ailesinin hayattaki tek erkek çocuğu olan 9 yaşındaki Dimitri, 1591 yılında bir gün avluda boğazı kesilmiş olarak ölü halde bulundu. Bu duruma tepki olarak ayaklanan halk prensin bakıcılarını öldürdü. Olayı araştırmak için kurulan heyet, prensin bıçağı ile oynarken düşüp kendi boğazını kazara kestiği şeklinde rapor verseler de bazı Rus tarihçileri olayı Boris'in yaptırdığını iddia etmektedirler.⁴⁴

Theodore'un kendisinden sonra veliaht bırakmadan ölmesi ve ülkede tahta geçme konusunda genel bir kuralın olmayışı ülkede bir kargaşa dönemi yaşanmasına neden

⁴² Boris Godunov, 1330'lu yıllarda Altın Orda'dan Moskova'ya gelerek Ortodoksluğu kabul eden bir aileye mensup olup, opraçına döneminde yükselmiş, Moğol-Türk kökenli bir aristokrat. Kendisine "ülkeyi yöneten" anlamına gelen "Pravitel" denmiştir.

⁴³ Yukarı İdil bölgesinde bulunan küçük bir şehir.

⁴⁴ Riasanovsky, Steinberg, s.159

oldu. Boyarlar arasındaki taht mücadelesine 1601-1603 yılları arasında yaşanan kuraklığın sebep olduğu kıtlıkta eklenince ülkedeki kriz daha da ağırlaştı.⁴⁵

Tamamına yakını Godunov'un çar seçilmesini isteyen "Zemskiy Sobor"⁴⁶ tartışmalar neticesinde Godunov'u çar ilan etti. Başlarda görevi kabul etmekte kararsız kalan Godunov, daha sonra ısrarlara dayanamayarak görevi kabul ettiğini ilan etmiştir.⁴⁷

Zemskiy Sobor ve Patriklik'in de desteğiyle Çar ilan edilen Boris Godunov, başlarda halkın desteğini de almasına rağmen ülkedeki kıtlığın yol açtığı felaketin kurbanı olmuştu. Ülkede daha önce neredeyse görülmemiş bir felaket yaşandı. Açlıktan insanlar otları, ağaç kabuklarını, yabancı hayvanları yediler. Halkın can ve mal güvenliğini tehlikeye sokan eşkıya çeteleri devletin güçlerine bile saldırmaya başladı. Sadece başkentte ölen insan sayısı 100.000'den fazlaydı

Tahta çıkarken boyarlardan Romanovların, Zemskiy Sobor'un ve halkın da desteğini almış olmasına rağmen artık bunlardan hiçbirinin desteği çarın arkasında değildi, Boris'in tahtı ülkedeki karışıklıktan dolayı güvence altında da değildi. Hanedan mensuplarındaki prestijden de yoksun olan Boris, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için birtakım bayındırlık projeleri başlatsa da yeterli olmadı.

Boyarlar, bu karmaşadan da faydalanarak hanedanlık için daha çetin bir mücadele içine giriştiler. Ülke geleneğindeki hanedana duyulan saygıyı istismar eden bazı boyarlar halkı çara karşı kışkırttılar. Boris'in Prens Dimitri'yi öldürmek için emir verdiğini lakin adamlarının yanlış kişiyi öldürdüğünü, Dimitri'nin vakti geldiğinde intikam için yeniden ortaya çıkacağı konusunda bir söylenti oluşturuldu. Buna müteakip olarak Dimitri'ye uyarlanan bir genç boyarlar tarafından eğitildi.

Polonya kralı III. Sigismund, düzmece Dimitri olayını Rusya'nın iç işlerine karışmak için bir araç olarak kullanmak istedi. Dimitri'ye doğrudan bir askeri destek vermese de onu ekonomik olarak destekleyen Polonya, Dimitri'nin Moskova'ya bir sefer düzenlemesi için de gönüllü asker toplamasına müsaade etti.⁴⁸ 1604 yılında düzensiz birlikleriyle iki sefer Moskova'ya saldıran Dimitri her iki seferinde de başarılı

⁴⁵ Helene Carrere **d'Encausse**, *Tamamlanmamış Rusya* (Çev. Reşat Uzmen), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003, s.71

⁴⁶ Zemskiy Sobor: Çarlık Rusya'sında ülke yönetiminde siyasi gücü de olan Toprak Meclisi. Halk Meclisi olarak da Türkçeye çevirisi vardır.

⁴⁷ Solovyev, s.280

⁴⁸ Vernadsky, s.154

olamamasına rağmen 1605'te Boris'in ölümü üzerine Moskova'ya girerek 7 Mayıs 1606 'da tahta geçti. Fakat 17 Mayıs'ta ayaklanan halk saraya kadar girerek sahte çarı öldürdü. Boyarların başındaki kişi, Vasili Şuyski tahta getirildi ancak kısa süre sonra, bu sefer de köylüler ve köleler boyarlara karşı ayaklandı. Dimitri'nin ölmediği efsanesi tekrar ortaya atılarak kimsenin tanımadığı yeni bir Dimitri ortaya çıktı. Ülkede Vasili Şuyski ve kendisinin çar olduğunu iddia eden yeni bir Dimitri ile birlikte iki tane çar vardı. Serfler ve kölelerle birlikte toprak sahipleri de devlete karşı ayaklandılar böylece her ikisinin de otoritesi kalmadı.

Polonya Kralı III. Sigismund durumdan istifadeyle Rus tahtında hak iddia ederek 1609'da Moskova üzerine yürürken bir İsveç ordusu da Novgorod'u ele geçirdi.⁴⁹ Bunun üzerine Rus kilisesi lideri Hermogen tarafından ulusal birlik çağrısı yapıldı. Ruslar kendi kurtuluşlarını kendileri sağlamalıydı. 1611 yılı sonbaharında başlayan direniş hareketi 1612 yılı sonlarına doğru gelindiğinde Rusların, Polonyalıları ve İsveçlileri ülkelerinden tamamen atmalarıyla nihayetlenmiş, Rusya kurtulmuş zafer Rusların olmuştu.

Milli birlikle kurtarılan ülkeye, artık sadece kaybolan düzeni sağlamak için Rusya'ya yeni bir çar bulmak gerekiyordu. Ocak 1613'te zemski sobor tekrar bu büyük görev için Moskova'da resmi olarak toplandı. Hemen bütün halk gruplarının temsilcileri oradaydı. Adayların durumları dikkatle incelendikten sonra Piskopos Filaret'in on altı yaşındaki oğlu Michael heyet tarafından aday gösterildi. Kimsenin itiraz etmemesi sonucu 21 Şubat 1613'de Michael Romanov çar seçildi.⁵⁰ Böylece, Rus tarihinde üç yüzyıl devam edip 1917 Menşevik Devrimiyle sona erecek olan Romanovlar Hanedanlığı başlamış oldu.

⁴⁹ Carrere d'Encausse, s.73

⁵⁰ Vernadsky, s.159

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. 1792 ÖNCESİ RUSYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ

Rusya ve Osmanlı Devletleri her ne kadar birbirlerine çok zıt devletler olarak görünseler de çok fazla ortak yönleri olmakla birlikte farklı olan yönleri de onları birbirleriyle ilişki kurmaya mecbur etmiştir. İmparatorluk olarak Osmanlı 15. asrın ortasında, Rusya ise 16. asrın ortasında kurulmuş olup her ikisi de 20. asrın başında Birinci Dünya Savaşı ile yıkılmıştır. Osmanlı İmparatorunun (1516-1517 itibarı ile) aynı zamanda İslam halifesi de olması ve Rusya sınırlarındaki azımsanmayacak Müslüman nüfusun yaşaması. benzer şekilde 1453 yılında Ortodoks âleminin ruhani lideri patriğin bulunduğu şehir olan İstanbul'un Osmanlı'nın eline geçmesi, bu duruma binaen Rusya'nın Ortodoks âleminde yükselen prestiji ve Osmanlı sınırlarında bulunan Ortodoks halkların varlığı, ticaret yollarının durumu gibi sebepler her iki devleti de birbirlerine karşı ilgili kılmıştır.

1475 Yılında Fatih Sultan Mehmed'in, Cenevizlilerin elinde bulunan Kefe'yi aldıktan sonra, Karadeniz'in kuzey sınırları da tamamen Osmanlı hâkimiyeti, altına girmiş oldu. Kırım'ın iç kısımları tamamıyla Kırım hanlarına bırakılsa da sahil boyunca uzanan Kefe sancağında Osmanlı devlet nizamı uygulandı. Ekonomik ve stratejik öneme sahip Kefe, Suğdak, Taman, Kerç Boğazı ve bilhassa Don Nehri mansabındaki Azak Kalesinin⁵¹ Osmanlı idaresine geçmesi Rusya-Osmanlı devletlerini sadece sınır komşusu yapmamış, bu tarihten sonraki asırlarca sürecektir ilişkilerinin de başlangıcı olmuştur.

1.1.1. 1792'ye Kadar Rusya-Osmanlı Siyasi İlişkiler

Kırım Osmanlı topraklarına dâhil olduğu (1475) dönemde Çarlık Rusya'sının ve şimdiki çağdaş Rusya'nın atası sayılan Moskova Knezliği, Kırım Hanlığına hediye adı altında vergiler vermekteydi fakat Rusya-Osmanlı arasındaki ilk ilişki yine Kırım Hanı

⁵¹ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966, s.46

aracılığı ile III. İvan (1462-1505) ve Fatih (1444-1446/1451-1481) Dönemlerinde gerçekleşmiştir. 1492 yılında Azak ve Kefe’de bulunan Osmanlı idarecilerine, Sultanla dostça ilişkiler kurmak istediğini belirten III. İvan, bu isteğine İstanbul’dan olumlu yanıt aldı. 1492 tarihli mektupta III. İvan, II. Bayezid’den Rus elçileri ve tüccarları için serbest geçiş ve ticaret müsaadesi istiyordu. Mektubuna olumlu yanıt alan İvan’ın, elçisi Mihail Pleşçeyev Altın Orda ve Lehistan’ın engelleme girişimlerine rağmen 1495 yılında İstanbul’a ulaşabildi. İstanbul’a gönderilen Moskova elçisi davranışlarının bir tabiiyet olarak anlaşılmaması için Sultanın huzurundaki eylem ve söylemleri hakkında uyarıldı. Osmanlı devleti ise elçinin bu kaba davranışından rahatsız oldu. Bahsi geçen dönemde Moskova Knezliği, Kırım Hanlığına, Kırım hanı ise Osmanlı Sultanını kendi efendisi sayıyordu. Elçinin bu tutumu karşısında rahatsız olan Sultan II. Bayezid, Moskova’ya karşı bir elçi göndermedi.⁵² Bu olaydan sonra Yavuz Selim dönemine kadar da Rusya, İstanbul’a elçi göndermeyip taraflar arasındaki münasebetlerde Osmanlı’yı de Kefe sancakbeyliği temsil etmiştir.

IV. Vasili (1505-1533) döneminde, Moskova’dan İstanbul’a ticaret ve ittifak amaçlı Aleksiyevev adında yeni bir elçi gönderildi. Aleksiyevev, Moskova’ya dönerken bu defa onunla birlikte Kemal Bey İstanbul’dan Moskova’ya elçi olarak gönderildi (1514). Ertesi yıl elçi Kemal Bey İstanbul’a dönerken yanında Koruböf adında yeni bir Rus elçisi ve hediye ile döndü. Koruböf’ün iletisinde Vasili, Kırım hanının Lehistan ile iş birliği yapmasından şikâyet ediyor bunun sonlanmasını istiyordu. Sultan Selim, bu teklife doğrudan reddetmeyerek daha sonra Moskova’ya bir elçi göndereceğini beyan etmişse de sonra İran ve Mısır seferleri sebebiyle bu mesele o şekilde kalmıştır.⁵³

IV. İvan 1547 yılında çar unvanı ile taç giydikten hemen sonra Adeşev adında bir elçiyi Lehistan üzerinde ittifak amacıyla İstanbul’a göndermiş fakat bu konuda bir netice alamayarak sadece var olan ticaret antlaşması yenilenmiştir.

Rusya-Osmanlı ilişkileri Kazan şehrinin 1552 yılında Ruslar tarafından zaptı sonrası Osmanlı’nın, Müslüman Tatar nüfus üzerindeki hassasiyetini bilen Çar Korkunç İvan, II. Selim’in cülusunu tebrik bahanesiyle 1579’da İstanbul’a gönderdi. Elçi Novosilsev, padişaha Rusların Kazan ve Astrahan’ı ne için zapt ettiklerini şu cümlelerle anlatmıştır:

⁵² Halil İnalçık, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.26

⁵³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt II, s.477

‘‘Çar hazretleri haksız yere onlara saldırmadı. Zulümlerinden dolayı Tanrı onları cezalandırdı. Efendimiz hazretlerine sıdk-ı dil ile hizmet eden Kazanlılar şimdi yüce devletimizin himmeti sayesinde kendi topraklarında yaşıyorlar. Çar hazretleri onların dinine dokunmadı, kimse onların ibadetine engel olmuyor. Şu anda efendimiz hazretleri Kasimov’a Mirza Saip Bulat’ı tayin etti. Büsürman (Müslüman) şeriatına uygun olarak mizgitler (mescitler) ve kişiler (mezarlıklar) kurulmasına izin verdi. Efendimiz hazretleri onun hiçbir isteğini geri çevirmiyor. Eğer efendimiz hazretleri büsürman şeriatını yıkmak isteseydi, Saip Bulat’ın kendi topraklarında büsürman şeriatına göre yönetmesine izin vermezdi.’’⁵⁴

Rus elçilik heyeti çar hazretlerinin hediyelerini sultanın gözde veziri Mehmet Paşa’ya teslim etti. Rus diplomatlar Astrahan’ın zapt ediliş sebebini izah etmeye ve bir barış antlaşması yapmaya muvaffak olamasalar da, Sultan Selim hem Astrahan’a ordu göndermeyi, hem de genel olarak Rusya üzerine yürüme fikrini reddetti. Bu durumda Türk ordusunun baskısından kurtulan Devlet Girey, kendisini IV. İvan’dan Kazan ve Astrahan’ı isteyecek kadar güçlü görmeye başladı. 1571’de 120 bin kişilik bir ordu toplayarak Rusya topraklarına doğru yola koyuldu. Korkunç İvan, bir iş için alelacele Aleksandrov kasabasına, oradan da Rostov’a gitti ve hanın bu seferi konusunda Tatarları davet eden bazı ‘‘hain boyları’’ suçladı. Kırım hanı, 14 Mayıs’ta Moskova önlerine kadar geldi. Şehir civarında yapılan muharebeden sonra Tatarlar Moskova çevresini ateşe verdiler. Esen kuvvetli rüzgâr sebebiyle yangın kısa sürede çevredeki ahşap evleri yakıp kül etti.⁵⁵

Bize göre, Kırım Hanı Devlet Girey’in kendisini Altın Orda’nın varisi görmesi ve Kazan ve Astrahan hanlıkları topraklarını alarak Karadeniz’in kuzeyinde güçlü bir devlet kurmak fikri Osmanlı’nın Kefe sancağını ve bölgedeki varlığını tehlikeye düşürebilir endişesiyle Osmanlı Devleti tarafından desteklenmemiştir.

1.1.2. Azak Kalesi’nde Rusya-Osmanlı Mücadelesi (1637-1642)

⁵⁴ A.B. **Şirokogad**, *Rusların gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları Kırım Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.45

⁵⁵ Vernadsky, s.135

1637 tarihinde, Don Kossakları⁵⁶ Azak kalesini almak için harekete geçerek Moskova'ya gitmekte olan Osmanlı elçisi Foma Kantakuzin'i ve adamlarından bazılarını da öldürdüler.⁵⁷ Daha sonra Azak Kalesine saldıran Kossaklar, kalenin hazırlıksız yakalanması üzerine 18 Haziran 1637'de Azak'ı ele geçirdiler. Daha sonra kaleyi ellerinde tutamayacaklarını anlayan Kossakların Moskova'ya, Kırım Tatarlarının da kaleyi tekrar almak için da İstanbul'a haber vermeleri Rusya ve Osmanlı Devletlerini karşı karşıya getirdi. Bu durumu değerlendirmek için Moskova'da toplanan Zemski Sobor ve Moskova Hükümeti Osmanlı ile yapılacak büyük bir savaşın tahribatının çok ağır olacağı endişesiyle 1642 yılında bir mektup göndererek Kossaklardan kaleyi boşaltmasını istedi.⁵⁸ Kaleyi zorla da olsa geri almak için güçlü bir Osmanlı ordusu geldi fakat kaleyi boş buldu. Karadeniz'de kilit bir öneme haiz olan Azak Kalesi böylelikle savaş yapılmadan geri Osmanlı idaresine geçmiş oldu.

1.1.3. Ukrayna Topraklarında Polonya-Rusya ve Osmanlı Mücadelesi

17. yüzyıl ortalarından sonra Don Kossakları ve Dinyeper Kossakları, Polonya ve genişleme siyaseti güden Rusya baskısına karşı isyan ettiler. Don Kossakları 1671 yılında Moskova tarafından bastırıldı fakat Dinyeper Kossaklarının Osmanlı'dan yardım talep etmesi yeni bir savaşı doğurdu. Osmanlı ordusu Ukrayna topraklarına girerek önce Polonya'ya ardından da Rusya'ya karşı savaşa girerek Ukrayna topraklarındaki mevcut Rusya-Polonya çatışmasına yeni bir boyut kazandırmış oldu. Dinyeper Kossaklarının da katılımı ile Osmanlı 1676 yılında batı Ukrayna'yı ve Podolya'yı almayı başardı.

1674'de Rus ordusuyla Osmanlı ordusu Turla Nehri yakınlarındaki Çehrin'de karşı karşıya geldi. Osmanlı yanında saf tutan Dinyeper Kossaklarının Rusya lehine saf değiştirmeleri Osmanlı ordusunu zor durumda bıraksa da Çehrin kalesini ele geçiren

⁵⁶ Kossaklar, Moldovya'dan Hazar coğrafyasına kadar uzanan step bölgelerine uzanan bölgelerde yaşayan daha çok yağmacılık ve toplayıcılıkla geçinen Slav kökenli halklar olup Türk kökenli Kazak halkıyla bir akrabalık bağları bulunmamaktadır. Buradaki anlamı sığınmacı demektir. Bkz. Almagül İsina http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/441/kazaklar_ve_kozaklar (Erişim tarihi: 07.10.2015)

⁵⁷ Kurat, *Rusya Tarihi*, s.218

⁵⁸ Kurat, *Rusya Tarihi*, s.218

Osmanlı bu bölgede Kossakların desteği olmadan tutunamayacağı düşüncesiyle 1678 yılında kaleyi yıkarak geri çekildi.⁵⁹

1.1.4. 1700 İstanbul Antlaşması ve İstanbul'da Rus Elçiliğinin Açılması

İsveç'e savaş ilan etmeyi düşünen Çar I. Petro⁶⁰(1682-1725) Osmanlı İmparatorluğu ile 1699 Karlofça'da tamamlanamayan antlaşma için 1700 yılı yaz aylarında İstanbul'a tam yetkili bir elçi gönderdi. Başında Ukrainsyev'in bulunduğu Rusya elçilik heyeti ile Osmanlı tarafları arasında 3 Temmuz 1700'de on dört maddelik bir anlaşma sağlandı (İstanbul Antlaşması). Bu antlaşmaya göre Bug Nehri ağzındaki Oçakov (Özi/ Özü) ve Turla boyundaki Kili, Akkirman, Bender kaleleri Rus askerlerinden arındırılarak yine Ruslar tarafından yıkıldı. Her iki ülke arasında gayrimeskûn bir bölge bırakmak gibi işe yaramaz bir uzlaşmaya varıldı. Rusya için hayati öneme haiz, Azak Denizinin de kuzey kapısı konumunda olan Azak kalesi Rusya'ya verildi. Osmanlı tarafından bakıldığında en kötü maddeler ise, Kırım hanına Rusya'nın ödediği yıllık verginin artık verilmemesi ve Kırım Tatarlarının Rusya topraklarına yaptığı akınların önlenmesi hususundaki maddelerdi. Daha sonraki yıllarda Kırım atlılarının Rusya'ya saldırılarının devamından ötürü Osmanlı, Rusya'ya tazminat ödemiştir. 1774 yılında Kırım Osmanlı'dan çıkana kadar Osmanlı, akınları önleyebilmek için Kırım ileri gelenlerine maaş bağlamıştır.

Petro'nun başka bir başarısı da Osmanlı'dan, İstanbul'da diğer devletlerinkine eşit pozisyonda daimi bir diplomatik elçilik bulundurma hakkın elde etmesidir.

⁵⁹ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005, s.39

⁶⁰ I. Petro, (Пётр I Великий) (I. Pyotr Alekseyeviç Romanof) (1672-1725), Çar I. Aleksey'in oğludur. 1682'de tahta geçen Petro, tahtı hasta ağabeyi V. İvan'la paylaşmak zorunda kalmıştır. V. İvan birinci, Petro ikinci çar, Sofya'da naibe ilan edilmişti ancak yönetim sadece Çariçe Sofya ve sevgilisi Golitsın'ın elindeydi. 1789'un Temmuz-Ağustos aylarında bir saray darbesiyle tahtı ele geçiren Petro, çarlığını ilan etti. Ancak 1694'de devlet yönetimini tek başına ele alabilen Petro, Rusya'nın Güçlü bir devlet olabilmesi için milli bir ordu ve denizlerde hâkimiyetin sağlanması gerektiğine inanıyordu. İlke olarak orduyu tamamı ile yenileme ve Rusya'nın güneyinde büyük tersaneler inşa ettirmiştir. Hollanda, Venedik ve Avrupanın daha birçok ülkesinden gemi ustaları getirerek buralarda çalıştırmıştır. Kendisi de kimliğini gizleyerek, Petro Mihaylov adıyla bir sefaret heyetiyle Avrupa seyahatine çıkmıştır. Heyetle birlikte İngiltere, Fransa, Hollanda, Almaya'ya giden Petro Venedik yolunda iken ülkesindeki ayaklanma haberiyle 1698 yazında ülkesine dönmüştür. Petro'nun bu seyahati Avrupa'nın sanayisini ve tekniğini ülkesine taşımak ve köklü reformlar yapmak bir dönüm noktası olmuştur. Seyahatin diplomatik sonuçları da olmuştur: Avrupa'ya Osmanlı ile savaşma fikri ile giden Petro'nun döndüğünde kararı İsveç ile savaşmaktı. Bkz. Ahmet Refik Altınay, *1711 Prut Seferi Baltacı Mehmet Paşa Büyük Petro'ya Karşı*, Yayına Haz. Hakan Karagöz, İlgı Kültür Sanat, İstanbul 2011, s.xxı-xxii.

Boğaziçi'ndeki bu yeni makama atanan ilk Rus elçi Pyotr Aleksiyeviç Tolstoy'dur.⁶¹, Elçi Tolstoy'un İstanbul hayatı oldukça sıkıntılı ve maceralı olmuş, 1711 Prut Savaşı sırasında hapsedilmiş, 1714 yılında da yorgun olarak Moskova'ya dönmüştür.⁶²

1.1.5. 1711 Azak Kalesi ve Prut Savaşı

Çar Petro, Osmanlı'ya sığınmış olan hasmı İsveç Kralı xii. Şarl'ın ayrılması konusunda İstanbul'a sürekli baskı yapması ve Balkanlardaki Slav kökenli halkları, hatta Yunanları Osmanlıya karşı kıskırtması barışı devam ettirmek isteyen III. Ahmet'in kararını değiştirmesinde etkili oldu. İstanbul'daki İsveç Kralı Şarl'ın ve akınları durdurulduğu için sürekli savaş isteyen Kırım Tatarlarının da etkisiyle Osmanlı Kasım 1710'da Ruslara savaş ilan etti. Hızlı davranan Petro ordusuyla 1711 baharında Boğdan'a⁶³ girip Prut Nehri'ni izleyerek güneye inerken, vezir-i azam Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki beklemediği kadar büyük bir Osmanlı ordusuyla karşılaştı.

Petro, 19-21 Temmuz 1711'de, Staneliş'te yanında karısı Katerina⁶⁴ olduğu halde ordusunun başındaydı. Burada çembere alındığı zaman "hiç bu kadar ümitsiz" durumda olmadığını itiraf etse de korktuğu olmamış, yalnız Azak kalesini almak niyetiyle gelen Baltacı Rus ordusunu yok etmeyecektir. Petro Prut savaşından

⁶¹ Pyotr Aleksiyeviç Tolstoy (1645-1729: 1681 yılına kadar değişik devlet vazifelerinde bulunan Tolstoy, I. Petro'nun çar olmasıyla birlikte önemli bürokratik makamlara getirilmiştir. 1696-1697 yıllarında Azak Denizi bölgesine gönderilerek, henüz yeni yeni denizcilikle uğraşmaya başlayan Rusya için denizcilik faaliyetlerini geliştirecek çalışmalarda bulunmakla görevlendirildi. Daha sonra iki yıl İtalya'da kalarak denizcilik alanında kendisini geliştirdi. 1701 yılında Rusya'nın İstanbul konsolosu olarak atandı. 1701-1711 yılları arasında İstanbul Konsolosu olarak görev yapan Tolstoy, Rusya-Osmanlı arasında Prut Savaşı'nın çıkmasıyla 1711 yılından 1714 yılına kadar Yedikule zindanlarına hapsedildi. İstanbul Konsolosluğu görevinde kaldığı süre içerisinde Osmanlı denizcileriyle ikili ilişkilerini geliştirerek Onların Rusya için de gemicilik faaliyetlerinde bulunmalarını sağladı. 1715-1719 yılları arasında Hollanda, İngiltere ve Prusya arasındaki ilişkilerle ilgilen Tolstoy 1729 yılında öldü. Tolstoy Çar I. Petro ve Çariçe I. Katerina döneminin en önemli altı devlet adamından birisi olarak gösterilmektedir. Tolstoy, İstanbul'da kaldığı dönemde Karadeniz, Ege Adaları ve Osmanlı Donanması (Opisanie Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelega i Osmankogo Flota) isini taşıyan kitap Rus denizcilik tarihi açısından çok önemlidir. Bkz. P.A. Tolstoy, *Opisanie Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelega i Osmankogo Flota* (Yayına haz.. İ. V. Zaytsev-S.F.Oreşkova), Moskova, 1006,s.6-57; B. H. Sumner, Büyük Petro ve *Osmanlı İmparatorluğu* (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.17

⁶² İlber Ortaylı, "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.124.

⁶³ Boğdan: Bugünkü Romanya'nın doğusu ve Moldova'nın tamamı için Osmanlı tarafından kullanılan isimdir. Aslında bölge halkı bu ismi daha eski çağlardan beri kullanırdı ancak Osmanlı Devleti, 1359-1365 yılları arasında bölgeyi yöneten I. Boğdan'dan dolayı bu ismi kullanmaya başlamışlardır.

⁶⁴ Katerina: Petro'nun eşi ve 1725'te öldüğü zaman onun yerine tahta geçecek olan I. Katerina'dır (Rusçası: Молодая Елатерна).

askerlerinin tamamını ve kendisini yok olmaktan kurtarsa da onurunu kurtaramamıştır.⁶⁵ Prut savaşıyla Petro, İsveç'ten aldığı yerleri (St. Petersburg ve Doğu Estonya hariç), tekrar İsveç'e, Dinyeper kalelerini ve Azak'ı Osmanlı'ya verecek, Taganrog⁶⁶ kalesini yıkacak, çok emek ettiği donanmasını da lağvetmek mecburiyetinde kalacaktır.

1.1.6. Azak Kalesinin Osmanlı Devleti'nden Tamamen Çıkışı 1739

1722-1746 Osmanlı-İran savaşları devam ederken, Rusya, Avusturya ile birlikte Osmanlı aleyhinde bir ittifak yaptı. Osmanlı-İran savaşları dolayısı ile Kafkas cephesine ilerleyen Kırım ordularının sınırı ihlal ettiği gerekçesiyle Osmanlı Devletini suçladı.⁶⁷ Karadeniz'de daha fazla etkin olmak ve Prut'ta kaybedilen toprakları almak isteyen Çariçe Anna'nın (1730-1740) ordusu 1736 yazında Azak'a ani bir baskın düzenlemesiyle savaş başladı. Azak'ı alan Rus ordusu Ardından Kırım'ı da istila etti. 1737 yılında Avusturya'nın önerisiyle, uzun uğraşlar sonucu barış görüşmeleri Nimirov'da başladı. Rusların; Azak ve Özi kaleleri, Kırım, Kuban, Turla (Dinyester) ve Aksu arasında kalan bölgeleri ⁶⁸ gibi yerlerin Rusya'ya bırakılmasını istemesi görüşmelerin sonuçsuz kalmasına neden oldu. Fakat Osmanlı'nın görüşmelerin sonlanmasını bekleyerek durumu ağırdan alması Rusya-Avusturya ittifakınca fırsat olarak değerlendirildi. Rus orduları görüşmeler devam ederken Bender ve Özi'ye saldırması sonucu savaş 1739 yılına kadar uzadı. 1739 yılında Belgrad'da yapılan antlaşmaya göre, Çariçenin de önerisiyle, Rusya-Osmanlı arasındaki sınır 1700'de yapılan İstanbul Antlaşması esas alınarak belirlendi. Azak kalesi de yıkılacak Rusya burada gemi bulundurma hakkı elde edemeyecek fakat Azak bir daha da Osmanlı'ya geçmeyecektir.

⁶⁵ Sumner, s.43.

⁶⁶ Taganrog (Taygan) kalesi; Azak denizinin kuzey sınırında, halen Rusya'nın Rostov Oblastı sınırlarında bulunan şehir, Çar I. Petro tarafından 1698 tarihinde Rusya'nın Azak donanmasına üs olarak kurulmuştur.

⁶⁷ Akşin, s.62.

⁶⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Çev. Nilüfer Epçeli), C. 4, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s.351.

1.1.7. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması

1763 yılında Lehistan kralı III. Augustus ölünce Rusya, Çariçe II. Katerina'nın eski sevgilisi Stanislas Ponyatowski'yi IV. Augustus unvanıyla Lehistan kralı olarak atadığını bildirdi. 1768'de kurulan Ulusal Konfederasyonun, ülkedeki yeni kral destekçileri ve kralı istemeyenler arasında çıkan iç savaş sebebiyle Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Osmanlı'nın da Lehistan'da Rus askeri varlığından endişe edip Moskova'ya nota vermesi üzerine 1768 yılında savaş başladı. Hotin'de Osmanlı'yı yenip Tuna'ya kadar ilerleyen Ruslar, Boğdan ve Eflak'ı⁶⁹ da ele geçirdiler. Kırım'da da Osmanlı aleyhinde yoğun bir propaganda yapan Rusya, hanları ve Kırım ileri gelenlerini kandırarak ve onların Osmanlı'ya karşı ihanet etmelerini sağlayarak⁷⁰ diğer bir orduyla da Kırım'a yerleştiler.

Aleksey Orlov Komutasındaki Rus donanması, İngilizlerin, Hull ve Porstmouth limanlarını, Akdeniz'de ise Cebelitarık ve Minorka deniz üslerini kullanarak Akdeniz'e girdi ve yine İngiliz yardımı ile Çeşme'de bulunan Osmanlı donanmasını yaktı. Osmanlı Padişahı III. Mustafa'nın (1757-1774)ölmesi ve yerine I. Abdulhamid'in (1774-1789) geçmesiyle yaşanan taht değişikliği sonucu durum Rusya lehinde gelişmiş, Temmuz 1774'te 'Küçük Kaynarca Antlaşması' imzalanmıştır.⁷¹

28 maddeden oluşan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Rusya, Osmanlı karşısında çok büyük bir üstünlük elde etmiştir. Antlaşmanın bazı önemli maddeleri şöyledir:

1. Karadeniz'in kuzeyinde ve Azak denizinin çevresinde, Kırım, Budzdat, ve Kuban'da yaşayan bütün Tatarlar Rus ve Osmanlı hakimiyetinden çıkarak müstakil olacaklar.

⁶⁹ Avrupa; tarzda bir devlet kurmak isteyen, bunun için Rus Çariçesi Katerina'dan medet uman ve Ruslar tarafından bağımsızlık vaatleriyle Osmanlı Devleti'ne ar kullandığını idrak edemeyen şahin Giray, kendisi gibi bağımsızlık davası güden diğer Kırım beyleri ile birlikte, Rusların desteği altında, 1777'de Kırım'da Katerina'nın da desteğiyle hanlığını ilan etti. Duruma hâkim olmakta güçlük yaşamadı hatta Osmanlı Devleti de 1779'da imzalanan Aynalıkavak Tenkihnâmesiyle hanlığını tanımak mecburiyetinde kalmıştı. Şahin Giray'ın Osmanlılar tarafından Han olarak tanınması Şahin Giray'ın konumunu sağlamlaştırmaya yetmedi. Kendisine bir Rus uşağı olarak bakan halk ayaklanınca Şahin Giray da Kırım'ı terk etmek zorunda kaldı. Durumdan istifade eden Katerina, Potemkin komutasında bir Rus ordusunu 1782'de Kırım'a gönderdi. 30 bin Kırım Türkünün de hayatına mâl olan bu hareket Kırım'ın da Rus vilayeti olmasına neden olmuştur.

⁷⁰ Mehmet **Saray**, *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998, s.89.

⁷¹ Isabel De **Madariaga**, *Historika Rossika*, Novoe Litaraturnoe Obozrenie, Moskova 2002, s.420-422

2. Azak, Kerç ve Kılburun Kaleleri Rusya'ya bırakılacak.
- Tatarların Kağanları Cengiz soyundan biri olacak, kağan seçimlerine Rusya ve Osmanlı müdahil olmayacak.
3. Osmanlı, Hristiyan inancını ve kiliselerini koruyacak, ihtiyaç hâsıl olursa Rusya elçilerinin İstanbul'daki kiliseleri ve mensuplarını denetleyebilmesine müsaade edilecek.
4. Rus hükümeti tarafından İstanbul Galata tarafında bir kilise inşa edilecek, bunun her şeyi Rus elçiliği altında olacak, Osmanlı müsaade edecek.
5. Her iki ülkenin tüccarları, Rus ve Osmanlı ülkelerinin topraklarına kıyısı olan denizlerde serbestçe ticaret yapabilecekler ve Rusya, Osmanlı sınırlarında konsolosluklar açabilecek.
6. Savaş sırasında Ruslara destek veren reayanın tamamı hakkında af ilân edilecek.
- Osmanlı 15 000 kese altın verecek.
7. Gürcistan, Eflak, Boğdan ve Akkırman, Kili, İsmail, dâhil Besarabya, Bender'i Ruslar iade edecekler, Aksu Nehri hudut olacak.
8. Eflak ve Boğdan voyvodalıkları iktizasına göre denetlenecek, bunun için Rus elçiliği ile müzakere edilecek, Rus elçilerin fikirlerine riayet edilecek.
9. Rusya elindeki bütün Ege adalarını Osmanlı'ya iade edecektir.

Küçük Kaynarca Antlaşmasının neredeyse tamamı Osmanlı aleyhine olmakla birlikte özellikle iki madde sonraki zamanlarda ağır bedeller ödenmesine sebep olacaktır: Bunlardan biri Rusların, İstanbul'daki kilise ve çalışanlarına temsil hakkı ile ilgili maddeyi bütün Osmanlı Ortodoksları temsil himaye hakkı olarak yorumlamasıdır. Bundan sonra Ruslar, Osmanlı iç işlerine yaptıkları bütün müdahalede bu maddeye atıfta bulundular. Diğerisi ise Eflak ve Boğdan voyvodalığının iç işlerine rahatça karışabilmeleri idi ki bundan sonra Eflak ve Boğdan'da süreç tamamen Osmanlı aleyhine işleyecektir. Ruslar, Konsolosluk açma izinlerini kullanarak Osmanlı sınırlarındaki Slav kökenli halklarla rahatça irtibat kurup onları Osmanlı aleyhinde kışkırtacaktır. Ayrıca Kırım'a özerk bir statü verilmesi de Kırımın Ruslar tarafından ilhakının önünü açtı.

1.1.8. 1783 Kırım'ın Rusya Tarafından İlhakı

Prens Potemkin'in⁷² sevgilisi Çariçe II. Katerina'ya yazdığı notta, özetle Rusya'nın güneyinin güvenliği için Kırım'ın ilhak edilmesi mutlaka gerekli olduğu yazıyordu. Katerina bu düşünceden hareketle, "Osmanlı Devleti'nin Kırım'a desteği ve bunun Kırım'da sebep olduğu karışıklık" bahanesiyle Kırım, bütün Taman Yarımadası ve Kuban bölgesini 8 Nisan 1783'te Rusya'ya kattı. Böylece Azak Denizinin Karadeniz'e açılan kapısı olan Kerç Boğazı da Rusya'nın eline geçmiş oluyordu.

Bir oldubitti ile Kırım'ın Rusya toprağı ilan edilmesi Osmanlı Devleti'nde büyük bir tepki uyandırdı. Rusya'nın Gürcistan ve Balkanlardaki faaliyetleri nedeniyle Fransız ve İngiliz hükümetleri Osmanlı'yı Ruslara karşı savaşa teşvik etti. Osmanlı Devleti, Katerina'nın Rusya topraklarını Osmanlı aleyhine genişletme çalışmaları sebebiyle 1787'de Ruslara savaş ilan etti. Savaşın başlarında Karadeniz'de Rus donanmasının batması sonucu Ruslar ağır kayıplar verse de ilerleyen süreçte olaylar tamamen Osmanlı aleyhine gelişti. Ruslar, Özi, İsmail kalelerini ele geçirmesi ve Rus ordu kumandanı Suvorov'un İsmail'de büyük bir Türk halkını katletmesi sonucu Osmanlı Devleti barış istedi.

1792 Ocak ayında, Yaş'ta yapılan antlaşmaya göre: Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını Osmanlı Devleti kabul etti. Özi Kalesi Rusya'ya bırakıldı. Turla Nehri Rusya-Osmanlı arasında ebedi sınır olarak kabul edildi. İsmail'in Rusların eline geçmesi 1794 Ağustos'unda Odessa limanının Rusya tarafından inşasına başlanmasının önünü açtı. Bu liman Karadeniz ticareti konusundaki rekabet açısından Osmanlılara nehrin iç kesimindeki Kerson'dan daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır.⁷³

⁷² G. A. Potemkin (1739-1791) Smolensk yakınlarında bulunan Çijev köyünde doğdu. Kendisi henüz küçük yaşlarda iken babası öldüğü için annesi tarafından yetiştirildi. 1757 yılında Çariçe Elizaveta'nın bursunu kazanan 12 öğrenciden biriydi. Ancak daha sonra tembelliği nedeniyle burada bir varlık gösteremedi. Yine de III. Petro döneminde 1762 yılında süvari başçavuşu oldu. II. Katerina döneminde parladı. Bu dönemde kısa zaman içinde sivrilen Potemkin, özellikle 1768-1774 Rusya-Osmanlı savaşlarında gösterdiği başarılarından dolayı II. Katerina'nın en önemli generallerinden birisi oldu. Hemen ardından devletin siyasi geleceğini yönlendiren askeri kanatta da söz sahibi oldu. 1788-1791 Rusya-Osmanlı savaşında, savaşın Ruslar tarafından kazanılmasında önemli katkıları oldu. Savaş sonrası Yaş şehrindeki barış görüşmeleri sırasında Çariçe tarafından baş ve tam yetkili delege olarak atandı ancak bu esnada Yaş yakınlarında rahatsızlanarak öldü. Çariçe II. Katerina'nın sevgililerinden (Bir rivayete göre gizli nikah kıyarak evlendiği eşi) birisidir.

⁷³ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Yeni Tarihi* (Çev. Belkıs Çorakçı Dışbulak), Promat Yayınevi, İstanbul 1992, s.58

Kırım Yarımadası'ndaki XVIII. yüzyılda 1,5 milyon olan Tatar nüfusu XVIII. yüzyıldan itibaren azalmaya başlamıştır. Rus iktidarının baskısı karşısında Kırım Tatarlarının birçoğu çareyi göç etmekte bulmuştur. Bu göç hareketi 1812 yılında yoğunlaşmış ve XIX. Yüzyıl boyunca devam etmiştir.⁷⁴

1.2. 1792'YE KADAR RUSYA OSMANLI ASKERİ İLİŞKİLERİ

1569 yılına kadar Moskova Knezliği ya da başka bir Rus Knezliğinin Osmanlı Devleti ile herhangi bir askeri ittifakı ya da savaşı olmamıştır. Ortak bir sınır olmadığı gibi arada başka ülkelerin de bulunması, her iki ülkenin de o zamanlar birbirleri toprakları üzerinde amaçları olmaması buna ihtiyaç olmamıştır. Zaten 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Rus knezlikler halinde yaşayan birbirleri üzerinde üstünlük mücadelesi kurmak için birbirleriyle mücadele eden gruplardı. Hatta geçmek için Karadeniz'in kuzeyindeki başka bir Türk devleti olan Altın Orda'dan destek almak için de aralarında yarıştılar. Öyle ki; taht değişikliklerinde bir knezin başına kimin geçeceğini Altın Orda'nun –daha sonra Kırım hanının- belirlediği gibi kendi aralarında üstünlük belirten ‘‘Uluğ Knez’’ unvanının da kimde olması gerektiğine Altın Orda devleti belirledi.

Ne zaman ki Altın Orda devleti yıkıldı, yerine kurulan hanlıklar Rusya idaresine geçti o zaman Osmanlı Devleti, Rusya Müslüman-Türk ahaliyle ilgilenmek durumunda kaldı. İvan'ın 1552'de Kazan'ı diğer Türk boylarının yaşadığı toprakları da 1556 yılında işgal etmesi sonucu bu halkların Osmanlı'dan yardım istemesi Osmanlı Devletini bu coğrafyayla ilgilenmeye sevk etti.

1.2.1. Osmanlı Devleti'nin Astrahan Seferi 1569

Kazan ve Astrahan şehirlerinin IV. İvan tarafından işgal edilmesinden sonra Kırım Hanı Devletgiray, kendisini Altın Orda'nın varisi görerek, Kazan ve Astrahan beylikleri üzerinde hak iddia etti. Hatta Çar İvan'dan bu toprakların kendisine verilmesini istedi.⁷⁵ Bu istekleri için de Osmanlı'yı kendisine bir dayanak gibi gördü, Sultandan yardım istedi. Fakat başlarda Osmanlı'nın İdil boyunun Kırım hanına bırakılması için Çara bir talepte bulunması bile pek ihtimal dâhilinde değildi. Çünkü İdil boyunda Ruslar,

⁷⁴ Hayri Çapraz, ‘‘XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kırım Politikası’’, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 11, Güz 2006, s.60

⁷⁵ Solovyev, s.216.

Osmanlının menfaatlerini açıktan ihlal etmiyorlardı, Rusya ile yapılan –özellikle Osmanlı sarayında kullanılan kürk- ticareti de önemliydi. Bunun için Rusya ile araların açılması beklenemezdi. Hatta Osmanlı Devleti için Kırım Hanlığı’nın, Karadeniz’in kuzeyinde, Kazan ve Astrahan’ı da içine alarak büyük bir devlet kurması Osmanlı çıkarları için de iyi olmayabilir, Kefe sancağı dahi tehlikeye düşebilirdi.

Rus Çarı IV. İvan’ın, İdil boyunu ele geçirdikten sonra bununla yetinmeyip Kuzey Kafkasya’ya yönelmesi, bu bölgedeki bazı Kabardey ve Çerkes beyleri ile temas kurması ve Kafkas halkları arasındaki mücadeleleri kendi lehine kullanması Osmanlı Hükümetini endişelendirdi. Ruslar bu dönemde Terek Nehri üzerine bir kale inşa etmek için hazırlıklara da başladı. Buraya yapılacak bir kale Karadeniz’den Derbend’e giden yolu da kontrol anlamına geliyordu. Bu da bölgedeki Müslüman nüfusun hac yolunun kapanması anlamına geliyordu (Osmanlı padişahının aynı zamanda İslam Halifesi olduğunu da hatırlatalım).

Bu dönemde Kasım Bey⁷⁶ tarafından Don-İdil Nehirlerini birleştiren bir fikir ortaya atıldı. Bu düşünce Sokullu tarafından desteklendi. Don-İdil Kanalı’nın -Osmanlı Devleti tarafından- açılması sonucu Rusların güneye ve Kafkaslara inmeleri önlenilecek, Osmanlı ile Türkistan bağlantısını kuvvetlendirecek ve İran ile yapılan uzun savaşlarda Hazar Denizini de kullanılabilecekti. Cephaneyi ve işeyi de bu yolla taşımak için Bütün bu durumu değerlendiren Osmanlı, 1563 yılında Astrahan üzerine bir sefer düzenlenmesine karar verse de bu sefer Kanuni Sultan I. Süleyman’ın ölümünden sonra gerçekleşmiştir.

Sultan II. Selim zayıf karakterli idari kabiliyeti zayıf bir kişilikti, Sokullu Mehmed Paşa Osmanlı’nın önemli meselelerinde etkiliydi. Nitekim 1569’daki Astrahan seferi de Sokullu’nun arzusu üzerine Sultan II. Selim (1566-1574) tarafından onaylanmıştır.⁷⁷ 1569 ilkbaharında Astrahan’ı almak için hareket eden Osmanlı ordusu aynı zamanda Don-İdil kanalını açarak iki nehri birleştirmek amacını da taşıyordu. Fakat bu sefer Osmanlı’ya bir faydası olmadığı gibi büyük bir maddi külfet olmuştur. Kanal Projesine başlanmış ancak bir ilerleme dahi kaydedilmeden vazgeçilmiştir. Açılması planlanan kanalla ya da karadan kızıaklarla, Don’dan İdil’e geçirilmesine çalışılan gemiler geçirilememiştir. Astrahan’a kadar gemilerle devam edilmesi planlanan sefere de sadece

⁷⁶ Kasım Bey: Bir dönem Kefe sancağı mutasarrıflığı yapan Çerkes Kasım Bey Anadolu Defterdarıdır. Akdes Nimet Kurat, Kasım Bey’den Yarlıkaş Mirza diye bahseder. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, S.160

⁷⁷ Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, s.94-98

40 günlük iâşe ve 10-15 top taşınabilmiştir. Çerkez, Nogay ve Tatarlardan Osmanlı ordusuna gönülsüzce katılan askerler dışında hiçbir destek gelmediği halde onlar Osmanlı paşasından yardım beklediklerinden sefer tam bir sukut-u hayal ile sonuçlanmıştır.

16 Eylül 1569 tarihinde Astrahan önlerine ulaşan hatta Ruslar tarafından kısa süre önce terk edilen eski Astrahan'a yerleşen 75-80 bin kişilik Osmanlı ordusu, Rus ordusuyla henüz karşılaşmadan 26-27 Eylülde Astrahan'ı terk etmiştir. Bu sefer Osmanlı ordusunun ilk ve son defa kadim bir Türk yurduna gelmesi bakımından oldukça önemlidir.

1.2.2. Çehrin Seferi 1677-1678

Dinyeper Kossaklarının lideri Petro Doroşenko'nun, Rusya'ya bağlılığını ilan edip Çehrin kalesini de Ruslara vermesi üzerine Osmanlı Devleti 1675 yılında Serdar Şeytan İbrahim Paşa komutasında bir ordu ile Kırım Hanı Selim Giray'ı Çehrin Kalesini almakla görevlendirdi. Selim Giray'ın kuşatmayı kaldırıp geri çekilmesi üzerine her ikisini de görevden azletti.

Padişah, 1678'de Vezir-i Azam Kara Mustafa Paşa'yı Serdar tayin edip Çehrin üzerine gönderdi. Kırım Hanı Murat Giray'ın da birlikleriyle Osmanlı ordusuna ilhakı ile kuşatılan kaleye Romodanovski kumandasında büyük bir Rus ordusu yardıma geldi. Hanın orduları her ne kadar Rus ordularını karşılamaya çıksalar da Rus ordusu karşısında tutunamadı.⁷⁸ Osmanlı kuvvetleri bir taraftan kale muhasarası ile uğraşırken bir taraftan da destek Rus birlikleriyle uğraşmak zorundaydı. Nihayetinde Çehrin, kuşatılmadan bir ay kadar bir sürenin sonunda Ağustos 1678'de Osmanlı tarafından zapt edildi. Bu savaştan sonra Rusya-Osmanlı arasında 1681 yılında Bahçesaray Antlaşması imzalandı.

1.2.3. 1711 Prut Savaşı

Çar I.Petro'nun orduları İsveç Kralı XII Şarl 1708'de Poltova'da hezimete uğradıktan sonra Lehistan Rusların eline geçti İsveç Kralı Şarl da Osmanlı toprağı olan Bender

⁷⁸ Saray, 41

kalesine sığındı. Şarl'ın Bender'e geldikten sonra, Osmanlı'yı Ruslara karşı savaşması için yaptığı ikna çalışmaları nihayet iki yıl sonra amacına ulaştı. XII. Şarl, Lehistan'ı Ukrayna'yı ve Baltık eyaletlerini Rus tahakkümünden kurtarmak, İsveç, Lehistan ve Türkiye arasında Rusya'yı daimi bir kontrol ve baskı altında tutacak bir devletler bloğunun meydana getirilmesini istiyordu; bu yapılmadığı takdirde her üç devletin de Ruslar tarafından tehlikeye düşürüleceğini evvelden haber vermişti.⁷⁹

27 Temmuz 1709'da İstanbul'daki Rus elçisi Tolstoy, Bâb-ı Âli'ye Kral XII. Şarl'ın, hetman Mezepa'nın kendilerine teslim edilmesi hakkında bir ültimatoluk verdi. Sultan III. Ahmed bu talebi reddetmesi üzerine aradaki gerginlik artarak devam etti. 1710 yılı sonbaharında Osmanlı, Rusya'ya karşı savaş ilan etti. 25 Şubat 1711'de de Kremlin meclisinde Osmanlı'ya karşı savaş açılması konusunda bir manifesto okundu.⁸⁰

Petro savaştan o kadar emindi ki karısı Katerina'yı da yanına almıştı. Bu savaşta orduya bizzat kendisi kumanda edecekti. Petro, Osmanlı sınırları içerisindeki Ortodoks tebaayı –Slavlar, Romenleri ve Grekler- Osmanlı aleyhinde kullanmayı denedi. Boğdan ve Eflak prenslerinin de katılımıyla yaklaşık 40 000 kişilik ordusuyla Tuna üzerine saldırdı. Prut Nehrine geldiği zaman kendisini kalabalık bir Osmanlı ordusu tarafından sarılmış halde bulan Petro'nun 9 Temmuz günü yapılan iki saldırıyı da atlattı fakat durumlar Ruslar açısından vahimdi. Ordunun iâşesi bitmiş hatta atların bile yemleri kalmamıştı. Türk tarafında ise durum o kadar kötü olmasa bile birlikler bozulmuş, Yeniçerileri cephede tutmak oldukça zordu, çarpışma sırasında cepheden kaçanlar da az değildi.

Ordu meclisinin kararıyla Türklere müzakere teklifi için Çarın başvekili Yahudi asıllı Rus Kançılar Muavini Baron Peter Şafirov⁸¹ Veziriazamın huzuruna gönderildi. Petro, o gün Şafirov'u görevlendirme kararına “Bazı sebeplere binaen bay Şafirov'a tam salâhiyet verilmiştir.” Yazacaktı. Şirokorad bu konuyla ilgili; birinci sebep, çarı saran korku ve panikti. Çar, zapt edilen bütün şehirleri, hatta eğer Türkler isterse Pskov'u dahi vermeyi kabul etti, diye yazar.⁸² Fakat çarın korktuğu olmadı. Baltacı ile Şafirov arasında yapılan görüşmeler neticesinde Rus Çarı I. Petro bütün Rus ordusu ile birlikte serbest bırakılmıştır. Prut ordusunun (Osmanlı ordusu) akdedilen antlaşmayla elde ettiği

⁷⁹ Kurat, *Rusya Tarihi*, 260

⁸⁰ Anisimov, s.235

⁸¹ Karagöz, s.xxvii

⁸² Şirokogad, 86.

kazanç, Azak kalesinin el değmemiş olarak Osmanlılara iadesi, Özi boyundaki iki Rus kalesinin yıkılması, Lehistan'ın Rus nüfuzundan kurtulması, Petro'nun Karadeniz'e erişiminin ve İstanbul'da temsilci bulundurmasının engellenmiş olmasıydı. Ancak bununla birlikte I. Petro'yu esir ve Rus ordusunu tamamen imha etmek imkân dâhilinde iken Baltacı Mehmet Paşa ve maiyeti, kâğıt üzerindeki menfaatlere kapılarak, söz konusu fırsatın kaçırılmasına sebep olmuşlardır.⁸³ Nihayetinde, Petro almak için çok çaba sarf ettiği Azak'ı tekrar Osmanlı Devleti'ne vermek durumunda kalsa da Osmanlı vezirinin barış masasına oturmayı bir şans olarak nitelendirdi.

1.2.4. Azak'ın Ruslar Tarafından Zaptı

Çariçe Anna (1730-1740) tahta geçtikten sonra I. Petro'nun Karadeniz siyasetini devam ettirmek için çalıştı. Bunun için de Azak kalesinin Osmanlılardan alınması gerekiyordu. Azak'a 30 mil mesafede üs amacıyla Azize Anna kalesi yapılarak 1735 yılının ikinci yarısından itibaren buraya kuşatma topları ve Rus ordu birlikleri getirilmeye başlandı. 17 Mart 1736'da Rus ordusu, başında kumandanı Minih olduğu halde Azize Anna kalesinden aşağı, Azak üzerine yöneldi. Durumu yeni fark eden Türkler toparlanmaya çalıştılar fakat geç kalınmıştı. Rus ordusu önce Don'un iki yakasında bulunan Azak'ın üst kısmındaki Azak'ı savunmak için kullanılan iki hisarı ele geçirdiler. Rus birlikleri Azak'a çok yakın mesafede bulunan başka bir kale olan Lutik'i ele geçirdiler. Azak Kalesine yardıma gelen Osmanlı donanması suların sığ olması hasebiyle Don'a giremedi, zaten Rus donanması da önceden buraya demirlemişti.

Azak kalesi karadan da 46 kuşatma topuyla dövülüyordu. 8 Mayıs'ta kaledaki ana barut deposuna düşen bombanın yol açtığı infilak sebebiyle beş cami ve 100 ev yıkılmış 300 kadar da insan ölmüştü.⁸⁴ Don üzerinden sürekli gelen yeni Rus birlikleri ve Kossaklarla takviye edilen Rus ordusu Nisan ayı başında kuşattığı kaleye 19 Temmuz'da girerek kaleyi teslim aldı.

1739'da Belgrad'da yapılan antlaşma ile Azak Kalesi tamamı ile yıkıldı ama Ruslar da Aksu (Bug) Nehri'nden Taganrog Kalesi'ne kadar olan bölgeyi alarak, artık Karadeniz'e çıkmak imkân elde etmiş oldu.

⁸³ Altınay, xxvii.

⁸⁴ Şirokogad, 94.

1.2.5. Birinci Rusya-Osmanlı Harbi 1768-1772

Lehistan'da giderek nüfuz kazanması ve 1768 yılında yapılan antlaşma ile Lehistan üzerinde bir Rus tahakkümü kurulması Osmanlı Devleti'ni telaşlandırdı. Lehistan'a, Balkanlardaki Slavlarla da akraba olan yayılmacı bir Rusya'nın yerleşmesi Osmanlı nazarından bakıldığında durum hiç de iç açıcı değildi. Bazı Leh yöneticilerinin de Ruslardan kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınmaları Rus hükümeti ve Çariçesi II. Katerina'nın⁸⁵ (1762-1796) hiddetini mucip oldu.⁸⁶ Rus askerleri Osmanlı topraklarına girerek, mülteci Lehlilerle birlikte Müslüman halktan da bazılarını öldürdüler. Osmanlı Padişahı III. Mustafa (1757-1774) Lehistan-Osmanlı sınırındaki bu olayı bahane ederek Rusya'dan Lehistan'dan çekilmesini istedi. Bu isteği reddedilince, Kırım Hanlığının da teşvikiyle Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş açtı (1768). Rus'ya da ise, Çariçe II. Katerina, başkanlığında 4 Kasım 1768'de toplanan Rus meclisi açılış oturumunda: "Kont N. İ. Panin'in anlatacaklarına binaen, Türklerin takındığı tavır sebebiyle Bâb-ı Âli'ye savaş açmak zorundayım. Bu yüzden sizleri topladım ve şu planı muhakeme etmenizi istiyorum: 1) Savaş ne tarzda yürüyecek? 2) Ordunun yığılma yeri neresi olacak? 3) İmparatorluğun diğer sınırlarının belirlenmesi için hangi tedbirler alınacak?" Bu toplantı neticesinde hem kara hem de hava saldırısı ihtiva eden bir savaş planı hazırlandı. Kont Rumansov komutasındaki ordu Tuna'ya hareket etti. Osmanlı ordusu ilki 1769'da Hotin yakınlarında, ikincisi ise 1770'te Tuna boyundaki Kartal'ın kuzeyinde iki defa Rumansov komutasındaki Rus ordusuna yenildi. Rus Orduları ancak

⁸⁵ Asıl adı Sophia Augusta Frederika olan II. Katerina, 21 Nisan 1729'da Prusya'ya bağlı, Baltık Denizinin kıyısındaki Stettin'de (şimdi Polonya sınırları içerisinde) doğdu. Soylu bir aileden gelen Sophia'nın babası Anhalt-Zerbst bölgesinin prensi ve Prusya ordusunda bir generaldi. Sophia, 1744 yılında, zamanın Holstein-Gottorp Dükü olan, Çar Büyük Petro'nun torunu Peter ile evlendi. Peter'i teyzesi Çariçe I. Elizaveta Rus tahtına veliaht prens olarak seçmişti. Sophia, evlendikten sonra Ortodoksluğu kabul ederek Katerina Alekseyevna adını aldı ve bu tarihten itibaren tahta giden yolunu hazırlamaya başladı. Katerina, günlüğünde henüz 1744 yılında iken, başarılı olmak için büyük prensi (eşini) çariçeyi ve Rus halkını memnun etmek zorunda olduğunu fark ettiğini ve 1744'ten 1761'e kadar bu politikayla hareket ettiğini yazar. Katerina'ya göre Ruslar tarafından sevilmesi için bir Rus gibi davranması gerekiyordu bu nedenle Ortodoksluk hakkında bazı dersler, Rusça dersleri, dans ve bale dersleri aldı. Özellikle Ortodoksluğu benimsemesi Elizaveta'nın sevgisini kazandı. Acar, s.182; Çariçe Elizaveta'nın zorlamasıyla gerçekleşen bu evlilik hiçbir zaman mutlu bir aile olmadı. Katerina ve kocası Peter'in evliken aynı zamanda başkalarıyla da aşklar yaşadıkları bilinmektedir. Henüz Elizaveta hayatta iken Katerina 1752-58 arasında Sayltkov ve Ponyatovskii ile ilişki yaşadığı bilinmektedir. Katerina'nın eşi Peter, I. Elizaveta'nın ölümü üzerine 5 Ocak 1762 tarihinde III. Petro adıyla Rus tahtına çıktı. Fakat III. Petro'nun saltanatı pek uzun sürmeyecekti. 28 Haziran 1762'de muhafız alayı çara karşı ayaklanarak III. Petro bir darbe ile tahttan indirildi ve Katerina yeni Rus Çariçesi olarak ilan edildi. Tahta geçtikten sonra ise en az dokuz kişi ile daha aşk yaşayan Çariçe Katerina, aşklarının çoğunu askeri veya politik bir basamak olarak kullandı.

⁸⁶ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 290.

Tuna'da durdurulabildi. Başka bir Rus kara ordusu da Kırım'a girerek Kırım'ı tamamen yağmaladı ve Kırım'a yerleşti.⁸⁷

St. Petersburg'dan yola çıkan Kont Aleksey Orlov Komutasındaki Rus donanması, İngilizlerin, Hull ve Porstmouth limanlarını, Akdeniz'de ise Cebelitarık ve Minorka deniz üslerini kullanarak Ege'ye girdi ve yine İngiliz yardımı ile Çeşme'de demirli halde bulunan Osmanlı donanmasını yaktı fakat Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi başaramadı. Ayrıca Mora'ya çıkan bir Rus birliği de Yunanları provoke ederek küçük bir isyan çıkartmayı başarsa da Osmanlı güçleri tarafından çabuk bastırıldığı için Ruslar lehine bir netice çıkmadı.

Cephelerdeki bu hezimet üzerine Bâb-ı Âli isteği ile 1774 yılında Tuna yakınlarında bir köy olan Küçük Kaynarca'da barış müzakerelerinin başladı. Yirmi sekiz maddeden oluşan antlaşmaya göre Ruslar, Eflak ve Boğdan ile birlikte işgal ettikleri Ege takımadalarını da geri vereceklerdi. Fakat Osmanlı, Eflak ve Boğdan hakkında verdiği herhangi bir karar için Rus elçiliğinin de onayını alacaktı. Rusya'nın antlaşmadan kazanımları ise Dinyeper ve Aksu Nehirlerinin Kuzeybatı Karadeniz mansaplarından başka, kritik önemlere haiz, Azak Denizindeki Don Ağzını ve Azak Denizini Karadeniz'e bağlayan Kerç Boğazı'nı almaktı.⁸⁸ Osmanlı Devleti, Kırım ve Azak Tatarlarına da siyasi bağımsızlık tanıyacaktı. Böylece Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakının da önü açılmış oldu. Rus tüccarlarına kapitülasyonlar verilecek ve İstanbul'da konsolosluk açabileceklerdi. Rus elçileri İstanbul'daki Ortodoks kilisesini ilgilendiren meselelerde Bâb-ı Âli tarafından muhatap kabul edilecekti. Ruslar bu maddeyi ilerleyen zamanlarda "bütün Osmanlı sınırlarındaki Ortodoks Hristiyan tebaanın savunucusu oldukları" şeklinde yorumlamışlardır. Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile artık Karadeniz'e askeri ve siyasi olarak yerleşmiştir.⁸⁹

1.2.6. İkinci Rusya-Osmanlı Harbi 1774

1774'te Katerina ile gizlice evlenen Gregory Potemkin adındaki zeki bir devlet adamı "Yeni Rusya" projesinin başına getirildi. Katerina, sadece Osmanlı toprakları aleyhinde genişlemeyi düşünmekle yetinmeyip Osmanlı'yı tamamen ortadan kaldırarak

⁸⁷ O. İ. Çistyakov, İ T. E. Novitskaya, *Zakonodatelctvo Ekaterina II*, İridiçeskaya Literatura, Moskova 2000, T. II, s.846

⁸⁸ Vernadsky, s.212

⁸⁹ Soloviev, s.958

Rusya himayesinde, İstanbul merkezli yeni bir Rum İmparatorluğu kurmayı hayal ediyordu. Potemkin, Ukrayna topraklarından arta kalan toprakları tamamen ilhak ettikten sonra Zoporoj Kossaklarının kalesi de ortadan kaldırıldı. Kırım'da önce bir isyan çıkaran Ruslar, Kırım'daki III. Selim Giray Hana karşılık, kendi adamları olan hanın, Venedik'te okumuş, Batı yanlısı kardeşi Şahin Giray'ı han ilan etti. Sonra da 1783 yılında isyanı bastırmak bahanesiyle asker göndererek Kırım'ı işgal etti. Kırım'ın elden gitmesi Osmanlı'da büyük bir tepki ile karşılandı. Fransa ve İngiltere'nin Rusya'ya karşı Osmanlı'yı el altından desteklemeleri üzerine Osmanlı Devleti, İsveç ile bir ittifak akdedildi.⁹⁰ 1787 yılında Osmanlı, Rusya'ya savaş ilan etmesi üzerine İsveç de Rus ordusunun güneyde savaşırken yeni bir cephe ile bölünerek güç kaybedeceği düşüncesiyle 1788'de Rusya'ya savaş ilan etti.

General Suvurov komutasındaki Rus ordusu Prut Nehri'ni geçtiler. 1789'da Fokşanı ve Rıymnik savaşlarında Osmanlı ordusunu yenen Suvurov, 1790'da Osmanlı'nın ana karargâhı olan, Tuna kenarındaki İsmail'e doğrudan saldırarak ele geçirdi. Suvurov İsmail'deki Türk halkın da tamamını katletti. Topçu ateşleriyle kaledeki Ermeni manastırı dâhil bütün binalar yerle bir edildi. Şirokorad'ın yazdığına göre, Rus resmi belgelerinde olay şöyle kaydedilecekti: *“Türkler, canlarını pahalı sattılar; kimse merhamet dilemedi. Kadınlar dahi ellerinde hançerlerle askerlere vahşi hayvanlar gibi saldırdılar. Halkın çılgın cesareti askerleri daha da kudurtmuştu. Kadın, ihtiyar ve askerlerden kimseye acınmamış, her yer kan deryasına dönmüştü.”*⁹¹ İsmail'i ele geçiren Ruslar Tuna ağzında büyük bir askeri filonun da temellerini aynı yıl attılar. Savaşın gidişatı tamamı ile Rusların lehine geçmiş olduğundan Bâb-ı ‘Âli barış görüşmelerinin başlamasını istedi. Yaş şehrinde yapılan antlaşmaya (1792) göre Ruslar, sınırlarını Karadeniz ve Azak denizi boyunca, Taman yarımadasını da kapsayacak şekilde genişlettiler. Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu Osmanlı devleti kabul etti.⁹²

⁹⁰ Kurat, *Rusya Tarihi*, s.291

⁹¹ Şorokorad, s.257

⁹² Soloviev, s.960-961

1.3. 1792'YE KADAR RUSYA OSMANLI İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

Ruslarla Anadolu Türklerinin ticari ilişkileri Osmanlı öncesine dayanır. Öyle ki; Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın 1234 yılında Eyyubiler ile yaptığı savaşta ücretli Rus askerleri olduğu bilinmektedir.⁹³

Ortaçağda kölelik önemli bir ticari gelir kaynağı idi. Yahudi tüccarlar tarafından İslam Dünyasına pazarlanan köleler özellikle Konstantinapolis ve Anadolu üzerinden geçirilerek güneye götürülüyordu. Bu dönemde Anadolu'da, Göksun'da önemli bir köle pazarının olduğunu biliyoruz.

Rusya-Osmanlı iktisadi ilişkilerinin başlangıcı, Karadeniz'deki bir ticaret merkezi olan Kefe'nin, dönemin koloni ülkesi olan Ceneviz'den Osmanlı'ya geçmesi ile başlar (1475).

1.3.1. Rusya'nın Osmanlı'dan İthalatı

Ceneviz döneminden itibaren, Rusya'nın baharat, ipekli kumaşlar gibi Doğu mallarını ve şarap gibi Ege ürünlerini Kefe yoluyla aldığını biliyoruz. Rus Knezleri ve asilleri, özellikle Bursa'nın ipek kemhaları⁹⁴, kadifeleri ve Ege'nin şarabından vazgeçemezlerdi. Osmanlılar Kırım yarımadasına yerleşince, bu ticaretin normal şartlar altında devamı Moskova için önemli bir sorun olarak ortaya çıktı. Çeşitli ağır ticaret ürünleri, ölen tüccarın mallarına Osmanlı makamlarınca el konulması başlıca sorunlar oldu. Bu durumun düzeltilmesi için Moskova, önce Kırım Hanı aracılığı ile 1495'te de elçi Pleşçeyev'i İstanbul'a göndermek suretiyle, doğrudan Osmanlı Devleti ile irtibat kurdu. Fakat Rusya bu ziyaretten beklediği Rus tüccarlar için Osmanlı deniz ve sınırlarında ticaret serbestisini ancak 1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile elde edebilecektir.

Rus kaynaklarında anılan, “Burskaya / Bursa'dan,” “Takatskayal / Tokat'tan,” “Tsagorodskaya / İstanbul'dan,” “Amasskaya / Amasya'dan,” “Kostomanka / Kastamonu'dan” gibi kumaş adları, onların Türk kökenli olduklarının birer

⁹³ Emine Uymaz, “Türkiye Selçuklu Devleti-Eyyübi Münasebetleri” Türkler Ansiklopedisi Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.155.

⁹⁴ Kemha: Özellikle kaftan yapımında kullanılan, çözgüsü ve atkısı ipek bir kumaş türüdür. Deseni yapan takviye atkısında ayrıca gümüş veya altın alaşımlı tellerle çok sık dokunmuş ipekli bir kumaştır. Dokunma özelliklerine göre, tek renk kemha, Peşurî kemha, Müzehhep kemha, Dolabi (Tolabî) kemha, Tâbi Kemha, Güvez Bursa kemhası, Kırmızı Amasya kemhası olarak adlandırılırlar.

göstergesidir. Kumaşların yanı sıra, Türkiye’den halı, değerli deri çeşitleri, baharat, değerli maden ürünleri ithal edilirdi. Elbette ki, Osmanlı İmparatorluğu’ndan satın alınıp Rusya’ya getirilen her mal, Osmanlı’da üretilmiyordu. Osmanlı pazarları üzerinden, Hindistan, Burma, Mısır’dan çıkarılan nadide taşlar gibi eşyalar getirilirdi. Ayrıca pek çok Türk malı Kırım pazarlarında Rus tüccarlar tarafından satın alınırdı.

1.3.2. Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne İhracatı

Rus ticaret eşyası; kuzey bölgelerindeki ormanlarda bulunan kıymetli kürkler en önemlileriydi. Samur, muhtelif cins tilki, sincap gibi muhtelif kürklerden başka, balmumu, bal, içyağı, deri, tuz, keten, balık dişi ve kereste ürünleri Rus ihracatının başlıca ürünleri idi. Ruslar bu ürünlerini Cenevizlilerin elinde bulunan Kefe ve Suğdak limanları ve Venediklilerin kolonisi olan Azak liman şehirlerinde satıyorlardı. Nitekim bu liman şehirlerinin 1475’te Osmanlı’ya geçişiyle birlikte de bu ticaret devam etti.⁹⁵

Kuzey bölgelerden, özellikle Rus coğrafyasından ve Tatarlara meskûn bölgeden her türlü ticaret eşyası, yağ, hububat, hayvan, kürk, cıva, keten, esirler ve Moskof yurdundan gelen tüccarlar ve elçiler hep Kefe’ye gelmekteydi. Ayrıca Kefe’de tersane olması ve küçük gemiler yapılması, Kefe Kalesi’nde mühimmat, zahire toplanması açısından Osmanlı Devleti için önemi büyüktür⁹⁶

1.3.3. Rusların Ödedikleri Vergiler

1480’den önce diğer Rus Knezleriyle birlikte Moskova Knezliği de Altın Orda’ya ödediği yıllık vergisini Altın Orda’nun yıkılmasıyla birlikte, Osmanlı’ya bağlı olan Kırım Hanlığına ödemeye devam etmiştir. 1681 yılında yapılan Bahçesaray Antlaşması ile bu olay resmiyete dökülmüş Rusya bundan sonraki vergilerini aksatmadan yıllık olarak vergi vermeyi kabul etmiştir. Rusların, Kırımı ödedikleri vergi 1700 İstanbul Antlaşmasına kadar devam etti.

⁹⁵ Kurat, *Rusya Tarihi*, s.134

⁹⁶ Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, s.50

Rusların, Kırım'a ödediği vergiler; haraç, arazi mahsulü ve hayvan vergisi, damga (gümrük, ticaret eşyası) vergisi, posta vergisi, han avına yardım, ordu parası, hediyeler, Bac ve benzeri vergilerdir.⁹⁷

1.3.4. Rusya-Osmanlı Arasında Köle Ticareti

Bu dönemde (sanayi öncesi), esir gücü sadece ev ekonomisi için değil, inşaat, ipek sanayii, büyük tarım çiftlikleri için de gerekli idi. Başka bir ifade şekliyle; esir etme ve köle ticareti zaruri bir ekonomik ihtiyaçtı. Osmanlı esir pazarlarındaki büyük talep dolayısıyla Kırım Tatarları Slav topraklarına sürekli akınlar yaparak çok miktarda esirler alırlardı. Esir ticareti, daha önce Cenevizliler için olduğu gibi Kırım Hanlığı için de önemli bir ticaret sektörü haline gelmişti. Moskova-İstanbul arasındaki barış halinin bozulduğu tarih olan 1512'den sonra Rus topraklarına Tatar akınları sürekli bir hal aldı. Sadece 1606-1617 yılları arasında Rusya'dan yüz bin esir alındığı ve çoğunun Kefe limanından Anadolu'ya sevk olunduğu hesaplanmıştır. Normal bir esirin İstanbul pazarında değerinin 20 ila 40 aşkın arasında değişirdi. Her ne kadar bugünkü anlayışımıza ters düşse de, esir ticaretini ekonomik ve sosyal bir olgu olarak bakmak zorundayız. Bu dönemde İslam toplumlarında esirin durumu Avrupa'ya bakarak çok daha iyi durumdaydı. İslam inancında, esir âzad etmek sevap bir iş sayıldığından esirler, bir süre sonra Müslüman topluma hür insanlar olarak katılırlar,⁹⁸ orayı vatanları bilir geri dönmek istemezlerdi. Nitekim bu durumu anlatan olaylardan biri 1675 yılında Rusların, Kırım'a saldırısı sırasında yaşanmıştır. Olayı Rus tarihçi A. B. Şirokorad şöyle anlatır: Üç bin esir kendi istekleriyle Kırım'da kalmayı tercih etti. Sirko⁹⁹ onları serbest bıraktı ve arkasından da Kossaklara onlara yetişip tamamını kılıçtan geçirmelerini emretti. Hatta kendisi de katliamın yapıldığı yere giderek "Bizi affedin kardeşler. Tanrının korkunç cezasına kadar burada uyuyun. Kırım'da çoğalacağınıza, Müslümanlarla bizim Hristiyan gençler arasında af dilemeden ebediyen ölün!" dedi.¹⁰⁰ Bu kölelerin en ünlülerinden biri de Kırım Tatarları tarafından Lehistan'dan kaçırılarak 1520'li yıllarda Kırım Hanının himayesine sunulan daha sonra da Osmanlı sarayına sunulduğu genel kabul olan Hürrem Sultan'dır.

⁹⁷ Kurat, *Rusya Tarihi*, s81

⁹⁸ İnalçık, s.26,27

⁹⁹ Sirko: Rus ordu komutanı, Zaporozj Kossakları atamanı, İvan Dimitriyeviç Sirko.

¹⁰⁰ Şirokorad, s.62

1.4. 1792'YE KADAR RUSYA-OSMANLI DİNİ İLİŞKİLERİ

1.4.1. Hristiyanlık

Rusların Ortodoks-Hristiyan olup İstanbul'da bulunan Rum Patrikhanesine bağlı olması ve 1453 yılında İstanbul'un Osmanlı'ya geçmesi ile Rusya-Osmanlı ilişkilerinde din konusu da önemli bir faktör oldu. Ruslar Ortodoks olarak İstanbul'a bağlıydılar ama 16. yüzyılın ikinci yarısında güçlenen Rusya kendisini Ortodoksluğun tek savunucusu ve en büyük gücü olarak görmeye başladı. Hatta Ortodoks kilisesi papazı Filofey, 1510 yılında III. Vasili'ye yazdığı mektubunda Doğu ve Batı Roma'nın yıkılışlarından bahsedilerek üçüncü Roma olarak adlandırdığı Moskova Rusya'sını bütün Ortodoks dünyasının ve diğer Hristiyanların da lideri olduğunu belirtir.

Ortodoks âleminde bulunan toplam dört Ortodoks Patrikhanesinden tümü (İstanbul, Kudüs, Antakya ve İskenderiye Patrikhaneleri) Osmanlı sınırları içinde bulunuyordu. Theodore'un saltanatı zamanında, 1589'da Moskova Patrikliği (beşinci) kurulduktan sonra Moskova, siyasi gücünün yanına bir de Ortodoks dünyası üzerinde bir de dini güce ulaşmış oldu.¹⁰¹ Bu durum Rusya'ya Ortodoks halklar üzerinde (adına) konuşma fırsatı oluşturdu. Nitekim Ruslar bu fırsatı kullanmaktan hiç çekinmeyeceklerdir. Osmanlı sınırlarında da çok fazla Ortodoks halklarla birlikte Ortodokslar için önemli ziyaret merkezleri de bulunmaktaydı (Antakya, Kudüs, çeşitli Hristiyan yerleşim birimleri). Bütün bunlar özellikle 18. Yüzyıldan itibaren Ruslar tarafından, Balkan Slavlarına ulaşmak, Boğazlar üzerinde söz sahibi olmak, serbest ticaret yapmak, hatta İstanbul merkezli bir devlet kurmak için bir fırsat olarak görüldü. Nitekim Moskova 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasına Osmanlı sınırlarındaki Hristiyanlarla ilgili iki madde çok önemlidir: 1. 'Hristiyanlık diyanetinin serbest olması, icrasına hiçbir şekilde karışılmaması, kiliselerin inşa ve tamirine yardım edilmesine'' dair madde. 2. 'İstanbul'daki, Galata tarafında, Beyoğlu isimli mahallede Ruslar tarafında bir kilise yaptırılacak ve yapılacak kilise her şeyi ile Rus elçiliği kontrolünde olacak, Osmanlı buna müsaade edecek'' maddesidir.

¹⁰¹ Moskova'da Patrikliği 1589'da dini bir ihtiyaçtan ziyade siyasi bir otorite olarak kuruldu. Çünkü o dönemden itibaren resmi belgeler hem Çar hem de Patrik adına yazılıyor, her iki otorite eşit bir statüde kabul ediliyordu. Böylelikle Kilise ile Devlet'in birleşmesi de sağlanmış oluyordu. Burada din, hem millî bilincin gelişmesinin bir etkeni, hem de hükümdar ile Slavları ve Ortodoksları arasındaki bağı meşru kılan bir yöntem olmaktaydı.

1.4.2. Müslümanlık

Osmanlı Devleti'nin Rusya ile dini bağlarına kısaca bakacak olursak; henüz XII. yüzyılda Müslüman olan ve bir Türk devleti olan İdil Türk Hanlığının¹⁰² kurulduğu bölgenin Rus coğrafyasında bulunuyordu. Osmanlı Devleti ile aynı dönemde bu coğrafyada Türk devleti ve hanlıkların bulunuyordu ve Osmanlı padişahları aynı zamanda (1516-17 Mısır seferi sonrası) İslam Halifesi oldu. Padişahın, özellikle Sünni Müslümanlar üzerinde büyük etkisinin olması Rusya sınırları içinde yaşayan Müslüman halklar üzerinde etkili olması anlamına gelmekle birlikte buradaki İslam halkların da dini olarak Halifeye bağlı olmaları anlamına geliyordu. Olayların bu şekilde gelişmesi Rusya ile Osmanlı devletlerini dini olarak da birbirlerine karşı oldukça dikkatli ve ilgili yapacaktır.

Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki Müslümanlara olan alakası ise kuruluşundan itibaren devam etmekle birlikte Rusya hükümetleri de bunun farkında idi. Korkunç İvan'ın, Kazan ve Astrahan'ı aldıktan sonra Osmanlı Padişahı ve İslam Halifesi II. Selim'e Rusya'daki Müslüman halkların dini özgürlüklerini garanti ettiğine dair mektup¹⁰³ göndermesi bunun ispatı niteliğindedir.

1774 Kaynarca Antlaşması ile iki imparatorluğun Hristiyan ve Müslümanları üzerinde hükümdarların karşılıklı himaye hakkı ve dini liderliği tanındı.¹⁰⁴

¹⁰² Erdoğan **Merçil**, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s.13

¹⁰³ Şirokorad, s.45

¹⁰⁴ Ortaylı, s.125

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. 1792 YAŞ ANTLAŞMASI

2.1.1. Yaş Antlaşması Öncesinde Rusya-Osmanlı İlişkileri

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasında hukuken bağımsız bir konuma getirilen Kırım Hanlığını ele geçirmek II. Katerina idaresindeki Rusya'nın temel politikası olmuştur. Osmanlı Devleti, Aynalıkavak Tenkihnâmesi ¹⁰⁵ ile Yaş Antlaşmasındaki Kırım ile ilgili maddeyi hafifletmeyi ya da ortadan kaldırmayı düşünse de başarılı olamamıştır. Rusya, Yaş Antlaşması ile Osmanlı'dan ayırdığı Kırım'da önce iç karışıklık çıkarmış ardından 1783'te ilhak etmiştir. Bunu da 1784 yılında Osmanlı Devleti'nin savaşa hazır olmayışını kullanarak bir oldubitti ile Osmanlı Devleti'ne bir senetle kabul ettirmiştir. Nihayetinde Osmanlı Devleti, Ruslara karşı Balkanlarda kaybettiği toprakları geri almak ve Kırım'ı Rus idaresinden kurtarmak amacıyla 1787'de Ruslara karşı savaş açmıştır. Osmanlı'nın Ruslara karşı savaş ilan ettiğini bildirmesiyle birlikte Avusturya da Rusya'nın müttefiki olarak savaşa girdiğini ilan etmiş, böylece Osmanlı Devleti açısından iki cepheli bir savaş başlamıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Tenkihnâme, genel olarak resmi bir metin ya da bir antlaşma üzerinde yapılan değişiklik, düzeltme işi anlamına gelir. Kökeni, tenkih; düzenleme, ıslah etmek sözcüğünden gelir.

¹⁰⁶ Kemal **Beydilli**, "Yaş Antlaşması", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, Cilt 10, s.343

Avusturya cephesine kıyasla çok daha zorlu devam eden Rusya cephesinde Osmanlı kuvvetleri birçok yenilgi yaşadı. Ancak tahta geçen III. Selim'in Kırım'ı geri almak istemesi ve Katerina'nın Özi ile birlikte Turla Nehri'ni yeni sınır olarak belirlemek istemesi, Besarabya¹⁰⁷ topraklarının terkini ve Memleketeyn'de¹⁰⁸ bağımsız bir prenslik kurulmasını talep etmesi sebebiyle her iki taraf da anlaşmayı istemedi. Daha sonra Eflak Voyvodası aracılığı ile Rusya'nın niyetini öğrenmeye çalışan Osmanlı Devleti'ne Rus ordularının Türkiye savaşını yöneten Prens Aleksandroviç Grigoniy Potemkin, savaşın başından itibaren İstanbul'da mahpus tutulan Bulgakof'un serbest bırakılmasını ön şart olarak ileri sürdü. İkili yazışmalar neticesinde her iki taraf da Bulgakof'un serbest bırakılması ve müzakerelerin onunla yapılmasına karar verdiler. Potemkin, murahhas¹⁰⁹ olarak görüşmelere Albay Baruh'u gönderdi. Şumnu'ya gelen Baruh açıklamalarında; Bender, Akkirman, Hocabey gibi işgale uğrayan yerlerin geri verilmesi, Özi Kalesi'nin tamamen yıkılması ve arazinin iki tarafın tasarrufuna kapalı kalması, işgal altındaki Memleketeyn'in iadesi, Kafkaslarda Tiflis hanına ve Gürcistan'a Rusların müdahil olmaması ve ayrıca diğer devletlerin konsolosluklarının bulunduğu yerde konsolosluk açılması gibi isteklerini iletmişlerdir. Bunlardan başka Prusya'nın Rusya karşısında savaşmasının imkân dâhilinde olmadığı ve savaş tazminatı istenmeyeceği de vurgulanmaktaydı.¹¹⁰ Gazi Hasan Paşa ve Ordu ricali bu şartlarda görüşmelerin başlamasına taraftar oldukları halde Prusya ile yapılacak ittifaka savaşın uzamasına yol açacağı düşüncesiyle yanaşmamışlardı. Fakat Sultan III. Selim'in, Ruslar karşısında Prusya ittifakı şansını da kullanmak istemesi üzerine savaşın devamına karar verildi.¹¹¹

¹⁰⁷ Besarabya, Prut ve Turla (Dinyester) Nehirlerinin arasında kalan, kabaca bugünkü Moldovya ülkesinin bulunduğu bölgedir. Bu adı bölgede uzun zaman yöneticilik yapmış olan Beserab ailesinden almıştır. Bu adı ilk defa olarak 15. Yüzyılda bölgeyi ele geçiren Osmanlı Devleti kullanmıştır. Besarabya Osmanlı döneminde Boğdan'ın bir parçası olarak yönetilmiştir. 1812 yılında bölgeye Hakim olan Ruslar, bölgeyi Boğdan'dan ayrı tutarak Besarabya adını kullanmaya başladılar. Besarabya, 1918 yılında Rusya'dan ayrılarak Romanya Devleti'ne katıldı. Ancak 1945 yılında Rusya (SSCB), Besarabya'yı tekrar işgal ederek kendisine bağlı Moldova Cumhuriyeti haline getirdi. SSCB'nin dağılması sonucu 1991 yılında Moldova Cumhuriyeti Rusya'dan ayrıldığını ve bağımsızlığını ilan etti. Bugün de bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdüren Moldova Cumhuriyeti içerisinde özerk bir statüye sahip olan, Gagavuz Türklerinin yaşadığı Gagavuzya (kuruluş: 23 Nisan 1994) bulundurmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. James R. Millar, "Besarabya", Encyclopedia Of Russian History, s.145-146

¹⁰⁸ Memleketeyn; Osmanlılar'ın iki memleket anlamında Eflak ve Boğdan'a verdikleri isim. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Boğdan", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C 6, s.269-271; Kemal Karpat "Eflak", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C 10, s.466-469

¹⁰⁹ Murahhas: Delege, temsilci, kendisine yetki ve sorumluluk verilerek müzakereye gönderilen yetkili kişi.

¹¹⁰ Beydilli, yaş, s.343

¹¹¹ Beydilli, Küçük Kaynarcadan... s. 57

Prusya'nın Avusturya'yı barışa zorlamasıyla Yergöğü Mütarekesi sonucunda Avusturya ile Zıştovi Antlaşması yapılmış ve Avusturya cephesi kapanmış olmakla beraber Osmanlı-Rus savaşı devam etti.

Rusların bazı Osmanlı kalelerini ele geçirerek kale halklarını katletmesi ve 9 Temmuz 1791'de Maçın'de yaşanan büyük bozgun Osmanlı ordusunun durumunu açıkça gözler önüne serdi. Osmanlı ordusunun bu hezimetine rağmen zorlukla Hırsova'da toplanan Osmanlı ordusu Maçın'e ulaşarak Kalas karşısında ordugâh kurdu. Bir taraftan da Osmanlı bürokrasisinde barış çalışmaları sürdürülmekteydi. Avusturya barışına aracılık eden Prusya'dan başka diğer devletler de savaşın nihayetlenmesi için çalışmalar yapmaktaydı. St. Petersburg'a giden İngiltere elçisi burada dört aylık, Turla Nehri'nin sınır olduğu bir ateşkes antlaşması için çalışmaktaydı. Osmanlı ordu ricalinde ve İstanbul'da toplanan meşveret meclisinde Prusya'nın Rusya'ya karşı ittifak şartlarını yerine getiremeyeceği ve Rusya'nın Turla Nehri'nin sınır olarak kabul edilmesinde vazgeçmeyeceği sonucuna varılıp barış antlaşması için sadrazama yetki verildi. Koca Yusuf Paşa bu amaçla bir mektup yazarak Kalas'ta bulunan Boğdan ordusu kumandanı General Prens Replin'e gönderdi.

Prens Replin'in bu barış teklifine olumlu yaklaşarak, cevap niteliğinde yazdığı mektubunda da üç şartı bulunmaktaydı: Kaynarca barışının ve daha sonraki antlaşmaların geçerliliği, Memleketeyn'in ahaliye yönelik düzenlemeler sağlanarak iadesi ve Turla Nehri'nin sınır kabul edilmesi. Osmanlı ordusu ricalinde bu şartlar kabul edilemez bulunsa da Replin yetkisinin ancak bu kadar olduğunu, kabul edilmemesi halinde irtibatın kesileceğini bildirdi. İstanbul'dan barış müzakereleri yetkisi içeren bir hatt-ı hümayun geldiğinden Kuban Hanı Baht Giray Han ve Ordu ricaliyle tekrar meşveret edilerek barışın temini konusunda delege tayin edilmesi kararına varıldı. Barış görüşmeleri için delege tayin edilen Vasıf Efendi, mahiyetinde bulunan küçük bir heyetle gizlice Kalas tarafına geçerek Replin ile müzakereye başladı. Vasıf Efendi her ne kadar şartların yumuşatılması için mücadele verse de Replin, yetkisizliğini bahane ederek ve mutabakat sağlanamayan maddelerin ileride yapılacak barış müzakerelerinde çözülebileceğini ileri sürdü.

Sonuç olarak, mütareke metnine önceden belirtilen üç maddeye ek olarak Rusya'ya terkedilecek yerlerdeki istihkâmların durumunun da barış görüşmelerinde tarafların müzakeresine havale edilmesi ve diğer yerlerdeki hudutların savaş öncesi durumuna

getirilmesine dair iki madde daha eklenerek “esas sened” olarak adlandırılan beş maddelik bir ön barış metni tanzim edildi. Barışın bu beş maddeyi kapsayacak şekilde yapılması peşinen kabul edilmesi şartıyla mütarekenin gerçekleşeceği belirtildi. Bu durumu sadrazama rapor eden Vasıf Efendi, Replin’in yanında kalarak Rus tarafıyla birlikte gelecek cevabı beklemeye başladı.¹¹²

Osmanlı-Avusturya arasında devam eden savaş 4 Ağustos 1791’de Zıştovi barışı ile sonuçlandırıldı. Ancak Osmanlı Devleti’ndeki genel kabul, ordunun durumu sebebiyle Rusya ile savaşa devam etmenin imparatorluk için daha fazla zarar getireceği düşüncesi hâkimdi. Bu görüş ordu ricali, sadaret kethüdası Mustafa Reşit Efendi ve Sadrazam Koca Yusuf Paşa’nın çadırında açıkça dillendirilerek fikir birliğine varıldı. Sadrazam Yusuf Paşa, padişahın tavrının savaşın devamından yana olduğunu açıklamasına rağmen, Rus tarafından acele bir cevap beklendiği için bürokrasi-asker herkes ordunun savaşacak gücü kalmadığını itiraf etti. Rusya tarafının durumu bilmesi halinde barışa yanaşmayacağı, bunun için barışın yapılması tercih edildiği mazbataya geçirilerek katılanların her biri tarafından mühürlenmesine ve bir mazhar halinde padişaha takdim edilmesine ittifakla karar verildi.

Osmanlı Devleti’nde daha önce benzeri görülmeyen, ordunun mevcut şartları öne sürerek savaşmayı reddi anlamına gelen bu olay sonrası Replin’in mütareke şartları kabul edilmiş oldu. Böylelikle Turla’yı sınır kabul etmenin Tuna’yı sınır kabul etmekle aynı durum olduğunu düşünen padişah da barış kararını onaylamaktan başka seçenek kalmadı.

Beş maddelik Kalas Mütarekesi’nin ilk maddesi Kaynarca Antlaşması’nı onaylar; ikinci madde Turla Nehri’ni sınır olacağını belirtir; üçüncü madde, iade edilecek olan Memleketeyn’de daha önceki antlaşmalarda belirtilen imtiyazları tasdik eder; dördüncü madde, ikinci maddeyi kapsayan sınırlar haricindeki bölgelerde savaş öncesi duruma geçilmesini ve Rus kuvvetlerinin ele geçirdiği bölge ve kalelerin barıştan sonra tahliye edileceği yazılır; beşinci ve son maddede, Turla Nehri’nin sınır kabul edilmesinden itibaren Rusya’ya bırakılacak olan bölgelerin terkiyle ilgili meselelerin müzakeresi barış görüşmelerine katılacak olan heyetlere bırakıldığı belirtilir. Mütareke metninde yer alan beş temel madde dahilinde görüşmelerin başlaması için yetkili heyetlerin gönderilmesi ve taraf devletlerin mütarekenin imzalanması hasebiyle çatışmalardan uzak durması

¹¹² Beydilli, s.344

istenmekte, mütareke süresi olarak da imza edildiği tarihten itibaren başlamak üzere “sene-i şemsiyye” ile sekiz aylık bir süre öngörülmüştür.

2.1.2. Yaş Antlaşması’nın İmzalanması (10 Şubat 1792)

19 Ağustos 1791’de İstanbul’dan gelen talimat doğrultusunda, Yaş’ta yapılacak barış antlaşması için görevlendirilen Zıştovi’deki Osmanlı heyeti 31 Ağustos’ta yola çıkarak 7 Eylül’de Silistre’de bulunan orduya ulaştı. Reisülküttap Abdullah Biri Efendi birinci, İstanbul payesiyle onurlandırılan İbrahim İsmet Beyefendi ikinci, Ruznamçe-i evvel Esseyid Dürri Efendi üçüncü murahhas, Mehmed Avni Efendi mükâleme kâtibi, Mehmed Sait Galib Efendi vekâyî kâtibi olarak görevlendirildiler. Eski Boğdan Voyvodası Konstantin Beyzade Aleksander Morussi mükâleme tercümanlığını yapacaktı.¹¹³

Rusya tarafından Prens Potemkin ve heyetinin de gelmesi üzerine, görüşmeler için yazışmalarda önce şimdiki Moldovya sınırlarında bulunan Huş (Chişinau) kasabası zikredilse de daha sonra Rus kontrolündeki Eflak’ın merkezi Yaş’ta karar kılındı. Osmanlı delegelerine 9 Eylül’de sadrazam ve padişah ruhsatnameleri bizzat sadrazam tarafından teslim edildi. Osmanlı heyetinin 2 Ekim’de Yaş’a varmasının ardından 18 Ekim’de görüşmelerin başlamasına karar verildi. Fakat çariçenin tam yetkili kıldığı delegesi Potemkin’in 16 Ekim’de ölmesi üzerine görüşmelerin başlaması ertelendi. Rus heyetindeki ruhsatnamelerin yenilenmesi gerekti ve yerine Kont Aleksandr Andreevich Bezborodko¹¹⁴ tam yetkili murahhas tayin edildi.

Neticede 10 Kasım 1791 tarihinde başlayan görüşmeler toplamda on beş toplantı sürdü. Görüşmeler pazartesi, perşembe ve cuma olmak üzere haftada üç gün şeklinde gerçekleşti. 21 Kasım günü gerçekleşen üçüncü oturumda Rus heyeti zaman kazanmak için görüşülmesini istedikleri konuların tamamının yazılı olduğu toplamda on iki maddeden oluşan bir metin takdim ederken bunun yanı sıra da özel bir madde sunarlar.

¹¹³ Beydilli, *Yaş Antlaşması*, 344

¹¹⁴ Aleksandr Andreevich Bezborodko, (1747-1799), 1765 yılında henüz Kiev Devlet Üniversitesi’ne devam ettiği sırada Ukrayna Genel Valiliği görevine getirilecek muhtemel kişiler arasında adı geçmiştir. 1767 yılında ise Ukrayna Genel Mahkemesi’nin üyesi oldu. bir yıl sonra başlayan Rusya-Osmanlı savaşında gösterdiği gayretten dolayı Çariçe II. Katerina tarafından yakın askerleri arasına kabul edildi. 1775 yılında Genel Sekreterlik görevine getirildi. 1880’de Çariçe’nin Belarus’ta Avusturya Kralı II. Joseph ile yaptığı görüşmelerde bulunan heyette yer aldı. 1787-1791 Rusya-Osmanlı savaşı öncesinde siyasi olarak Potemkin’in en büyük siyasi destekçisi oldu. Savaş sonrası yine Çariçe’nin gözde generalleri arasında yer aldı.

Bu maddenin tercümesi yapıp incelendiğinde Rus tarafının 24.000 (12 milyon kuruş) kese savaş tazminatı istediği anlaşılır. Ancak bu maddeye dair yazı kabul edilmeyerek masada bırakılır ve son toplantıya kadar öylece kalır. Başka bir metnin içinde Garb ocakları korsanları tarafından verilen zararın Osmanlı hazinesince karşılanması hususuna ve Kuban Nehri'nin sınır kabulü ile Kuban bölgesindeki halkların serbestisi konusu yazıldığı görülür. Bu üç madde esas mütareke metninde yoktur ve kabul edilen esas maddelere tamamen aykırı olduğu anlaşılır ve bu maddeler görüşmelerin sonuna kadar müzakerelerin esasını teşkil edecektir. Osmanlı tarafı Kalas'ta Prens Repnin ile yapılan görüşmelerde tazminat konusunun giderildiğini ve sadrazamın mütareke iznini bu isteğin geri çekilmesi şartıyla verdiği vurgulanır. Kuban halkları serbestisi de aynı şekilde reddedildikten sonra bunların dışında kalan maddelerin görüşülebileceği ifade edilir. Anlaşmazlık konusu olan diğer bir madde ise çariçenin sekiz ay olarak belirlenen mütareke süresini uzun bularak bu sürenin dört aya indirilmesi talebidir. Rus heyeti ilk dört aylık süre sonunda barış antlaşmasının hâlâ imza edilmemiş olması durumunda mütarekeyi feshederek savaşın tekrar ilan edileceği tehdidinde bulunmaktaydı. Ancak esas metne bağlı olan bu husus devletlerarası hukuka ve ön barışa aykırı bulunması sebebiyle Osmanlı heyetince kabul edilmemiştir.¹¹⁵

Esas görüşmeleri teşkil edecek olan on iki maddeye ancak 24 Kasım 1791'de dördüncü toplantıda geçilebilmiştir. Her bir konunun ayrı ayrı ele alınması ve görüşülmesi biten temize çekilerek mübadele edilmesi prensip kabul edildi. Esirler konusunda her iki taraf da elindeki esirleri serbest bırakacaktı, bu hususta bir sorun yaşanmadı. Tarafların ellerindeki önemli esirleri erken bırakması iyi niyet gösterilmesine vesile oldu. Sonrasında ele alınan Kuban meselesi ise ilk büyük konular arasında olup bu Kırım senedi üzerine yeni bir tartışmayı da beraberinde getirir. Osmanlı heyeti bunun Rusya'nın düşündüğü gibi Kuban'ın ilhakı olmadığı fakat Kuban Nehri'nin sınır teşkil ettiğini vurgular. Rus tarafının Kuban bölgesi hakkında bağımsızlık isteğinden vazgeçmesi için aralarında irtibat kurulan savaş tazminatı maddesiyle birlikte görüşmelerin son oturumuna kadar çözümsüz kaldı. Esas mütareke metninde Turla Nehri'nin sol kıyısı Rusya'ya sağ kıyısı ise Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere sınır olarak belirlendiğinden bu konuda Rusya tarafından bir değişiklik talebi gelmedi. Ancak Osmanlı heyetinin güvenlik gerekçesiyle nehrin sol kıyısında bir miktar arazinin

¹¹⁵ O. İ. Çistyakov, İ. T. E. Novitskaya, *Zakonodatelctvo Ekaterina II*, İridiçeskaya Literatura, Moskova 2000, T. I, s.1038

kendilerine bırakılması gerektiğini ve söz konusu arazide istihkâmata yer verilmesi talebinden heyetler arasında bir sonuca varılamadı. Osmanlı heyeti Kalas'ta bu maddeye Prens Repnin'in olumlu yaklaştığını ileri sürdü, Ruslar ise kabul etmemekte ısrarcı oldular. Nihayetinde konunun Bezborodko ile sadrazam arasında yapılacak ikili yazışmalarla çözülmesine karar verildi ve sadrazamın izin vermesiyle Kalas Mütarekesi'nde öngörüldüğü şekliyle sonuçlandı. Tekrar Osmanlı'ya verilecek olan Memleketeyn'in durumu ve savaşın olumsuz etkileri sebebiyle bölge halkını iki yıl vergiden muaf tutulması, yerlerinden ayrılan ailelerin geri dönmelerine izin verilmesi, Osmanlı uyuğu olmayan yabancılara emlak satışı meselesinin korunması ve Bucak dâhil bölgedeki kalelerin de Osmanlı Devleti'ne bırakılmasına 29 Kasım'da yapılan altıncı oturumda karar verildi.¹¹⁶

Antlaşmanın beşinci konusu Kafkas prenslikleriyle alakalı olup Tiflis Hanlığı topraklarına tecavüz edilmemesi talepleri tartışıldı. Ruslar burası için bölgenin eski adından hareketle "Kartalinya ve Kartina Çarı" tabirinin kullanılması talebine Osmanlı tarafı karşı çıktı. Daha sonra Rusların her iki tarafın kendisine göre adlandırması teklifi de önce Osmanlı tarafınca reddedilmiş olsa da nihai barış metnine bu şekilde geçti. Rusların bölgedeki, özellikle Lezki ve Tiflis Hanlıkları arasındaki olaylardan Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutmak istemesi ve Osmanlı heyetinin bu maddeye de ısrarla karşı çıkmaları üzerine bu madde de Bezborodko ile sadrazam arasında yapılacak yazışmalara havale edildi. Antlaşmanın yedinci maddesi Garb ocakları korsanlarının sebep oldukları zararın Osmanlı hazinesinden ödenmesi tanzim edilmesi talebiydi. Ruslar çarıçenin bu yöndeki emri bahanesiyle Osmanlı tarafı da Kuban maddesinde kolaylık beklentisi sebebiyle anlaşmaya sıcak bakmaktaydı. Ancak hemen bir karara varılamadığından görüşmelerin devamı için Kuban ve Cezayirli tazmini maddeleri ertelenerek sonraki maddelere geçildi.

Tarih 15 Aralık 1791 olmasına rağmen Rus heyetinin görüşmelerin dört aya indirilmesi talebi ısrarla devam etmekteydi. Oysa Ruslar tarafından dayatılan dört aylık sürenin bitmesine sadece bir hafta kalmasına rağmen esas metindeki on iki maddeden yalnızca altısı karara bağlanabilmişti. Öte yandan Rusların dayattığı başka bir konu olan 24.000 keselik savaş tazminatı meselesi de masanın üzerinde durmakla beraber Ruslar bunun alınıp müzakere edilmesini istemekte ve Osmanlı heyetini de buna teşvik için meblağın

¹¹⁶ Çistyakov, Novitskaya, T. I, s.1040

20.000 keseye indirilebileceğini ifade etmekteydiler. Osmanlı heyeti ise Rusların Kuban maddesinden vazgeçseler dahi tazminat meselesinde ısrarcı oldukları izlenimi taşımakla birlikte bu konudaki sert tutumlarının yanı sıra askeri hazırlıklarından da endişelenmişlerdi. 11 ve 13 Aralık tarihindeki 9 ve 10. Toplantılardan da bir sonuç çıkmadı. Kuban maddesi de bölgenin bağımsızlığı hakkında Şumnu'da bulunan Sadrazam Koca Yusuf Paşa ile Bezborodko'dan gelecek cevaplar beklenmekle birlikte Cezayirli tazmini konusu da padişaha arz edilmiş olarak durmaktaydı. Bu sebeplerden ötürü uzlaşılması daha mümkün olan konuların ele alınması yoluna gidildi. Antlaşmanın, her iki tarafın askeri makamlarına bildirilmesini ve işgal altında bulunan yerlerin iklim şartları göz önünde bulundurularak 15 Mayıs 1792 tarihine kadar tahliyesini öngören dokuzuncu ve barışın ardından karşılıklı sefaret heyetleri gönderilmesine dair onuncu maddeler, barış antlaşmasının murahhaslar tarafından imzalanmasından sonra sadrazam ve Bezborodko tarafından onaylanacak senetlerin mübadelesine dair on birinci madde, yine temessük¹¹⁷ ve tasdiknamelerin beş hafta içinde mübadelesine dair on ikinci madde kolayca karara bağlandı. 20 Aralık 1791 tarihine gelindiğinde müzakere boyunca tartışma konusu olan Kuban'ın bağımsızlığı, Cezayirli tazminatı ve savaş tazminatı maddelerinden başka bütün maddeler üzerinde uzlaşma sağlanarak ahitname için mukaddime¹¹⁸ taslağı üzerinde duruldu ve murahhasların unvanlarıyla birlikte zikredilmeleri konusunda anlaşma sağlandı.¹¹⁹

4 Ocak 1792 tarihinde Yaş'ta, Durri Efendi ile Bezborodko arasında yapılan görüşmede Cezayirli tazminatı hususu Avusturya-Osmanlı arasında imzalanan Zıştovi (4 Ağustos 1791) antlaşmasındakine benzer bir şekilde çözülmesi konusunda karara varıldı. Ancak Kuban meselesinde taraflar birbirlerine farklı teklifler sunsalar da uzlaşmak mümkün olmadı. Rus tarafının tazminat ısrarı da devam etti. Hatta Rus tarafı Osmanlı'nın tazminat ödemeye yanaşmaması halinde Rusya'nın Bender, Kili, Akkirman ve İsmail Kalelerini yıkacağı konusunda tehdit etti. Bunun tazminat maddesindeki meblağdan üç dört kat daha masraflı olacağını belirten Rus heyeti, barışın yapılması için tazminatın kabul edilmesi gerektiği aksi takdirde tekrardan savaşın başlayacağını ifade etti. Bu şartlarda ilk günden beri masa üzerinde duran tazminat maddesi Osmanlı heyeti

¹¹⁷ Temessük, imza edilmemiş, üzeri mühürlenmemiş (tuğra çekilmemiş) antlaşma senedi.

¹¹⁸ Mukaddime, kelime anlamı, önsöz, bir olayın başlangıcı demektir. Bir yazının asıl metne geçmeden önceki hazırlık bölümüdür.

¹¹⁹ Anisimov, 287-288

tarafından alınarak müzakere edilmesine karar verildi. Ancak bunun Osmanlı tarafının tazminat talebini kabul ettiği anlamına da gelmeyeceği de vurgulandı.¹²⁰

7 Ocak 1792 tarihinde gerçekleşen on dördüncü buluşma savaş ya da barış seçeneğine zorlanan Osmanlı heyeti açısından oldukça zor geçti. Cezayirli maddesi de, tazminatın şikayet başvurusundan itibaren en geç iki ay içinde ödenmesi şeklinde karara bağlanılarak Osmanlı aleyhinde çözüldü. Böylece anlaşmazlık konusu olan son iki madde kalmış oldu. Ruslar bu iki maddeyi müzakere başında kararlaştırılan, her madde tek tek ele alınmalı, maddesine rağmen anlaşmayı güçlendirmek için birlikte ele almak istediler. 27 Aralık 1791'de İstanbul'da kurulan meşveret meclisinden çıkan karar ise Kuban konusunda taviz verilmemesi ve gerektiğinde söz konusu tazminatın uygun ve uzun vadeler halinde ödenmesi şeklinde karar verildi. İstanbul'daki çıkan bu karardan Rusların haberinin olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki 7 Ocak'ta yapılan on dördüncü oturumdan zor da olsa Osmanlı lehine beklenmedik gelişmeler yaşandı. Osmanlı heyetinin Kuban meselesinde baştan beri belirttiği konular üzerinde heyetler tarafından bazı düzeltmeler yapıldı. Kuban halkı tarafından Rus topraklarına saldırılarla zarar verilmesi, malların gaspı ve insanların esir alınması gibi olayların meydana gelmesi durumunda bunların iadesi, sorumlularının bulunup cezalandırılması ve zararlarının tazmin edilmesi gibi temel ilkeler üzerinde anlaşmaya varıldı.¹²¹ Bu durumda Rus tarafının da Kuban'ın bağımsızlığı ya da müdahale taleplerinden vazgeçtikleri görüldü. Böylece kesilmenin eşiğinde olan barış müzakereleri de kurtarılmış oldu. Ardından Rus heyetinin baş delegesi Samoylof, Bezborodko ile bir görüşmeden sonra tekrar salona gelerek, Bezborodko'nun Kuban maddesindeki ısrarının sadece Rusya'nın güvenliğini sağlamak amacı taşıdığını gelinen durumda istenen güvenlik şartlarının Osmanlı Devleti tarafından temin edildiğini gördüğünü ilettili. Bu sonuçlarda da çarichenin savaş tazminatı taleplerinden tamamen vazgeçtiğini bildirerek, müzakerenin tamamlandığını ve barışın akdedildiğini ilan etti.

9 Ocak 1792'de toplantı senetlerinin ve ahitname temessüklerinin mühürlenip imzalanarak mübadele edilmesine karar verildi. Nihayet 10 Ocak 1792'de gerçekleşen on beşinci toplantıda on üç madde, bir mukaddime ve hatimeden müteşekkil barış antlaşması Rusça ve Türkçe metinler halinde mühürlenerek mübadele edildi. Antlaşma Sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafında 18 Ocak'ta verilen senetle onaylandı. Ardından

¹²⁰ Çistyakov, Novitskaya, s.853

¹²¹ Beydilli, *Yaş Antlaşması*, s.347

heyetler arasında karşılıklı hediyeleşmeler gerçekleşti. 27 Ocak'ta yapılan on altıncı ve son toplantıda Bezborodko ile sadrazam tarafından hazırlanan Rusça ve Türkçe teyitnâmeler okunarak mübadele edildi, toplantı top atışıyla nihayetlendi. 10 Şubat 1792 tarihinde yapılan on yedinci toplantıda hükümdar ve çariçenin tasdiknamelerinin mübadele merasimi gerçekleşti, böylece barış devletlerarasında da kesinlik kazanmış oldu.

2.1.3. Yaş Antlaşması'nın Rusya Açısından Sonuçları

Yaş Antlaşması da Küçük Kaynarca gibi ne Rusya'yı ne de Osmanlı Devleti'ni tatmin etmedi. Fakat Rusya Yaş Antlaşmasıyla artık Karadeniz'e ayaklarını sağlam bir şekilde basmış, buradaki varlığı artık perçinledi.¹²² Rusya'nın istediği bunlarla sınırlı değildi, dönem itibariyle yaklaşık bir asırdır hayalini kurduğu sıcak denizlere inme düşüncesi ve Çariçe II. Katerina ve Potemkin'in hayalini kurduğu 'Grek Projesi' olarak bilinen bu proje Osmanlı'nın tamamen veya büyük bir bölümünün fethini ya da en azından Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının ve Boğazların tamamının fethini hedefliyordu.¹²³ Osmanlı toprakları zerindeki amaçları bu kadar büyük olan Rusya'nın bu şartlarda tatmin olması mümkün değildir.

Karadeniz Rusya filosu için Boğazlardan geçemez ise sadece büyük bir göl özelliği taşımaktaydı. Oysa Osmanlı filosu ya da Osmanlı Devleti'nin Boğazlardan geçişine izin verdiği bir donanma Rusya'nın Karadeniz'de edindiği topraklarını vurabilir ya da bu topraklara çıkarma yapabiliirdi.¹²⁴

Rusya Yaş Antlaşması'nda hayalini kurduğu gibi çok büyük kazançlar elde edememesine rağmen Azak Denizi kıyısındaki topraklarını güneydeki Taman Yarımadası'nı da içine alacak şekilde genişletti. Yaş Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Kırım'ı Rusya'dan geri alamadı fakat Rusların da Osmanlı'yı işgal ya da taksim projesi bir hayal ürünü olarak kaldı. Memleketeyn ve Besarabya hedeflerine de ulaşamadılar.¹²⁵

¹²² Şirokorad, s.264

¹²³ Riasanovsky, Steinberg, s. 277

¹²⁴ Şirokorad, s.264

¹²⁵ Danişmend, s.72

Rusya sınırlarını Aksu (Bug) Nehri'nden Turla Nehri'ne kadar genişletmiş, Özi ve arazisini Osmanlı'dan almıştır. Rusya bu yeni toprakları kıyısında daha sonra Karadeniz donanmalarının merkezi olacak olan Odessa Limanının da temellerini attılar.¹²⁶

Kırım Rusya'da kaldı ve Kuban bölgesindeki yeni kazandığı topraklara Zaporoj bölgesinden getirilen Kossaklar yerleştirildi.¹²⁷

Çariçe Katerina'nın "Türk siyaseti" sayesinde, Rusya daha Kievan Rusyası döneminde ulaşmak hayalini kurduğu Karadeniz'e inmek hayalini gerçekleştirmiş oldu. Aynı zamanda yüzyıllar boyunca Rusya'nın güney mıntıkları için daimi bir tehlike teşkil eden Kırım Hanlığı da ortadan kaldırılarak Rusya'ya bağlanmış oldu.¹²⁸

2.1.4. Yaş Antlaşması'nın Osmanlı Açısından Sonuçları

Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti daha önceki Rusya'ya karşı kaybettiği toprakları - özellikle Kırım'ı alamadığı gibi yeni topraklar da (Özi) kaybetti. Turla Nehri sınır kabul edildi, Osmanlı açısından Kırım'ın geri alınması hayali artık sona erdi. Özi ve Taman Yarımadası da Rusya'ya bırakıldı. Kafkaslarda da Gürcistan bölgesine el atmış olan Rusya'nın burada da Osmanlı aleyhinde tehlikeler arz edeceği anlaşıldı. Ordu ricalinin savaşamayacağını beyan ederek devleti antlaşma yapmaya zorlaması- bu Osmanlı Devleti'nde ilk defa olan bir olaydır-, Rusya'ya yüklü savaş tazminatı ödenmesine dahi razı olunması gibi ağır bedeller, devletin birçok alanda yenilenmeye ihtiyacı olduğunu gözler önüne serdi. Bu durum Nizam-ı Cedid olarak adlandırılan reformların başlangıcını teşkil etti.¹²⁹

Osmanlı Devleti Kırım'ı geri almak için kendisi açtığı savaşı kaybetmiş Kırım'ı geri alamadığı gibi Aksu Nehri'nden Turla Nehri'ne kadar da Özi ve civarını Rusya'ya bırakmak durumunda kalmıştır. Ruslar daha sonra burada kuracakları Odessa Limanı ve büyük bir tersane ile sürekli Osmanlı toprak ve Boğazlarını tehdit eder hale geleceklerdir.

¹²⁶ Kemal **Beydilli**, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", Osmanlı Devleti Tarihi, Feza Gazetecilik A. Ş. İstanbul, 1999, Cilt 2, s.72

¹²⁷ Vernadsky, s. 213

¹²⁸ Kurat, *Rusya Tarihi*, s.292

¹²⁹ Beydilli, *Yaş*, 347

Osmanlı Devleti kendisi açtığı savaşı kaybedip anlaşma yapmaya mecbur olduktan başka üstüne de tazminat ödemek durumunda kalmış, toprak ve asker kaybı yaşamıştır. Bu savaş Osmanlı'nı zafiyetlerini ortaya çıkarmış bu durum hem Rusya hem de İngiltere tarafından kullanılmıştır. Osmanlı Devleti yine bu antlaşmadan sonra Avrupalı ve Hristiyan devletleri yardımına ihtiyaç duymuştur. Bundan böyle Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerarasındaki ilişkilerden yararlanma politikasına –denge siyaseti- yönelecektir.¹³⁰

2.1.5 II. Katerina'nın Grek Projesi

II. Katerina döneminin önemli devlet adamlarından ve Katerina'nın da gözdelelerinden Potemkin tarafından, 1768- 1774 Osmanlı Rus Savaşı sırasında ortaya çıkan Grek Projesi, Prens Potemkin tarafından ortaya atılmıştır. Henüz Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmayıp Rusya-Osmanlı savaşlarının devam ettiği sırada bir plan üretti.

Çariçe II. Katerina da Osmanlı Devleti'ni parçalayarak yerine bir Grek İmparatorluğu kurmanın peşindeydi. Balkanlar'daki Slavları Osmanlı hâkimiyetinden çıkarıp Slavlara kurtuluş imkânı sağlamayı istiyordu. Ancak Rusya bunu tek başına yapabilecek güçte değildi ve karşı çıkan başka Hristiyan ülkeler de olabilirdi. Bu nedenle müttefik arayışına girmiştir. Katerina'nın teklifi ile bazı anlaşmazlıklar olsa da Avusturya İmparatoru Franz Joseph ile II. Katerina bu planda mutabık oldular.¹³¹

Bu plan Potemkin tarafından ilk olarak ortaya konulduğunda adı “Doğu sisteminin büyük planı” idi. Bu plana göre Osmanlı Devleti yıkılacak, en azından Avrupa'daki varlığı son bulacak ve Türkler böylece Avrupa ve İstanbul'dan, mümkünse Anadolu'dan da kovulacaktı.¹³²

Daha sonra “Grek Projesi” olarak bilinecek plana göre Türklerden boşalan buraya, İstanbul merkezli olmak ve başına da bir Rus prens getirilmek kaydıyla bir Hristiyan devleti –ya da yeni bir Roma İmparatorluğu- kurulacaktı.¹³³ Bu plana göre Çariçe II. Katerina'nın II. torununa Konstantin adı verildi. Katerina, Konstantin'i yetiştirmeleri

¹³⁰ Uçarol, C.XI, s.245

¹³¹ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.32

¹³² Anisimov, 289

¹³³ Riasanovsky, Steinberg, s.276

için Yunanlı dadılar ve eğitimciler getirtti ve Konstantin adına Aziz Sophia armalı madalyonlar bastırdı.

Buna plana göre Avusturya'ya ise Balkanların batısında kalan; Sırbistan, Bosna Hersek, Arnavutluk ve Mora'ya kadar olan Makedonya, Avusturya'ya bırakılacaktı. Bu amaçları taşıyan Avusturya ve Rusya Osmanlı Devleti'ne 1787'de savaş ilan ettiler. Fransa'da 1789'da ihtilal olması ile Avusturya 1791 yılında Osmanlı Devleti ile Zıştovi Antlaşmasını yaptı ve Belgrad'ı Osmanlılara bıraktı. Rusya'da 1792'de Yaş Antlaşması'nı imzalayarak savaşı sona erdirdi. Bug ve Turla arasındaki yerleri Osmanlılardan aldı.

Nitekim bu projeden etkilenen Rus tarihçisi Pogodin, Kırım Harbi sırasında Panslavizm'in sözcülüğünü üzerine alarak tüm Slavların ayaklanmasını ve merkezi İstanbul olan bir Slav Devleti kurmasını istemiştir.¹³⁴

2.1.6. Fransa'nın Rusya Politikası

Çariçe Katerina uluslararası siyasi atmosferden, özellikle de Fransa'daki ihtilal hareketlerinden ve Prusya-Fransa arasındaki ikili sürtüşmelerden yararlanmak istedi. Katerina'nın amacı aralarında zaten sürtüşme bulunan Prusya ve Fransa'yı savaştırarak dikkatlerin oraya verilmesini sağlamaktı. Böylece Prusya ile savaşan Fransa, Rusya ile Osmanlı savaşlarına müdahil olamayacak, İngiltere'nin de dikkati Avrupa'daki bu savaşa yönelecek böylece Rusya da rahatlayacaktı. Bu gelişmeler yaşanırken 1792'de Rusya-Osmanlı arasında barış antlaşması imzalandı.¹³⁵

1796 Yılında Rus tahtına geçen Pavel¹³⁶ dış politikada farklı bir yöntem izledi. Rusya Avrupa ve Akdeniz'deki varlığını güçlendirecekti ancak mümkünse savaşarak değil

¹³⁴ Pogodin, o tarihte Grek Projesinden etkilenerek, Panslavizm'i şu şekilde açıklayacaktır:

- a. Türkler Avrupa'dan kovulmalıdır.
- b. Slavlar mutlaka Türk ve diğer milletlerin hâkimiyetlerinden kurtarılmalıdır.
- c. Rusya, Avrupa'da üstün bir duruma çıkarılmalıdır.
- d. İstanbul Patrikhanesi'nin mevkii yükseltilmeli ve Ortodoks Kilisesi'ne layık olduğu önem verilmelidir.' Bkz. Hans Kohn; *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, (Çev. Agah Oktay Güner) İlgı Kültür Sanat

Yayıncılık, İstanbul 2007, s.8.

¹³⁵ Vernadsky, s.213

¹³⁶ 17 Kasım 1796'da ölen Çariçe II. Katerina'nın yerine geçen Çar I. Pavel (Pavel Petroviç Romanov, Rusçası: Павел петрович), Çar III. Petro ve Çariçe II. Katerina'nın oğludur. 1 Ekim 1754 tarihinde St. Petersburg'da doğmuştur. 1762 Yılında bir darbe ile tahtı ele geçiren Katerina kendisine rakip gördüğü oğlu Paul'u St. Petersburg'dan uzaklaştırıldı. Bilinen iki evliliği vardır. Yine Annesinin emriyle 1783 yılında

daha çok diplomasi yoluyla bunu gerçekleştirmek istedi. İsviçre, Kuzey İtalya ve İyon Adaları'nı işgal eden Fransa'nın yayılma politikalarına karşı uluslararası bir direnç oluşturulmak istendi. Bunun için 1798 yılında Rusya, Fransa'ya karşı İngiltere, Osmanlı, Avusturya ve Napoli Krallığı tarafından oluşturulan ittifaka katıldı.

1798 yılında Fransa, General Bonaparte'ı Hindistan'a giden yolu ele geçirmesi için Mısır'a gönderdi. Yaklaşık bir asırdır Akdeniz'e inmek isteyen Rusya da bu durumu fırsat bilerek Osmanlı ile bir antlaşma yaptı. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti diğer devletlere kapalı olmak şartıyla Rus donanmasının İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçmesine izin verecekti. Bu antlaşma imzalandığında zaten Rus filosu İstanbul'a dayanmış vaziyetteydi. Amiral Feodor Uşakov komutasındaki bu Rus Karadeniz filosu, Osmanlı kadırgalarıyla birlikte Adriyatik Denizi'ne gönderildi. Bu birleşik donanma Fransız kuvvetlerini İyon Adaları'ndan çıkarttı. İyon Adaları'nda resmi olarak Osmanlı himayesinde Rusya destekli bir cumhuriyet kuruldu. Bundan sonra Rusya artık Akdeniz'de de varlık gösterecek hatta Karadağ'da bir deniz üssü dahi kuracaktır.

1799'da Çar Pavel Avusturya'nın yardım çağrısına cevap vererek General Suvorov komutasında kara birliklerini Fransa'ya karşı savaşmak üzere gönderdi. İtalya'daki Fransız birlikleri bozguna uğratıldı ve Fransızlar İtalya'dan geri çekilmeye zorlandı. Bundan sonra Avusturya'nın tavsiyesine binaen Pavel Suvorov'u Fransız işgali altındaki İsviçre'ye yönlendirerek Fransız birliklerini çıkarma emri vermişti. Rus kara birlikleri oldukça zor bir yürüyüş sonunda St. Gothard Geçidi üzerinden Alpleri geçip İsviçre'ye girdi. Bu sırada İngiltere ve Avusturya imparatorlarının bencilce

Gatçina'daki malikânesine yerleştirilerek annesinin ölümüne dek burada yaşamaya mecbur bırakıldı. 17 Kasım 1796'da tahta geçerek 5 Nisan 1797'de taç giydi.

Tahta geçtikten sonra ilk iş olarak halefini seçme hakkı tanıyan 1722 tarihli yasayı yürürlükten kaldırıp yerine tahtın belirli bir düzen içinde Romanovlar hanedanı üyeleri erkeklerinden birine geçmesini öngören bir sistem getirdi. Ayrıca merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak için II. Katerina'nın kaldırdığı merkezi yönetim birimlerini yeniden kurarak soyluların yetkisini sınırlandırdı. Başlangıçta barışçıl bir dış politika izledi ancak 1798'de Avrupa'da Napolyon'a karşı kurulan ittifaka katıldı. Napolyon ile yapılan antlaşma sonucu İngiltere'ye karşı Fransa yanında Kıta Ablukası uygulamasına katıldı. Yüksek egosu ve kişilik bozukluğu yaşamaları ile bilinir. 1801'de hiç hazırlıksız, haritasız olarak Don Kossaklarını İngiltere'ye karşı Hindistan'ı fethetmek için göndermesi akıl sağlığını ortaya koymaktadır. Baskıcı yönetimi ve tutarsız siyaseti sebebiyle St. Petersburg valisi ve ardılı olan oğlu Aleksandr'ın da içinde bulunduğu bir darbe ile (23 Mart 1801) ile devrilip öldürüldü.

düşündüklerine kanaat getiren Pavel, Suvorov'a Rusya'ya dönmesi talimatını verdi. Fransa ile Rusya bu hadiseye müteakip barış müzakerelerine başlamışlardır.¹³⁷

1803 yılında Fransa ile İngiltere arasındaki gerilime müdahil olan Çar I. Aleksandr¹³⁸ yönetimindeki Rusya bir kez daha Avrupa'daki krizin içinde ve Fransa'ya karşı ittifaka girdi. 1804 Yılında Aleksandr, Nikolay Novosiltsov'u İngiltere'ye ittifak teklifi için gönderdi. Nikolay teklifinde aynı zamanda İngiltere'ye Orta Avrupa ve Balkanlarda Slavların bölgesel federasyonlar kurmasının desteklenmesini teklif ediyordu. İngiltere bu planı ütöpik bulduğu için ya da kendi çıkarlarına ters düştüğü için kabul etmedi ancak ittifak kurulmuştu. Avusturya da 1805'te ittifaka dâhil oldu fakat birleşik Rus-Avusturya ordusu Austerlitz Savaşı'nda Napolyon tarafından ağır bir bozguna uğratıldı.¹³⁹ Avusturya, Napolyon ile barış yapma kararı aldı fakat Napolyon bu sefer de Prusya üzerine yürüdü. Esasen Prusya'da ittifaka yeni dâhil olmuştu. Rusya gittikçe kendisine yaklaşan Fransız saldırılarını sınırlarından uzakta tutmak için ittifak üyesi Prusya'yı savunmak adına Prusya ordularıyla birlikte bir kere daha 1807'de Freiland'de karşılaştı. Bu savaşta da Napolyon karşısında yenilgiye engel olamayan Aleksandr barış talebinde bulundu.¹⁴⁰

İmparator Napolyon ve Çar Aleksandr, Tilsit'de¹⁴¹ Neman Nehri'nin ortasında bir sal üzerinde aracısız olarak baş başa bir görüşme gerçekleştirdiler. Napolyon, Rusya'nın çok zor durumda bırakıldığında savaşmaya devam edeceği düşüncesiyle beklenilenden

¹³⁷ Vernadsky, s.242

¹³⁸ Çar I. Aleksandr (Rusça: Александр I Павлович), 23 Aralık 1777'de Çar ı. Pavel'in oğlu olarak St. Petersburg'da doğdu. 23 Mart 1801'de babasına darbe düzenleyerek devirdi ve Rusya tahtına oturdu ve 1 Aralık 1825 tarihinde ölene kadar Rusya Çarlığı'nın Çarlığını yaptı. Ayrıca 1809-1825 yılları arasında Polonya Kralı, ilk Litvanya ve Finlandiya Grandükü oldu. 1806-1812 yılları arasında Osmanlı Devleti ile savştı. 1812 yılında Napolyon'un Rusya seferi üzerine savaşmak yerine ülkesinin doğusuna kaçtı. Osmanlı'daki Yunan İsyanına desteği ve Navarin'de Osmanlı donanması ile bilinir.

¹³⁹ Austerlitz Savaşı: Napolyon, 17 Ekim 1805'te Ulm'da Avusturya'yı, 2 Aralık 1805 Austerlitz'de Avusturya-Rus ortak ordularını ezmış ve bu galibiyetler Avrupa'daki dengeleri tamamen değiştirmiştir. Fransa ve Avusturya arasında imzalanan Pressburg Andlaşması (26 Aralık 1805) ile Üçüncü Koalisyon çökmüş bulunuyordu. Bu antlaşma ile Fransa, Avusturya'dan Dalmaçya ve İstra'yı almıştı. Napolyon, bu defa Mısır işgali sırasındaki politikanın tersine Avrupa'daki ilerlemesine devam edebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini almaya çalışmıştır.. Napolyon'un başarıları İstanbul'da 1799'dan beri güçlü bir şekilde hissedilen Rus nüfuzunun kırılmasına yol açtı. Sultan Selim, artık Osmanlı-Rus-İngiliz ittifakından bir fayda sağlanmayacağını görmüştü. Şimdi yapılması gereken Napolyon ile ilişkileri düzeltmekti. Bu sırada Fransa'nın maslahatgüzarı Ruffin, Osmanlı hü- kümetine Kırım'ı Ruslardan geri almak için Fransa'nın yardımını önermiş ve aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu bu savaştan sonra Napolyon'un imparatorluk unvanını tanımıştır. Bkz. Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980 (Çev. Savaş Aktur), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s.31-32

¹⁴⁰ Vernadsky, s.248

¹⁴¹ Bugün Kaliningrad Oblastı içerisinde bulunan Sovetsk şehri

çok daha cazip şartlar önerdi. Yapılan görüşmeden hem barış hem de ittifak antlaşması çıktı. Savaşın faturası ise Prusya'ya kesildi. Antlaşmada Rusların Eflak ve Boğdan'ı boşaltmaları, bir Rusya-Osmanlı barışının imzalanması da öngörülüyordu. –Bu ateşkes 24 Ağustos'ta Slobodziya'da¹⁴² Napolyonun özel bir temsilcisi önünde imzalandı. Napolyon da Rusların İstanbul'u ele geçirmesini engelleme konusunda düşmanı olan İngilizler kadar kararlıydı.¹⁴³ Prusya'dan ayrılan Leh toprakları üzerinde özerk bir yapıya sahip, Fransa'ya bağlı Varşova Dükalığı kuruldu. Belostok bölgesi Rusya'ya verildi. Tilsit Antlaşması Pavel zamanında başlayan, Rus donanmasının Adriyatik macerasını da noktalandırdı. İyonya Adaları artık Fransız kontrolündeydi. Dahası Rusya bundan böyle Napolyon'un İngiliz ticaret ağına zarar vermek amacıyla başlattığı ‘Kıta Ablukası’ projesinde Fransa'yı destekleyecekti.¹⁴⁴ Napolyon, Rusya'ya İsveç ve Balkanlarda serbestçe hareket edebilme hakkı verdi. Bu madde Rusların, bölgedeki özellikle Balkan coğrafyasındaki Slav halklarla daha rahat iletişim kurmasını sağlayacak ve Rusya bunu daha sonra çok iyi kullanacaktır.

2.1.7. Fransa'nın Osmanlı Politikası

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Fransa, Osmanlı Devleti'ne düşman olmamakla birlikte Rusya'ya yaklaşmıştır. Fransa kendisini Rusya'ya öyle kaptırmıştır ki, Rusya'nın isteği doğrultusunda Osmanlı ordusunu ıslah etmek üzere gönderdiği uzmanlarını ve bilim adamlarını Osmanlı Devleti'nden geri çağırmıştır.¹⁴⁵

Ekim 1797'de General Napolyon komutasındaki Fransız ordusu İtalya seferi sonucu Avusturya'yı Combo Formio Antlaşması'nı imzalamak zorunda bıraktı. Bu antlaşma ile Venedik Cumhuriyeti'nin varlığına son verilerek toprakları Avusturya ve Fransa arasında paylaşıldı. Fransa'nın payına Yunanistan'ın batısında Korfu ve çevresindeki altı ada ile Arnavutluk kıyısındaki Preveze, Parga, Vonitza, Botrinto ve Butrinto kasabaları düştü.¹⁴⁶ Belirlenen bu yeni sınırlara göre artık Fransa ve Osmanlı doğrudan sınır komşusu da oldular. Bu durum Osmanlı Devleti'nde batı sınırları adına tedirginlik meydana getirdi. Çünkü Fransızlar, bu bölgedeki Hristiyan toplulukları, özellikle Rum

¹⁴² Bugün Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan kasaba.

¹⁴³ Palmer, s.80

¹⁴⁴ Vernadsky, s.248

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, C.VI, s.209

¹⁴⁶ Akşin, Cilt 3, s.84

unsurları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya teşvik etmeye başlamışlardı.¹⁴⁷ Diğer taraftan Napolyon'un Bosna ve Arnavutluk dolaylarına bir saldırı hazırlığı içerisinde olduğu söylentisi de vardı.

Mora Valisinden İstanbul'a yazılan ilk raporlarda, Napolyon'un Yunanlılar arasında milliyetçilik propagandası yapmaya başladığı yönünde idi. Birkaç ay sonra yazılan raporlarda ise, Fransa'nın Girit ve Mora'ya yerleşmek düşüncesinde olduğu yazılı idi. Rusya elçisi ise, Bâb-ı Âlî'ye¹⁴⁸ Mora valisinin raporlarını onaylayan ve Napolyon'un bu niyetini delillerle pekiştiren raporlar sundu. Elçi, Napolyon'a karşı alınacak tedbirlerden ve birlikte hareket edilmesi gerektiğinden de bahsetmekteydi. Sözlerinin şüpheyile karşılanabileceğini peşinen bilmiş olmalı ki, sözlerine böyle bir açıklama da ekleyecekti:

“Çar Pavel, bu raporları Osmanlı Devleti ile Fransa'nın arasını açmak için değil, Osmanlı Devleti'ni dost bildiği için ve Osmanlı'nın iyiliğini istediği için bildirmektedir. Pavel, Çariçe Katerina'nın düşüncesinde değildir. Çariçe Osmanlı Devleti'ne düşman idi. Onun tarafından herhangi bir devlet aleyhine yapılacak ihbara şüpheyile yaklaşılması doğru olabilir. Ancak I. Pavel, Osmanlı'nın dostudur. Verdiği haberleri bir dostun haberleri gibi saymak gerekir.”

Birkaç ay sonra Rus elçisi tekrar gelerek İstanbul hükümetine, Fransızların Toulon'da, Marsilya'da sefer hazırlıkları içerisinde olduğunu ve bu muhtemel seferin de Mora üzerine olduğunun kuvvetli ihtimal olduğunu bildirdi.¹⁴⁹

İstanbul hükümeti ise İstanbul'da bulunan Fransız elçisine bu istihbarat bilgilerini sorduğunda, elçi sorulara kaçamak cevaplar vermiştir. Elçi ya bunun Napolyon'un şahsi düşüncesi olduğunu, Fransız hükümetinin aynı fikirde olmadığını söylüyor ya da hazırlıkların İngiltere'nin istilası için olduğunu söylüyordu.

Avrupa gazeteleri Napolyon'un hazırlıkları konusunda; İngiltere'ye çıkarma yapmasından İstanbul'u ele geçirme niyetine kadar pek çok şey yazıyordu. Neva sahillerinde Napolyon'un Kırım'ı söküp alacağı konuşuluyordu. 23 Nisan 1798'de

¹⁴⁷ Ahmet Cevat **Eren**, *Selim III'ün Biyografisi*, Nurek Matbaası, İstanbul 1964, s.42

¹⁴⁸ Bugünkü kullanılan Türkçede, Yüce Kapı anlamına gelen bu ifade, Osmanlı döneminde Sadrazamın başında bulunduğu Osmanlı hükümetini ifade etmektedir. Bâb-ı Âlî ifadesini 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arşiv belgelerinde ve birçok kaynak eserde görmek mümkündür. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, (Yayına hazırlayan, Mücteba İlgürel), Türk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1994, s.7, 12, 21, 31, 36, 37.

¹⁴⁹ Enver Ziya **Karal**, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 1, s.27-28

Pavel, Uşakov'a donanma ve zırhlılarla acilen Sivastopol ve Odessa arasına gitmesini, Osmanlı ve Fransızların her türlü hareketlerini takip etmesini emretti.¹⁵⁰

Nitekim Napolyon, Direktuvar Hükümeti'ne¹⁵¹ gönderdiği 17 Ağustos 1797 tarihli mektubunda Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerindeki emellerini şu sözlerle açıklayacaktı:

*Korfu, Zanta ve Kefalonya adaları bizim için bütün İtalya'dan daha önemlidir. Eğer tercih etmek mecburiyetinde olsaydık, bütün İtalya'yı İmparatora (Avusturya'ya) terk edip, ticaretimiz ve zenginliğimiz için basamak alacak bu dört adayı korumak, zannederim çok daha iyi olacaktır. Türklerin İmparatorluğu gün geçtikçe yıkılıyor. Bu adalara sahip olmak bizim, imkân nispetinde Türkiye'yi takviye edebilmek veya bu olmazsa, ondan payımızı alabilmek mevkiine koyacaktır. İngiltere'yi tam anlamıyla ezebilmek için Mısır'ı zapt etmek lüzumunu duyacağımız zaman uzak değildir. Her gün daha da zayıflayan geniş Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu, bizi bir an evvel Yakındoğu ticaretimizi koruma tedbirlerimizi almak mecburiyetine zorlamaktadır.*¹⁵²

Fransız devlet adamlarına göre, Osmanlı Devleti kendileri için siyasi, stratejik olduğu kadar ekonomik yönden de oldukça önemlidir. Bu durum 4 Ocak 1794'te hükümet adına yapılan açıklamada şöyle belirtilmiştir:

*"... Doğal şartlar bizi Yakındoğu ile ticaret yapmaya ve Çanakkale Boğazı'na hakim olan memleketle müttefik olmaya davet ediyor... Fransa'nın güneyindeki fabrikaların refahı Yakındoğu ticaretiyle var olmaktadır. Akdeniz, Fransa için büyük ulaşım kanalıdır ve güvenliği de Fransa'ya aittir.*¹⁵³

Ancak Fransa, Osmanlı'nı hiç de beklemediği bir şekilde Balkanlar'a değil başka bir Osmanlı Toprağı olan Mısır'a yöneldi. Napolyon'un amacı sadece doğuda yeni bir toprak kazanmak değildi; uzun zamandır Avrupa'da mücadele ettiği İngiltere'nin de sömürgesi olan Hindistan yollarını kesmek istiyordu. Hem Osmanlı'dan önemli bir

¹⁵⁰ Şirokorad, s.268

¹⁵¹ Direktuvar Hükümeti, Fransız Devrimi'nden sonra meydana gelen yönetim şeklidir. Yaşlılar meclisi ve 500'ler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Ancak asıl güç direktörlerdeydi. 5 tane direktör vardı ve 4 yıllık süre içerisinde 13 direktör görev yaptı. 2 Kasım 1795'ten Napolyon'un 10 Kasım 1799'daki hükümet darbesine kadar sürmüştür. Bkz. Norman **Davies**, *Avrupa Tarihi Doğu'dan Batıya Buz Çağı'ndan Soğuk Savaş'a Urallar'dan Cebeli Tarık'a Avrupa'nın Panoraması* (Çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil...), İmge Kitabevi, Ankara 2006. s.743-749

¹⁵² İsmail **Soysal**, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Yayınları, Ankara 1964, s.137

¹⁵³ Soysal, 122-123

toprak kazanacak hem de İngiltere için hayati bir önem arz eden yolu kendi kontrolüne alacaktı.

Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Talleyran'a göre, Osmanlı İmparatorluğu en fazla yirmi beş yıl içerisinde yıkılacak, Avrupa kıtasında kalan toprakları ise Avusturya ve Rusya arasında paylaşılacaktı. Eğer Osmanlı İmparatorluğu'nu iyi bilenlerin tahminleri gerçekleşecek olursa, Fransa Cumhuriyeti onun parçalarından kendine en uygun olanları kazanmak için önlemini almalıdır. Pay olarak ilk akla gelen yerler ise Mısır ile Girit ve Limni Adalarıdır.¹⁵⁴

Talleyran, Yakındoğu'da Osmanlı topraklarına yapılacak bir seferin Fransa'ya getireceği faydaları ve amaçlarını şöyle açıklamaktaydı:

“Coğrafya olarak Fransa'ya pek yakın bir konumda bulunan Mısır, gerek Hindistan gerekse bölgedeki diğer yerlerin ticareti bakımından bize sınırsız yararlar sunmaktadır (sunacaktır). Bundan başka iklimi ve toprağı ile Batı Hindistan'daki sömürgelerimizin yerini alabilir. Girit ve Limni Adaları ise bize Ege'de ve Çanakkale Boğazı'nda egemenlik sağlar. Fakat bütün bu fetihler ancak Malta Adası'na serbestçe uğrayabilmekle mümkün olacaktır.”

Sadece birkaç cümleden ibaret olan bu sözler Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerinde ne kadar büyük emellerinin olduğunu anlatıyor aslında. Daha sonra Talleyran, Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerindeki bu projesine gerekçe olarak da yine ilginç açıklamalarda bulunmuştur:

*“Niçin dostluğu şüpheli olan ve yıkılması yakın bulunan bir devlet için kendimizi feda edelim? Mısır, Osmanlı için değer ifade etmemektedir. Osmanlı'nın oradaki otoritesi bir gölgeden ibarettir. Esasen ilk darbeleri Osmanlı İmparatorluğu'na(doğrudan) indirmek söz konusu değildir. Zira bu durum hem dürüstlük ve iyi niyete aykırı düşer hem Yakındoğu'da Cumhuriyet Hükümeti'nin temsilcileri ile orada yerleşmiş Fransızların geleceğini tehlikeye sokar, hem de İngiltere ile Avusturya ve Rusya'yı Fransa'ya karşı birleştirir.”*¹⁵⁵

Yukarıda anlaşılağı üzere Fransa'nın düşüncelerinde yıkılmak üzere olduğunu tasavvur ettikleri Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yerleşmek Fransa için olması hak

¹⁵⁴ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2001*, Der Yayınları, İstanbul 2008, s.87

¹⁵⁵ Soysal, s.176-178

olan hatta zaruri olan bir durumdu. Fransa böylelikle hem Akdeniz'i kontrolü altına alacak, hem zahmetsizce yeni sömürgeler edinecek hem de İngiltere'nin can damarı kıymetinde olan sömürgelerine giden yolu kesecekti.

Toulon'da yapılan gizli hazırlıklardan sonra, yine Napolyon komutasındaki donanma 19 Mayıs 1798'de denize açıldı. Yolda Nelson komutasındaki İngiliz donanmasını atlatıp Malta Adası'nı işgal ettikten sonra 1 Temmuz'da İskenderiye Limanına ulaştı.¹⁵⁶ Başta Osmanlı ricali bu seferin Mora, Girit veya Kıbrıs'a karşı düzenlenmiş bir sefer olduğunu sanıyorlardı.

İskenderiye'de hazırlıksız yakalanıldığından Napolyon ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan İskenderiye'yi kısa zamanda ele geçirdi. Bundan sonra Kahire'ye doğru ilerleyen Napolyon, 13 Temmuz'da Rahmaniye'de Kölemen Murat Bey'in ordusuyla karşılaştı ve yendi. Daha sonra küçük mukavemetlerden başka bir direnişle karşılaşmayan Napolyon, 24 veya 25 Temmuz 1798'de Kahire'yi de ele geçirdi. Kayda değer bir kuvvetle karşılaşmadan aşağı Mısır'a kontrolü altına alan Fransızların donanmasını 1 Ağustos günü Nelson ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu darbe Fransız ordularını donanma desteğinden mahrum bırakmış hem de Fransa ile bağlarını koparmıştır. Napolyon, Mısır'a çıktığı zaman bir bildirge yayınlayarak, burada asi Kölemenlere karşı Osmanlı güçlerini desteklemek ve bir de Fransa'nın bölgedeki ticari çıkarlarını korumak geldiğini ilan etti. Osmanlı Devleti'nin iki ay gecikmeli olarak, ancak 2 Eylül 1798 günü savaş ilan etmiş olmasıdır. Sınırları ya da topraklarının bir parçası saldırıya uğrayan sıradan bir ülke dahi böyle bir gerekçeyi kabul etmemesi gerekirken Koskoca Osmanlı İmparatorluğu'nun bu duruma sessiz kalmıştır. Bu durumun sebebinin Fransız hayranı olan Sultan III. Selim ve devlet ricalinin zaaflarından dolayı mıydı yahut Osmanlı Devleti ciddi bir acziyet içinde miydi henüz bilinmemektedir. Üstelik bu dönemde Rusya'da taht değişikliği yaşanmış 1996'da ölen Çariçe Katerina'nın yerine geçen Çar Pavel Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmanın yollarını aramaktaydı. Sina Akşin'e göre; bu durum Avusturya ve Rusya'nın yardım teklifleri ve ittifak önerileri en iyi biçimde değerlendirilmek için stratejik bir bekleyiş de olabilir. Ayrıca Ebu Hur'daki İngilizlerin Fransız donanmasına karşı zaferi de Osmanlı'yı cesaretlendirmiş olabilir. Savaş ilanı ile birlikte Fransız maslahatgüzarı ile

¹⁵⁶ Akşin, C3. s.84

elçilik mensupları da adet üzere Yedikulle Zindanına kondular. Bu uygulama, o eski âdetin son uygulaması olacaktı.¹⁵⁷

Yaklaşık iki yüz yetmiş yıl süren Osmanlı-Rus barışı süresinde Osmanlı İmparatorluğu, Fransa dostluğuna daima önem vermiş ve işbirliğine önem vermiştir. Buna karşılık Fransızların Osmanlı'ya karşı aynı tutumu sürekli olarak gösterdikleri söylenemez. Bununla beraber, Fransa'nın ekonomik ve askeri gücü ile kendi çıkarları nedeniyle Avusturya ve Rusya'ya karşı bir siyaset izlemesi, Osmanlıların Fransızlara daima ve her alanda öncelik vermesine neden olmuştur. Hatta ihtilal sırasında yaptığı ıslahat hareketlerinde de bu devletin yardımını istemekten geri durmamıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Akşin, C3. s.85

¹⁵⁸ Uçarol, s.79-80

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. RUSYA-OSMANLI İTTİFAK ANTLAŞMALARI VE RUSYA'NIN BOĞAZLARDAN AKDENİZE GEÇMESİ

3.1.1. 1798 Rusya-Osmanlı İttifak Antlaşması

Çariçe II. Katerina 1797 yılı bahar aylarında Osmanlı toprakları üzerine, merkezi Boğazlar olmak üzere yeni bir seferin hazırlıklarını yapıyordu. Plana göre Kont Valerian Zubak, İran ile devam eden savaşı bitirip oradan Anadolu'ya yönelecek; Suvorov yine kara birlikleriyle Balkanlar üzerinden İstanbul üzerine gidecek; Oramiral Uşakov ise Rus filosunu doğrudan İstanbul üzerine sürecekti. Ancak Çariçe Katerina'nın 6 Ekim 1796'da ölmesi ve tahta oğlu I. Pavel'in (1754-1801) geçmesi durumu hepten değiştirecekti. Pavel iktidara gelir gelmez her şeyi kendi düşüncelerine göre değiştirmeye çalıştı. Annesinin başlattığı İstanbul Boğazı operasyonu hazırlıklarını durdurarak Kuzey Karadeniz'deki Rus donanmasını geri çağırdı. Potemkin'in eski sekreteri olan Popov'a öfkeyle; *“Rusya'nın bir gözüne mal olacak bu kötülüğü nasıl bertaraf edebilirim?* diye sorar. Popov'un ise Pavel'e *“Kırım'ı Osmanlı Devleti'ne iade ederek Ekselansları!”* diye karşılık verdiği rivayet olunur.¹⁵⁹ Oysa Pavel, Rusların, Kievan Rusya'sı döneminden beri almaya çalışıp, asırlarca mücadele edip çok fazla bedel ödedikleri Kırım'ı Osmanlı Devleti'ne iade etmek bir yana, Kırım'da bulunan Akyar'ın adını bile Sivastopol olarak değiştirecekti.

Pavel, tahta geçtiği ilk zamanlarda Avrupa meselelerine müdahil olmadı fakat gözlemlemekten de geri durmadı. 1796-1797 yıllarında Fransa önü alınamaz bir hal almıştı. Pavel bu durumu Avrupalı monarşistlerin askeri zaafklarının ve basiretsizliklerinin bir sonucu olarak yorumladı. Yine Çar Pavel'e göre Avrupa'ya istikrarın gelmesi Rusya müdahalesine bağlıydı. Rusya, çok geçmeden Faransa'ya karşı

¹⁵⁹ Şirokorad, s.268

organize edilen ve Rusya, Büyük Britanya, Avusturya, Napoli, Potekiz ve Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu yeni bir koalisyonun üyesi olarak katıldı.¹⁶⁰

Rusya henüz olayın başında, daha Napolyon'un Dalmaçya kıyılarında görülmesinden ve Rumlarla iletişime geçme teşebbüslerinden itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaşma girişimlerinde bulunmuştu. Hatta bu sebeple Fransa'nın Toulon'da yürüttüğü gizli hazırlıkları ve hedeflerinin de ne olduğunu İstanbul'a bildirmiş ve yardım teklifinde bulunmuştu. Ancak Osmanlı Hükümeti, henüz yenilere kadar savaş hali içerisinde olduğu Rusya'dan çekindiği için bu yardım önerisini önce kabul etmedi.¹⁶¹ Ancak Napolyon'un Osmanlı toprağı olan Mısır'a çıkması üzerine Fransızları buradan tek başına atamayacağını düşünen Osmanlı Devleti Rusların yardım teklifini görüşmeyi kabul etmiştir. Fakat henüz görüşmelerin yeni başladığı 7 Ağustos 1798'de Pavel, Uşakov'a donanmasıyla İstanbul'a geçip, oradan da Akdeniz'e inmesini emretti. 12 Ağustos 1798'de altı savaş gemisi, yedi fırkateyn ve üç nakliye gemisi Sivastopol Limanı'ndan İstanbul'a doğru hareket etti. Gemilerde 793 top ve 7406 bahriyeli vardı.¹⁶² Daha görüşmeler devam ederken, 31 Ağustos 1798'de Karadeniz'den İstanbul Boğazı'na giren Rus deniz filosu, Osmanlı makamlarınca verilen özel bir izinle Büyükdere önlerinde, Rus büyükelçisinin evinin karşısında demirledi.

Rus donanması burada beklerken Uşakov, Pavel'e bir mektup göndererek şöyle diyecektir: *"İstanbul hükümeti ve tüm İstanbul halkı yardım için gelen donanmayı sevinçle karşıladı."* Uşakov'a sultan adına elmas süslemeli bir tabaka hediye edildi. Hediye ile birlikte gönderilen deklarasyonda *"Rus savaş ve ticaret gemilerinin Boğazlar üzerinden serbestçe geçip gidebileceği, asker kaçaklarının karşılıklı olarak iade edileceği, mikrobik hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla sağlık konusunda işbirliği yapılacağı"* öngörülüyordu.¹⁶³

Bu tarihlerde Rus elçisi Vasiliy Tamara ile Reisülküttap Ahmet Atıf Efendi ve devlet ricalinden İsmet Bey arasında devam eden görüşmeler iki cephede yürütülmekteydi: Bir, Rus donanmasının hareket tarzının saptanması, ikincisi olarak da dostluk antlaşmasının yapılması. Henüz bu görüşmeler devam ederken 19 Eylül 1798'de boğazda demirlemiş olan Rus donanması, Osmanlı donanması ile birlikte, Mora ve

¹⁶⁰ Riasanovsky ve Steinberg, s.284

¹⁶¹ Uçarol, s.63

¹⁶² Şirokorad, s.269

¹⁶³ Şirokorad, s.270

Arnavutluk sahillarını Fransızlara karşı savunma ve Yunan adalarını alma vazifesiyle Akdeniz'e gönderildi. Antlaşma görüşmeleri ise İngiliz elçisinin de iştirakiyle devam etti.¹⁶⁴ Rivayet odur ki İstanbul hükümeti Boğazlarda tam teçhizatlı bekleyen kalabalık Rus donanmasından çekinmiş ve İstanbul sahillarında daha fazla beklemesini istemediğinden tez vakitte Boğazlardan Akdeniz'e açılmasına izin verilmiştir.

1798 yılının Temmuz ayında başlayıp beş ay süren Rus ve Osmanlı heyetleri arasındaki ittifak görüşmeleri beş ay sürdü. Bu görüşmeler sonunda iki taraf murahhasları bir antlaşma metninde mutabakat sağlayarak 23 Aralık 1798 tarihinde imza etmişlerdir.¹⁶⁵

Neticede 23 Aralık 1798'de Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında, İstanbul'da savunma ve işbirliği antlaşması imzalanmıştır.¹⁶⁶

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan bu ittifak antlaşması bir bölümü açık diğeri kapalı (gizli) olmak üzere iki bölümden oluşur. Açık olan bölümü on dört kapalı bölümü ise yirmi üç maddeden teşekkül olan antlaşmanın açık olan maddeleri şunlardır:

- 1- İki devlet arasında barışın baki olduğu bundan sonra bir tarafın dostuna dost düşmanına düşman olunacağını belirtilerek, her iki devlet birbirlerinin topraklarını karşılıklı olarak düşman bir devlete karşı koruyacaklarını taahhüt ediyorlardı.
- 2- 1792 tarihinde iki devlet arasında imzalanan Yaş Antlaşması'nın maddeleri ile daha evvelki antlaşmanın (1774 Küçük Kaynarca Antlaşması) maddeleri aynen geçerli olacak.
- 3- Osmanlı Devleti ve Rusya karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüklerini tanıyor ve Rusya, Mısır'ın bir Osmanlı toprağı olduğu kabul ediyordu.
- 4- Her İki devlet de bir başka devlet ile yapacakları herhangi bir antlaşmada birbirlerinin aleyhinde herhangi bir antlaşmaya girişmeyecek.
- 5- İki devletten herhangi birine veya her ikisine de bir saldırı olur ve bu devlet yapılan saldırıyı olur ise bu ittifakı gereğince diğerk devlet ya asker ya da nakdi olarak hiç gecikmeden derhal yardımda bulunacak.
- 6- Askeri olarak (karadan ve denizden) yapılacak yardım saldırıya uğrayan devlete en geç üç ay içerisinde yapılacak. Şayet yardım nakdi yapılacaksa belirlenen

¹⁶⁴ Karal, s.31

¹⁶⁵ Nihat **Erim**, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963, Cilt 1, s.197

¹⁶⁶ A. O. **İşimova**, *İstoriya Rossi*, İzdateltsbo AKT, Moskova 2009, s.313

bedel savaşın başladığı günden itibaren saldırıya uğrayan devlete her yıl taksitler halinde ve savaş bitene dek ödenecek.

- 7- Muhtemel savaş sonunda imzalanacak barış antlaşması her iki devletin de emniyeti sağlanmadan gerçekleşmeyecek ve her iki devletin de müşterek kararı ile olacak. Yardımda bulunan devlete bir gün bir taarruz olur ise diğer devlet aynı hassasiyeti göstererek yardımda bulunacak.
- 8- Her iki devlet bir savaş halinde bütün askeri hareketler hakkında ve sulh antlaşmalarında birlikte hareket edecek. Barış görüşmelerinde alacakları tedbirleri birbirleri ile tam olarak paylaşacaklar. Ayrıca savaşın gidişine veya anlaşma şartlarına dair niyetlerini açıkça ifade ederek birlikte hareket edecekler.
- 9- Yardımda bulunacak devlet gerekli asker sayısını, uygun olan top ve cephaneleri ile askeri gereçleri temin edecek. Yardım isteyen devlet ise bu askerin sınırlarına girmesi ile birlikte başta konaklama olmak üzere diğer iase ihtiyaçlarını karşılayacak. Bu ordunun ihtiyaçları asker olarak temin edilemeze belirlenen fiyat üzerinden nakit olarak ödenecek.
- 10- Yardım için Haliç'e gelen Rus donanmasının bütün ihtiyaçları aynen dokuzuncu madde belirtildiği gibi karşılanacak. Ayrıca bu donanmanın ta-mir ve tadilat işleri de yine yardım isteyen devlet tarafından hiçbir gecikmeye mahal vermeden yapılacak. Yine bu donanma savaş süresince yardım isteyen devletin limanlarında kışlamak ve tamir işleri için kalabilecek.
- 11- İttifak yapan bu iki devlet herhangi bir savaş esnasında düşmandan ele geçirileceği ganimeti herkes kendisi alacak, ganimet paylaşımı olmayacak.
- 12- Bu ittifak iki devletin topraklarını genişletmek için değil kendi topraklarını ve halkını dış tehditlerden korumak için yapılmıştır. Ayrıca bu ittifaka katılmaları için Avusturya, İngiltere ve Prusya'nın da davet edilmeleri gerekirse bu yapılacak.
- 13- Bu ittifak karşılıklı olarak mümkün olduğu kadar uzun zaman muhafaza edilecek ama antlaşmanın imza edilmesinden itibaren en az sekiz sene geçerli olacak. Şayet iki devlet bu süre sonrasına yakın isterlerse bu ittifakı yenilemek için yeniden görüşmeler yapacak.

14- Bu ittifak antlaşması Rus İmparatoru ile Osmanlı Padişahı tasdik edilecek ve tasdikname suretleri en geç iki ay içerisinde, mümkünse daha kısa zaman diliminde İstanbul’da mübadele olunacak.¹⁶⁷

Bu antlaşmanın gizli maddelerine¹⁶⁸ göre ise:

- 1- Rusya, Osmanlı Devleti’ne bir savaş filosu ile yardım yapacak. Osmanlı Devleti, bu filonun Boğazlar üzerinden Akdeniz’e geçmesine izin verecek. Birlikte Akdeniz’deki Fransa’nın yayılmasına engel olmak için ortak hareket edilecek ve Fransız ticaret gemileri batırılmaya çalışılacaktı.
- 2- Savaş sonunda Rus gemileri Karadeniz’e dönecek. Fakat savaş süresince Rus gemilerinin ihtiyaçları için Boğazlardan serbestçe geçmeleri sağlanacak ve yaklaştıkları Osmanlı limanlarında iyi karşılanacaklardı. Bundan sonra Boğazlardan geçmek için hak iddia etmelerinin bir bahanesi olmayacaktı.
- 3- Karadeniz, iki devlet arasında ve sadece iki devletin gemilerine açık, diğer ülkelere kapalı bir deniz olacak. Karadeniz’e girmek isteyen üçüncü bir devletin gemisi olursa buna karşı birlikte mücadele edilecekti.
- 4- Fransızların, Osmanlı topraklarına yeniden saldırdıkları ya da Osmanlıya bağlı bir halkı isyan ettirmeye muvaffak oldukları vakit, Rusya, top ve cephane ile birlikte seksen bin kişilik bir kuvveti yardım amaçlı Osmanlıya göndereceği öngörülmekteydi.
- 5- Rus ve Osmanlı Devletlerinden her biri diğerinin yardım ulaştıramayacağı kadar uzağında bir savaş yapmak mecburiyetinde kalırsa, yardım etmesi gereken devlet iki bin süvari ve on iki bin piyade yerine, her piyade için 100, her süvari için 200 kuruş olmak üzere senelik olarak bir buçuk milyon kuruş verecekti.
- 6- Antlaşmanın Fransa aleyhinde olduğu ve Fransa’ya karşı savaşa dâhil olacak başka bir devlete her iki tarafın da onayıyla bildirilebileceği zikredilmiştir.¹⁶⁹

Genel tarih anlatımı içerisinde bu olay Osmanlı Devleti adına “denize düşen yılana sarılır” şeklinde yer alacaktır. Bu antlaşmanın Osmanlı Devleti açısından farklı bir

¹⁶⁷ Akdes Nimet **Kurat**, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.4647; Serhat **Kuzucu**, “Rus Çarı I. Pavel Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri ve Napolyon’a Karşı Ortak Mücadele”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 38, Yaz 2013 s.79-80

¹⁶⁸ Antlaşmanın gizli olan maddelerinin tamamına ulaşılamamıştır. Antlaşmanın bu bölümüyle ilgili sadece Enver Ziya Karal ve Akdes Nimet Kurat az da olsa bilgi vermektedirler. Bkz. Karal, s.32; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.46-47). İşimova, s.314

¹⁶⁹ Uçarol, s.93-94; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.47; Karal, s.33

önemi vardır. Çünkü bu antlaşmayla birlikte ve bundan sonra Osmanlı Devleti Avrupa siyasetinde farklı bir yol izleyecekti. Daha önce birden fazla devlete karşı, tek başına ve aynı anda mücadele eden Osmanlı Devleti bundan sonra ittifaklar içerisinde yer alacak ya da Avrupa devletleri arasındaki mücadelelerden yararlanma siyaseti güdecektir.

3.1.2. İttifak Antlaşmasının Sebepleri

Fransa'nın Mısır'ı işgali sonrası, Osmanlı imparatorluğu tek başına Mısır'ı Fransız işgalinden kurtaramayacağını bildiğinden hem Fransa'nın düşmanı ve rakibi olan İngiltere hem de bir süredir Osmanlı'ya ittifak teklifi sunan Rusya'nın yardımını sağlamak yoluna gitti. Bu ittifak ile Ruslar Akdeniz'e inebilecekler hem de Osmanlı Devleti Napolyon'u Mısır'dan çıkarabilecekti. Her iki devletinde işine geldiği için, Osmanlı Devleti çok fazla çekimser kalsa da görüşmeler sonucunda Rusya-Osmanlı ittifak antlaşması imzalanmıştır.¹⁷⁰

3.1.2.1. Rusya Açısından Sebepleri

Petro'nun işgalci politikası batı ile sınırlı değildi. Onun en önemli hayali Hindistan'a sahip olmaktı. O, 1695, 1714-1717 ve 1721 yıllarında Hindistan'a elçi ve heyetler gönderdi.¹⁷¹ Petro, 1714- 1722 yılları arasında Türkistan'a dört keşif heyeti yolladı. Rusya ile Buhara Hanlığı arasında diplomatik ilişkiler kuruldu. Hanlığın zenginlikleri hakkında bilgiler toplandı. İran'ın kuzeyini ele geçirmek için hazırlıklara başlandı. O devirde Rusya İmparatorluğu için çalışan askerler ve bilim adamları doğuda Amerika kıtasına kadar ulaşmış durumdaydı. Her yönüyle büyümeye başlayan Rusya'nın güneyindeki en büyük engel Osmanlı İmparatorluğu idi ve bu devletin ortadan kaldırılması veya etkisiz hale getirilmesi gerekti.

İlk olarak, herhangi bir denize kıyısı olmadan, Kiev çevresinde devletlerini kuran ve Avrasya'nın kuzeyinde güçlenip imparatorluk oluşturan Rusların sıcak denizlere inme hayali çok uzun zamandır mevcuttu. Rusların Doğu Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya kadar uzanan toprakları ilhak etmeleri onları tatmin etmemiştir. Ortodoksların koruyuculuğuna da soyunan Rus Çarlığı devamlı güneye doğru yayılmak, hatta

¹⁷⁰ İşimova, s.331

¹⁷¹ Acar, s.152

Akdeniz’e hâkim olmak istemiştir. “*Akdeniz kıyılarında güçlü şekilde var olabilmek tarihi Rus deniz meselesiydi*”.¹⁷²

Rusların sıcak denizlere inme arzusunun merkezinde İstanbul’a sahip olma arzusu vardı. Ruslar daha X. yüzyıldan itibaren İstanbul ile yakından ilgileniyorlardı. Rus derebeylerinden Oleg 907 yılında Konstantinopolis’i kuşatmış ve Bizans’ı kendine vergi ödemek için anlaşma yapmaya zorlamıştı. Ayrıca Rusların lehine olan bir ticari anlaşma yapılmış ve bu anlaşma 912 yılında yenilenmiştir.¹⁷³ Yine Rus derebeylerinden İgor 944 yılında Bizans ile yeni bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmalar Rusların denizde ellerinin güçlenmesini ve Boğaz yoluyla Akdeniz’e açılmalarını sağlıyordu.

Çarlık Rusyası’nın donanması resmi olarak 1696 yılında kurulmuştur. Tahmin edildiği gibi, Rus donanması I. Petro tarafından Azak Denizi’ni Osmanlı Devleti’nden korumak amacıyla oluşturulmuştur. Denilebilir ki aslında Rusların donanmaya sahip olmasına da Türkler vesile olmuştur.

Elbette, I. Petro’nun donanma kurmadaki hedefi sadece Azak’ı korumak değildi. O donanmadan istifade ederek cihan devleti olmak, sıcak denizlere inmek, Rusya topraklarını güneye doğru genişletmek istiyordu. Bundan dolayı, Petro’dan sonra iktidara gelen halefleri de aynı politikayı benimseyerek Rusya’nın Karadeniz ve Boğazlar üzerinden sıcak denizlere inebilme politikasını yani Osmanlı Devleti’nden toprak kazanma politikasını aynen sürdürmüşlerdir. I. Petro’dan sonra tahta geçen çarların tamamı, onun gibi başarılı olamamaları da kendi güçleri oranında Rusya’nın sıcak denizlere inme politikasını aynen sürdürmüşlerdir.¹⁷⁴

Haziran 1797’de Fransızlar Venedik’i alarak daha sonra da Ege’deki Venedik adalarını (Yunan adaları) yine Venedik gemileriyle işgal ettiler. Bu adalar Ruslar için önemli olan Yunanistan’a yakındı hem de stratejik öneme sahipti ve buranın Fransızların elinde olması Ruslar için kabul edilmesi zor bir durumdu. Çünkü Rusya I. Petro (1682-1725) devrinden beri boğazlar üzerinden Akdeniz’e inmek istemiş, Çariçe II. Katerina döneminde ise bunun hazırlıkları için pek çok adımlar atılmıştır (Avusturya İmparatoru ile yapılan hazırlıklar, Grek Projesi gibi).¹⁷⁵

¹⁷² Leyla **Derviş**, Khalida **Devrisheva**, “Çarlık Rusya’sının Akdeniz Politikası’nın Arka Planı”, Akdeniz Uygurliklari Araştırma Dergisi, Haziran 2015, Cilt 3, s.353

¹⁷³ Kurat, *Rusya Tarihi*

¹⁷⁴ Derviş, Devrisheva, 354-355

¹⁷⁵ İşimova, s.318

23 Mayıs 1798’de Malta’ya gelen Napolyon’a adadaki şövalyeler Malta’yı hiç savaş yapmadan teslim ettiler. Bunun karşılığında da Napolyon şövalyelerin adadan sağ salim ayrılmalarına müsaade etti. Malta’dan kovulan bu şövalyeler I. Pavel’e müracaat ederek Orden’in (Malta Şövalyelerinin bağlı olduğu bir tarikat) büyük yöneticisi olması teklifinde bulundular. Kendisi Rus Ortodoks kilisesinin ruhani lideri olan Pavel, durumun komikliğine aldırmandan bu teklifi kabul etti. 10 Eylül’de ise Malta Ordeni’ni hâkimiyeti altına aldığı konusunda bir bildiri yayınladı.¹⁷⁶ Bu durumda da Rusya’nın Malta’yı Fransız işgalinden koruması gerekiyordu.

Napolyon’un Mısır’ı ele geçirmesi ile Hindistan’a giden İngiliz sömürge yolunun İngiltere’ye kapatılması ve hatta Fransızların Hindistan’a kadar gidebileceği ihtimali oluşmasından, İngiltere-Osmanlı işbirliği mecburiyet haline geldi. Ancak, Akdeniz’deki Fransız varlığının buradaki çıkarlarını tehlikeye düşürdüğü addeden Rusya da birtakım menfaatler elde etmek peşine düştü.¹⁷⁷ Rusların Akdeniz’e ulaşması için de Boğazları kullanmak için de olsa Osmanlı Devleti ile bir Antlaşma yapması gerekiyordu. Bunun gereği olarak da Rusya, İstanbul hükümeti ile bir ittifak arayışına girdi.

Fransız İhtilali, Avrupa’daki kadar olmasa da Rusya’da da yankılar ve devlet yöneticileri için büyük bir endişe kaynağı olmaya başlamıştı. Önceleri devlet idaresinde reformlar yapması gerektiğini düşünen Çariçe Katerina sonraları otokratik rejimi daha da şiddetlendirmişti. Dolayısıyla Fransız ihtilalcilerinin benimsediği ‘‘hürriyet ve eşitlik’’ prensiplerinin Rusya’da yayılmasına müsaade etmeyecekti. Fransa Kralı XVI. Luis’in idamının ardından Fransa’ya karşı oluşan koalisyona Rusya da katıldı. 1796’da Katerina’nın ölümünün ardından tahta geçen I. Pavel de Fransa’ya cephe almış durumda idi.¹⁷⁸ Tahta geçtikten sonra annesinin yaptığı her şeyin tersine hareket eden Pavel dış siyaset meselelerinde Katerina’nın yolundan gitti. Pavel, Fransa’daki ihtilal ile gelen Direktuvar Hükümeti’ni devirmenin yolunun da yine Akdeniz’de Fransız’ları yenmekten geçtiğine inandı.

Zaten Rusya’nın da asıl amacı Osmanlı İmparatorluğu topraklarını Fransız işgalinden korumak değildi. Rusya’nın amacı on sekizinci asrın başlarından itibaren Akdeniz’e inmekti. Bunun için de ya Osmanlı Devleti topraklarından bir bölümünü işgal edip geçecek ya da Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yaparak bu amacını gerçekleştirecekti.

¹⁷⁶ Şirokorad, 268-269

¹⁷⁷ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.40-41

¹⁷⁸ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s41

Aynı zamanda Rusların öteden beri güttüğü Balkan Slavlarıyla irtibata geçme, bu halkları Osmanlı Devleti'ne karşı kendi safına çekip ayaklandırma düşüncesi de vardı.

3.1.2.2. Osmanlı Devleti Açısından Sebepleri

Gerek Koçi Bey'in gerek se Rus elçiliği tercümanı Fonton'un sözlerinden, Fransızların Doğu Akdeniz'e doğru harekete geçmeleri ve bilhassa Fransız İhtilali fikirlerini yaymaları dolayısıyla, Rus Çarının bu faaliyetleri önlemek istediği ve Osmanlı ile bir ittifak antlaşma sı yapmak arzusunda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu durum öyle basit bir hal değildi; II. Katerina zamanındaki Rus savaşları ve Rusların Osmanlıya karşı sergilediği düşmanca siyasetin hatıraları henüz çok taze idi. Başta Sultan III. Selim olmak üzere Osmanlı ricali Ruslar ile bir ittifaka kolay razı olmayacaklardı. Hatta III. Selim'in Fransa'ya karşı beslediği ayrıca bir de hayranlığı vardı. Fakat Fransız birliklerinin Yunan adalarını ele geçirmeleri, Arnavutluk sahillerine çıkarma yapmaları ve bilhassa Mısır'ı dâhil işgale başlamaları İstanbul Hükümetini Fransa'ya karşı takip edilen siyasette esaslı bir değişikliğe gidilmesine mecbur bırakmıştı.¹⁷⁹ Ancak III. Selim hala Ruslarla ittifak edilmesine onay vermek istemiyordu. III. Selim'in Boğazlardaki istihkâmların takviye edilmesine dair bir de emir vermişti. Bu da Rus donanmasının Boğazlara ani bir baskın yapabileceğinden endişe edildiğini gösteriyor. Fakat Fransızların Akdeniz'de ve Osmanlı toprakları üzerindeki faaliyetleri ile gelişen olaylar İstanbul Hükümetini, Rusya ile anlaşmaya mecbur bırakmıştır.

İstanbul'un, Türkler tarafından fethinden itibaren ilk defa olarak bir Rus donanması İstanbul Boğazı'na gelmiş bulunuyordu. Denilebilir ki; Napolyon'un Mısır'ı işgali Rusya-Osmanlı ittifak antlaşmasının yapılmasına ve Rus gemilerinin İstanbul Boğazı'na girmesine sebep olmuştur. Hatta 1833 yılında yine Mısır ile alakalı bir sebepten dolayı, Rus donanmasının tekrar İstanbul Boğazı'na girmesine sebep olacaktır.

3.1.3. İttifak Antlaşmasının Sonuçları

Rusya-Osmanlı ittifakı, iki devlet arasında asırlar boyunca devam eden mücadelenin nihayetlendiği anlamına gelmiyordu. Bu ittifak antlaşması zamanın şartlarının doğurduğu bir zaruretin neticesi idi ve geçici bir durum olması muhtemeldi. Her iki

¹⁷⁹ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.45

devlet de antlaşmaya bu şekilde bakmasına rağmen ikisinin de çıkarları vardı. Bu antlaşmayla birlikte Rus donanması ilk defa boğazlardan geçerek Akdeniz'e açılma imkânını bulmuştur. Bu durum sadece Rusya-Osmanlı arasında değil Avrupa için de yeni sonuçlar doğuracaktır. Rusların elde ettikleri bu imkânlar, antlaşma maddelerinde sadece bu savaşla ilgili olduğu özellikle belirtilmiştir. Ancak daha sonra devamlı bir hak haline getirmek istemeleri, sonraki yıllarda "Boğazlar Meselesi" olarak gündeme oturacak ve bu antlaşmayla Osmanlı Devleti o güne kadar hukuken bir Türk denizi sayılan Karadeniz'de, Rusya'nın varlığını ilk defa olarak ve resmen kabul etmiştir. Her ne kadar Rusların bu durumu geçici bir izne ve antlaşma şartlarına bağlı ise de, Ruslar, Osmanlı Devleti'nin zor durumlarından ve güçsüzlüğünden yararlanarak, Boğazlardan geçebileceğini anlamış oldular. Böylece "Boğazlar Meselesi", tarih sahnesine çıkmış ve ilk defa devletlerarası bir antlaşmada yer almış, aynı zamanda devletlerarası siyasetin konuları arasına girmiş oldu.¹⁸⁰ 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle, Avrupa'da bir çok meselenin yanında bir de Akdeniz problemi çıkmış oldu. Fakat Fransa'nın Mısır seferi ile Akdeniz'i tamamen kendi hâkimiyeti altına alma teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanırken, İngiltere ve Rusya ise önemli menfaatler sağlamış oldular.¹⁸¹

Akdeniz'e çıkan Rusya-Osmanlı deniz kuvvetleri, Rusların ısrarı üzerine önce Yunan adalarından Fransızları atmak için mücadeleye giriştiler. Zaten henüz ittifak antlaşması imzalanmadan filolar Akdeniz'e inmiş ve harekâta başlamışlardı. Rus kuvvetleri yine Amiral Uşakov emrinde, Osmanlı donanması ise Kaptan-ı Derya Abdülkadir Bey komutasında idiler. Muharebenin merkezinde Zanta ve Korfu adaları bulunmakla birlikte Ayamovra, İtaki, Paksu, Çuka ve Mora adalarıyla (Cezair-i Seba) Arnavutluk kıyılarındaki küçük adalar alındı. Bu adalarda 21 Mart 1800 tarihinde Rusya-Osmanlı Devleti arasında imzalanan başka bir antlaşma ile "Birleşmiş Yediada Cumhuriyeti" kuruldu.¹⁸² On iki maddeden oluşan bu antlaşmaya göre:

- a) Venedik'e bağlı iken sonradan ayrılıp Akdeniz'deki Mora ve Arnavutluk yakınlarında yer alan adalar Dubrovnik Cumhuriyeti gibi Osmanlı Devleti'ne bağlanacak ve yerel idareciler tarafından yönetilecek. Bu adaların bütün topraklarında geçerli olmak üzere daha sonra

¹⁸⁰ Uçarol, s.94; Karal, s.34

¹⁸¹ Muharrem **Dördüncü**, "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2009, Cilt 11, Sayı 1, s.79

¹⁸² Karal, s.36

müzakere edilerek belirlenecek imtiyazlar Rusya'nın kefilliği ile uygulanacak.

b) Bu adalar bundan sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında ve Osmanlı himayesinde olacak.

2. a) Birinci maddede olduğu gibi Mora ve Arnavutluk sahilleri karşısında yer alan Korfa, Kefalonya, Zanta, Ayamavra, İtaki, Paksu, Çuka ve sair küçük veya büyük insanların yaşadığı ve yaşamadığı bu adalara “Cezayir-i Seba” yani “Yedi Ada” Cumhuriyeti adı verilecek.

b) Bu yeni kurulan cumhuriyet aynen Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden elde ettiği hukuki ve ticari imtiyazlara sahip olacak

c) Osmanlı Devleti ve Rusya bu cumhuriyette uygulanacak yasaları ortak görüşüyle belirleyecek.

3. Bu cumhuriyete tabi halktan Osmanlı Devletinde ikamet eden veya ticaret yapanlar Yedi Ada Cumhuriyeti'nin konsolosuna veya konsolos vekiline tabi olacaklar ve ticarete Dubrovnik Cumhuriyeti'ne tanınan hakların aynısı bunlar için de geçerli olacak.

4. Bu adalar ülkesi, Osmanlı Devleti'ne üç senede bir olmak üzere 75.000 kuruş cizye vergisi verecek ve ada halkı bu vergi dışında herhangi bir vergiye tabi olmayacak.

5. a) Bu adalarda yer alan kale ve siperler Yedi Ada Cumhuriyeti'ne teslim edilecek,

b) Sefer esnasında bu ülkenin yeterli askerleri olmaz ise, cumhuriyetin rızası alınarak gerek Rusya gerekse Osmanlı Devleti bu kale ve siperlere yeterli miktarda asker yerleştirecek. Sefer sonunda bu askerler adaları terk edecekler.

6. Kurulan bu cumhuriyete tabi tüccarlar Karadeniz'e kendi bayrakları ile serbestçe ticaret yapıp, serbestçe seyrüsefer yapabilecekler.

7. Yedi Ada Cumhuriyeti tüccarları denizlerde yaptıkları ticaret esnasında sınır oldukları devletlerle yapılan antlaşmaları ihlal

etmeyecekler.

Eğer böyle bir şey yaşanır ve sorun çıkarsa İstanbul'da bulunan konsoloslarına bildirerek oradan gelecek cevaba göre hareket edecekler.

8. Arnavutluk sınırında yer alan ve daha önce Venedik'e bağlı olan Preveze, Parga, Vaniça, Butrento ve bunlara bağlı olan yerler de Osmanlı Devleti'ne bağlanacak.

9. Sekizinci madde adı geçen yerlerde yapılacak ayinler Osmanlı güvencesinde olacak ve Hristiyan halkın kiliselerinde tamir ve tadilat yapmalarına izin verilecek.

10. Preveze, Parga, Vaniça, Butrento ve bunlara bağlı olan yerlerde bulunan halktan bu tarihten itibaren iki sene vergi alınmayacak.

11. Daha önce Venedik'e bağlı olup, sonradan ayrılan bu Yedi Ada Cumhuriyeti ve kara tarafında Arnavutluk sınırında yer alan Preveze diğer yerlere dair bu antlaşmanın ikinci, beşinci, yedinci ve sekizinci maddelerinin diğer devletler tarafından da tanınması için Rusya gerekli girişimleri yapacak.

12. Bu antlaşma Rus Çarı ve Osmanlı Padişahı tarafından tasdik edildikten sonra bu tasdiknameler iki buçuk ay içinde, mümkün olur ise daha önce İstanbul'da mübadele edilecek.¹⁸³

Rus Çarı'na ayrıca Arnavutluk'ta, Tepedenli Ali Paşa'nın yönetimi altındaki yerlerde, Hristiyan-Ortodoks inancına sahip halkların gözetilmesine denetleme hakkı verildi. Zaten kurulan yeni Cumhuriyetin bayrağında daha önce kullandığı San Marko aslanının yanında bir de İncil resmi bulunuyordu.¹⁸⁴

İngiltere'nin de katıldığı Napolyon'a karşı yürütülen ittifak mücadelesinin neticesinde Avrupa'yı ilgilendiren büyük problemler arasında Boğazlar Meselesi ve Akdeniz problemi de girmiş oldu. Bu olaylar Avrupa siyasetinin uzun bir süre Akdeniz üzerine yoğunlaşmasına neden oldu. Fransa açısından ise sefer tam bir hezimetle sonuçlandı. Akdeniz Fransa'nın istediği gibi bir Fransız gölü olmadı, Mısır'ı ele geçirip ne yeni sömürge edinebildi ne de İngiliz ticaret yolunu kapatıp İngilizleri Hindistan'dan

¹⁸³ Erim, s.207-29; Kuzucu, s.82-83; İsimova, s.331

¹⁸⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt V, İstanbul 2005, s.128

uzaklaştırmayı başarabildi. Akdeniz’de bulunan işgal ettiği Yunan adalarını da yine bırakmak zorunda kaldı. İttifak ile birlikte, bir süreliğine de olsa Napolyon tehlikesi ortadan kaldırılmış oldu. Ancak bütün bu olayların belki de tek faydası, Napolyon’un beraberinde gittiği Fransız bilim adamları Mısır tarihinin aydınlatılmasında ve Mısır’ın gelişmesinde önemli katkılar sundular.¹⁸⁵ Hatta bu sayede Mısır’da, Mehmet Ali Paşa’nın Osmanlı Devleti’ni tehdit edebilecek kadar güçlü bir ordu kurulmasının da altyapısına katkıda bulundular.

3.1.3.1. Antlaşmanın Rusya İçin Sonuçları

Yapılan bu ittifak antlaşmasının ve bu gelişen olayların tamamının en fazla kazananı şüphesiz ki Rusya olmuştur. Bu antlaşma ile birlikte Rusya İstanbul’un Türkler tarafından alınmasından itibaren ilk defa olarak İstanbul’a gelecek ve yine ilk defa olarak asırlardır hayalini kurduğu, Boğazlardan geçip Akdeniz’e inecektir. Rusların elde ettikleri bu imkânı daha sonra devamlı bir hak haline getirmek istemeleri, sonraki yıllarda "Boğazlar Meselesi" olarak gündeme oturtacak ve bu antlaşmayla Osmanlı Devleti o güne kadar hukuken bir Türk denizi sayılan Karadeniz’de, Rusya’nın varlığını ilk defa hukuken ve resmen kabul etmiştir. Her ne kadar Rusların bu durumu geçici bir izne ve antlaşma şartlarına bağlı ise de, Ruslar, Osmanlı Devleti’nin zor durumlarından ve güçsüzlüğünden yararlanarak, Boğazlardan geçebileceğini anlamış oldular.¹⁸⁶ Böylece “Boğazlar Meselesi”, tarih sahnesine çıkmış ve ilk defa devletlerarası bir antlaşmada yer adı ve aynı zamanda devletlerarası siyasetin konuları arasına girmiştir.

Hem bu sırada Rusya, Osmanlı Devleti’yle mücadele etmek durumunda kalmayıp bizzat Osmanlı Devleti’nin onayı ile Boğazlardan geçmiştir. Osmanlı Devleti’nin uzun süreden beri uyguladığı "Boğazların kapalılığı" ilkesinden ilk tavizi koparmaya muvaffak olmuştur. Rusya yine ilk defa olarak Akdeniz’de ticaret ve iktisat çıkarları elde etmiş oldu. Osmanlı Devleti ilk defa bu ittifak antlaşmasıyla Rusların Karadeniz’de varlığını tanımış oldu. Rusya başka bir isteği olan Rumlar ve Balkan Slavları ile de doğrudan iletişimi yine bu ittifak antlaşması sonucunda kuracaktır.

İmzalanırken sekiz yıllık bir süre öngörülen Rusya-Osmanlı ittifak antlaşması, Napolyon’un da faaliyetleri sonucu beklendiği kadar verimli olmadı. Özellikle

¹⁸⁵ Karal, s.42

¹⁸⁶ Dördüncü, s.79

İngiltere'nin, Malta Adası'ndaki Rus varlığına karşı olması sebebiyle Çar I. Pavel ile kısa süre sonra yakın ilişkiler kurdu. Hatta İngiltere'ye karşı Avrupa'da işbirliği yapan ikili ve Hindistan'da da İngiliz varlığını ortadan kaldırmak için işbirliğine gitmeleri Osmanlı-Rus işbirliğini neredeyse imkânsız hale getirdi. Korfu açıklarında bulunan Rus filosu 1800 yılında geri dönerek aynı yılın Eylül ayında Boğazlardan geçip Karadeniz'e girmiştir. Ancak Yunan adalarındaki Rus kuvvetleri bir süre daha varlığını sürdürdü.¹⁸⁷ Ruslar aslında burayı temelli olarak ellerinde tutmak, bu gerçekleşmeye de bu bölgede varlıklarının devam etmesini istiyorlardı. Çünkü bu adalardan Balkanlara nüfuz etmek, buradaki Slav kökenli Osmanlı halklarını İstanbul Hükümetine karşı kışkırtmak kolay olacaktı. Ancak Fransa'ya dönen Napolyon'un yönetimi ele alıp daha sonra da 1804 yılında kendisini kral ilan etmesi Avrupa'da siyasi dengeleri bir daha değiştirecek ve Avrupa'da Napolyon karşıtı bir ittifak daha kurulacaktır.

3.1.3.2. Antlaşmanın Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları

Bu ittifak antlaşmasına kadar Rusya ve Osmanlı devletleri karşılıklı olarak birbirleri yok etmek için uğraşmışlardır. Bu antlaşma, karşılıklı olarak ülkelerin toprak bütünlüklerini ve işbirliği getirdiğinden iki devlet arasında bir dönüm noktasıdır. Ancak bu yine de iki devletin birbiri hakkında izlediği politikalardan temelli olarak vazgeçtiği anlamına gelmiyor.

Görüldüğü gibi bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında başka bir devlete karşı ittifak kurulmuş oldu. bu Osmanlı tarihinde ilk defa olan bir durumdu ve Avrupa siyasetinde de farklı bir gelişmeydi. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletleri karşısında izlediği yalnızcılık siyasetinden vazgeçerek bu antlaşmayla birlikte ittifaklar sistemine fiilen katılmış oluyordu.¹⁸⁸ Osmanlı Devleti bu antlaşma ile birlikte Fransa'ya karşı Rusya'nın yardımını sağlamış oldu. Bunu yaparken de bu tarihe kadar hukuken bir Türk denizi sayılan Karadeniz'de Rusların da varlığını ilk defa olarak resmen ve hukuken tanımış oldu. Ayrıca, Osmanlı Devleti yine bir ilk olarak Rusya'ya Boğazlardan geçme hakkı tanımış oldu. Boğazlardan Rusların geçmesi, her ne kadar bir defalığına mahsus olmuş olsa da Ruslar, Osmanlı Devleti'nin zor durumlarından

¹⁸⁷ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.48

¹⁸⁸ Uçarol, s.94

yararlanarak Boğazlardan geçebileceklerini anlamış oldular. Bunun sonucunda da yeni bir sorun olarak “Boğazlar Meselesi” tarihteki yerini almış oldu.¹⁸⁹

Yine böylece Osmanlı Devleti, Rusya ile ittifak antlaşmasını imzalamakla, 19. Yüzyıl boyunca izleyeceği denge politikasını başlatmış oldu. Nitekim bu antlaşmanın bir sonucu olarak, Rusya ile yaptığı antlaşmanın arkasından başka bir Avrupa devleti olan İngiltere ile Fransa’ya karşı bir ittifak antlaşması imzalamıştır.¹⁹⁰ Osmanlı Devleti bu antlaşma ile, bilinçli olarak mı bilinmez ama aslında topraklarına göz diken başka bir devleti müttefik edinerek kuzeyinde yeni bir cephe açılmasını önlemiş oldu.

3.1.4. Rusya-Osmanlı II. İttifak Antlaşması 1805

Mısır meselesinin devletlerarası bir ittifakla çözülmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile arası bozulmaya başladı. İngiltere'nin Mısır'a yerleşmek istemesi, Rusların, Fransızlardan alınan eski Yedi Adaları, Ege adaları ve Mora'daki Hristiyan halkı Babıali'ye karşı kışkırtma çalışmaları ile birlikte, Boğazlardan geçiş haklarını kalıcı bir statüye sokmak istemesi, Osmanlı Devleti'nin yeniden Fransa'ya yaklaşmasını bir an önce barış yapmasını gerekli kılmaktaydı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 25 Haziran 1802'de Paris Antlaşması imzalandı. Hatta Fransız ticaret gemilerinin Karadeniz'e geçmelerine dahi izin verildi. Bu vesileyle aynı hak daha sonra İngiliz gemilerine de verilmiştir.¹⁹¹

Avrupa'da bir tarafta kendisini "İmparator" ilan eden Napolyon, diğer tarafta ona karşı kurulan Avusturya, İngiltere, Rusya ve İsveç'ten oluşan “Üçüncü Koalisyon” adı verilen ittifak üyeleri büyük bir mücadele içine girmişti. Bu mücadele esnasında Osmanlı Devleti'nin de rahat bırakılmayacaktı. Ruslar, 1798'de imzalanan ittifakın yenilenmesini ve buna birçok maddeler ilave edilmesini istemeye başladılar.¹⁹² Bu maddeler arasında Osmanlı tebaasında olan Hristiyan-Ortodoks halkların Rusya tarafından himayesi ve Boğazlardan Rus savaş gemilerinin geçmesi gibi Osmanlı Devleti'nin kabul edemeyeceği maddeler de vardı. Birinci maddeyi İstanbul Hükümeti, Osmanlı Devleti'ni küçültücü bir duruma iteceği için kesin olarak reddetti. Ruslar da bu hususta ısrar edilirse Osmanlı'nın, Fransa tarafına döneceğini hesaba katarak bu konuda ısrar

¹⁸⁹ Karal, S.35-36

¹⁹⁰ Uçarol, s.95

¹⁹¹ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.48

¹⁹² Dördüncü, s.80

etmediler. Fakat Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçiş hakkı kabul edildi. Böylece 23 Eylül 1805'te daha önce ki (23 Aralık 1798) Rusya-Osmanlı ittifakı yenilenmiş oldu.¹⁹³

Ağır Rus baskısı altında, 23 Eylül 1805 yılında imzalanan ikinci bir ittifakla, Rusya'ya verilmiş olan taviz genişletilecek ve bu devlete Yedi adada bulunan askerleriyle ikmal bağlantısını sağlamak için, barış zamanında da Boğazlardan geçiş hakkı tanınacaktır. Rusların Boğazlar üzerinde elde ettiği bu başarı en çok İngiltere'yi ilgilendirmiştir. Çünkü Boğazlar, Hindistan yolunun güvenliği açısından son derece önemli olduğundan, İngiltere'yi bu tarihten sonra Boğazların kapalılığı ilkesine bağlanarak, bu durumu uluslararası bir yükümlülük haline getirmeye itmiştir.¹⁹⁴

Bu antlaşmaya rağmen Osmanlı Devleti Rus tehlikesinin tamamen ortadan kalktığına inanmamıştı. Yaptığı ittifak antlaşmasını da Rusya'ya karşı tek başına duramayacağını bildiği için imzalamak zorunda kalmıştır. Bu arada Fransa'nın Avusturya ve Rusya ordularına karşı kesin zafer kazanması, Osmanlı Devleti'ni Fransa'ya yönelik sempatisinin artmasına sebep oldu. Fransa'nın bu başarısı karşısında Babıali, Napolyon'un imparatorluğunun tanınmasına karar verdi. Öte yandan Osmanlı ve Fransız yaklaşması Rusya ve İngiltere'yi kaygılandırmıştı. Fransız elçisi İstanbul'a gelince Babıali'den Rus taraftarı olarak kabul edilen Eflak ve Boğdan Beylerinin azlini ve Boğazların Rus gemilerine kapatılmasını istedi. Osmanlı Devleti de Elçinin bu isteklerini Rusya ile yaptığı ittifaka rağmen kabul etti.¹⁹⁵ Osmanlı Devleti'nin aldığı bu karar karşısında Rusya hemen bir kesin uyarı ile protesto etti. İngiltere, Rusya'nın tarafını tutarak, Fransa'ya karşı yeni bir ittifakın kurulmuş olduğunu ve bu sefer Fransa'nın kesin olarak mağlup edileceğini ileri sürerek, Osmanlı Devleti'ni kendi saflarına çekmeye çalıştı.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti bir kere daha iki ateş arasında kalmış bulunuyordu. Fransızlar Venedik ve Dalmaçya'ya hâkimdiler ve Ordularıyla Osmanlı Topraklarına girmeleri ihtimal dâhilindeydi. Fakat diğer taraftan, Ruslar Karadeniz üzerinden, İngilizler de Çanakkale Boğazı üzerinden filolarını İstanbul üzerine yollamak imkânına sahiptiler. Osmanlı ricali ikinci tehlikenin daha zararlı olduğunu ve ihtimalin de yüksek olduğunu

¹⁹³ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.49

¹⁹⁴ Oral **Sander**, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara Üniversitesi siyaset Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s.114

¹⁹⁵ Karal, s.50-51; Dördüncü, s.80-81

¹⁹⁶ Dördüncü, s.80

düşündüler. Bu sebepten dolayı da Rus ve İngilizlerin istekleri kabul edildi. Yerlerinden alınmış olan Eflak ve Boğdan Voyvodalarının tekrar yerlerine iadesi gerçekleştirildi ve tekrardan Boğazlar Rus gemilerine açıldı.¹⁹⁷

Osmanlı Devleti, Rusların isteği üzerine Eflak ve Boğdan beylerini tekrar yerlerine iade etti. Bu durum Rus ve İngilizler için apaçık bir diplomasi zaferiydi. Ancak Ruslar burada da kalmayıp Çar I. Aleksandr vermiş olduğu ultiatomun Osmanlı Devleti'nce kabul edilmeyeceğini düşünmüş olmalı ki sonucu beklemeye dahi lüzum görmeden ve doğrudan olarak harp hareketlerine girişti. 1806 Ekim ayında savaş ilanı dahi yapılmadan Rus orduları Turla Nehri'ni geçerek Osmanlı topraklarına girdiler ve kısa zamanda Eflak ve Boğdan'ı işgal ettiler.¹⁹⁸

Rusya verdiği ultiatomun neticesini beklemeden savaş kararı alarak Osmanlı topraklarına girmesinin ardından İngiltere de Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkilerini kesmesini, Türk donanmasını ve Çanakkale istihkâmlarının kendisine teslim edilmesini, Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya bırakılmasını istiyordu. Bu zor şartların dayatılması üzerine de, Osmanlı devleti Rusya'nın barışı bozduğunu ileri sürerek savaşmaktan çekinmeyeceğini bildirdi.¹⁹⁹

3.1.5. Rusya'nın Balkan Politikası

Adını Türkçe 'etrafı ağaçlarla çevrili dağ/ sarp ve ormanlık sıradağ' kelimesinden alan Balkan Yarımadası Avrupa, Orta Doğu ve Asya kıtaları arasında sahip olduğu coğrafi konumu itibarıyla dünya siyasi ve jeopolitik tarihinde önemli yer işgal etmiş ve dolayısıyla kilit rol oynamış coğrafi bir bölgedir.²⁰⁰

1683 Osmanlı Devleti'nin Viyana bozgunu, Türklerin Doğu Avrupa'dan ve Balkanlar'dan çekilmeye başlayacağını da belirtisi olmuştur. Bu antlaşma sonrasında ve on sekizinci yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da gerileyerek yerini Avusturya ve Rusya'ya bırakmak durumunda kalmıştır.²⁰¹

¹⁹⁷ Karal, s.50

¹⁹⁸ Karal, s.51

¹⁹⁹ Karal, s.

²⁰⁰ Türkan **Polatçı**, Hilal **Çiftçi**, "18. Yüzyılda Balkan Diplomasinin Üç Cephesi, Osmanlı-Avusturya-Rusya", *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart-Haziran 2015, Sayı 62, s.2608

²⁰¹ Uğur Kurtaran, "Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)", Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2006, (Yayınlanmamış Doktora tezi, s141

Rus çarlığı on yedinci asırda her ne kadar bölgenin hâkim ve güçlü devleti Osmanlı Devleti olsa da, Osmanlı tebaasından olan Balkanlar'daki Ortodoks halklarla hem devlet siyaseti olarak hem de genel olarak Slav olmaları hasebiyle alenen ilgileniyordu. Asrın başlarında hem içerde hem de dış siyasette tam bir fetret dönemi yaşayan Rusya bu dönem Balkan Hristiyanları ile alakadar olamadı. Ruslar tarafından kargaşa dönemi (Смутное Время), olarak adlandırılan (1603-1613) dönemden sonra *Zemski Sobor* toplanarak 7 Şubat 1613 tarihinde, Mihail Fedoroviç Romanov'u (1613-1645) çar seçmesi on yıllık kargaşa dönemi sona erdirirken Rusya tahtında Romanovlar hanedanlığını da başlatmış oldu.²⁰²

Rus tahtında çekişmelerin bitmesi sonucu dış siyasette de aktif bir döneme geçilen bu dönemde ilk defa olarak Çar Mihail Osmanlı İmparatoru I. Ahmed'e gönderdiği elçisine, istekleri arasında özellikle Balkan Hristiyanlarının durumu ile ilgili hususların belirtilmesi yönünde telkinde bulunmuştur. Ruslar fetret devrinden kurtulmalarını sadece Rusya'nın kurtuluşu olarak değil aynı zamanda Balkan halklarının da büyük bir kıyımdan ve yok olmaktan kurtuluşu olarak görmekteydi. Çarlık, kâfirlerin (Osmanlı Devleti ve Katolik Avrupa ülkeleri) egemenliği altındaki Hristiyan Ortodoksların özgürlüğe kavuşması için elinden gelen gayreti gösterdiğini ifade etmiştir. Çar, elçi Pavel Mansurov aracılığı ile Osmanlı vezirine sunduğu mektubunda Osmanlı sınırları dâhilinde bulunan Ortodoksların durumları ile ilgili iyileştirme ricasında bulundu. Ortodoks halkın temsilcileriyle de görüşen Mansurov, Çar'ın Balkanlar ile ilgili düşüncelerini ve gerektiğinde Rusya tarafından Yunan patriklerine maddi yardımda da bulunulacağını açıkça ifade etti.²⁰³ Osmanlı'nın da bu duruma tepki göstereceğini düşündüğünden olmalı ki, Rusya, bu olası tepkiyi önlemek için Balkan halklarıyla sadece dini yönden ilgilendiğini ve siyasi herhangi bir amacının olmadığını ileri sürdü.

Rusya'nın, Yunan patriklerine yardım yapması ve Osmanlı Devleti'nin bir başka toprağı olan Kudüs'teki Ortodokslar için Osmanlı'dan ricada bulunması üzerine İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Hollanda'nın Osmanlı Devleti'ne, Rusya ile daha az siyasi münasebetlerde bulunması ve Ortodokslara verilen hakların da geri alınması yönünde uyarıda bulunmalarına rağmen Osmanlı Devleti'nin verdiği izin sayesinde Rusya

²⁰² İşimova, s.153-154

²⁰³ Hasan **Demiroğlu**, *XVII. Ve XVIII. Asırlarda Çarlık Rusya'sının Balkan Siyaseti*, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi, C. 68, Mart-Haziran 2015, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-III, s.2764

Ortodokslara yardımlarını devam ettirebilmiştir.²⁰⁴ Bu yardımlar sonucunda İstanbul’da bulunan Ortodoks ruhani lider Patrik, artık kendisine sadece Avrupa Katoliklerinden haçlı birlikleriyle değil aynı zamanda Ortodoks Rusya’dan da yardım geleceğini anlamış oldu.

Bu olaylar kısa zaman içerisinde meyvesini verdi ve on yedinci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İstanbul Patrikliği mensupları da her fırsatta şikâyet mercii olarak Rusya’yı gördü. Ancak Rusya’nın bütün bu çabalarına rağmen, kullandığı “*Bütün Ortodoksların Koruyucusu*” sıfatını İstanbul Patrikliği kabul etmemekteydi.²⁰⁵ Rus ve Rum patriklikleri arasındaki ikilikleri ortadan kaldırmak ve çekişmeleri nihayetlendirmek için Moskova’da bir din akademisi kuruldu. Böylece Rus Patrikliği ve Rum Patrikliği (Rus-Ortodoks) arasında yeni bir dönem başlamış oldu.²⁰⁶ 1630’lu yıllar itibariyle Rusya, özellikle dini yönden, Balkanlardaki gelişmeleri yakından takip etmeye başladı, buradaki her gelişmeyle ilgilendi, ekonomik olarak da bölgeye yardım gönderdi. Çarlık Rusya’sı ile Balkan Ortodoksları arasındaki ikili ilişkiler daha da önemli hale geldi.²⁰⁷ Doğu Hristiyanları²⁰⁸ arasında Rusya’ya karşı sempati sürekli olarak artmakta, övgüler dizilmekte, hatta Rusya’yı galeyana getirmek amacıyla mektuplar yazılıp gönderilmekteydi. Kudüs patriklerinden olan Dofise, çara yazdığı mektupta, Tatarların yardımıyla Güney Ukrayna’ya hâkim olan Osmanlı Devleti’ne Rusların tepki göstermemesine anlam veremediğini yazmaktaydı. Dofise, özetle; Osmanlı Devleti’ne haraç veren bir avuç Tatarın, Osmanlı hâkimiyetinde olmakla övündüğünü, Türk soyundan ve Müslüman olan Tatarların bu hareketlerinin anlaşılabilir olduğunu dile getirmiş ancak Rusların, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Ortodokslar için daha fazla çaba harcaması gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁹ On yedinci asrın ikinci yarısında kendi iç karışıklıklarla ve kıtlıklarla mücadele eden Moskova’nın Osmanlı Devleti’ne karşı bir tutum takınması elbette imkân dâhilinde değildir.

Osmanlı Devleti açısından bakıldığında ise dikkat çeken konu; bu dönemde İstanbul’dan St. Petersburg’a gönderilen elçilerin Ortodoks Rum azınlıklardan

²⁰⁴ Boris Nikolayeviç **Florya**, *Svyazi Rossii s Narodami Balkanskogo Poluostrova Pervaya Polovina XVII v*, Moskova 1990, s.10-11

²⁰⁵ *Sobranie Gosudarstvennih Gramot i Dogovorov*, Moskova 1819, Tom III, No:34, s.57-58-59.

²⁰⁶ A. İ. **Pogov**, *Kulturnie Cvyazi Rossi s Balkanskimi Stranami v Pervoy Polovine XVII v*, Moskova 1990, s.114-137

²⁰⁷ İ. **Snegarov**, *Kulturni i Politicheski Vrezki Mejdu Blgaria i Rusiya Prez XVI-XVII v. Sofya 1953*, s.48-49

²⁰⁸ Katoliklerin, Bizans dahil tüm Ortodoks inancına sahip insanlar için kullandıkları tabir.

²⁰⁹ N. N. **Malçanov**, *Diplomatiya Petra Pervogo*, Mejdunarodnie Otnoşenie, Moskova 1986, s.58

seçilmesidir.²¹⁰ Nicolae Jorga'ya göre ise Türk diplomat yetiştirmeyen Osmanlı Devleti, gayrimüslim diplomatları ilk zamanlarda denetim altında tutmaya muvaffak olsa da devletin güç kazanmaya başladığı on sekizinci asırdan itibaren Osmanlı Devleti'ne zarar vermişlerdir. Hatta kendileri için Türklerin diğer Hristiyanlardan daha fazla tehlikeli olduğunu düşünen Rumlar, her şeye rağmen siyasi açıdan Doğu Roma İmparatorluğu'nu tekrar canlandırma düşüncesinden vazgeçmemişlerdi. Yabancı hükümdarlardan yardım dilemek yerine kiliseyi, Rumen prensliklerini ve Osmanlı Devleti'nin dış siyasetini yavaş yavaş ellerine geçirerek, yeni Bizans İmparatorluğu'nu fark ettirmeden işten canlandırmaya karar vermişlerdi.²¹¹

Bütün bu gelişmelere rağmen Rusya'nın, I. Petro dönemine kadar Ortodoks birliği düşüncesinden bahsetmediği görülmektedir. I. Petro ise bu düşünceyi ilk defa sadece fikri olarak değil fiili olarak da amaçladığını hissettirmiştir.²¹² Ancak Petro Balkan Ortodokslarının tavsiyesi ile değil kendi fikirleri doğrultusunda Osmanlı'ya Karadeniz'in kuzeyinden saldırıya geçti. Petro Osmanlı'ya saldırırken bölgedeki Ortodoksları da Osmanlı aleyhine kışkırtma faaliyetlerinde bulundu. Hatta Petro 1708 yılında, kendi resminin de bulunduğu istavrozları²¹³ Balkanlar'da yaşayan Ortodokslara ticari yollarla gönderdi. I. Petro Rusların Osmanlı Devleti'nden talepleri olan Ortodoksların kutsal topraklarda²¹⁴ serbest bir şekilde hac yapmak isteğine iki şart daha ekledi. Bunlardan ilki Ortodoksların din özgürlüklerinin garanti altına alınması, ikincisi ise kutsal topraklardaki Katolik-Ortodoks çatışmasından dolayı Katoliklere verilen hakların Ortodoks Rumlara da verilmesi isteği idi.²¹⁵ Petro ikinci isteğinde başarılı olamayınca Ortodoksların din özgürlüğünün garanti edilmesi ve Ortodoks halklardan alınan vergiler hususunu ise daha sonra da sürdürecektir. Aslında Ruslara kutsal yerlere

²¹⁰ Demiroğlu, s.2765

²¹¹ Jorga, C. IV, s.239-240

²¹² Demiroğlu, s.2766

²¹³ İstavroz, Yunanca kökenli bir kelime olup Yunancada haç anlamına gelmektedir. Ayrıca Hristiyanların elleriyle bedenleri üzerinde haç yapmalarına da İstavroz denir.

²¹⁴ Ortodoksların dört patrikliğinin (Moskova Patrikhanesi beşincidir.) tamamı bu dönemde Osmanlı idaresindeydi. Ayrıca Anadolu'daki Hristiyanlar için kutsal kabul edilen, İznik, Salihli, Demre gibi yerlere de Hristiyanlar hac vazifesini yapmak için gelirler.

²¹⁵ Fransızların desteklediği Latinler (Katolikler) ile Rumların öncülüğündeki Ortodokslar, Kudüs'ün Osmanlı Devleti'ne geçmesinden sonra mukaddes emanetler ve onların bakımıyla ilgili konular hakkında öncelik alabilmek için mücadeleye girişmişlerdi. XVII. asrın sonlarına doğru Fransızların etkili diplomasisi sonucu bu öncelik Katoliklere verildi. Rusya, 1699 Karlofça Antlaşması ile bu konuda teşebbüslerde bulundu ancak başarılı olamadı. Prut Savaşı döneminde ise bu mevzu unutuldu. Savaş sonrası Rusya'nın ağır bir hezime uğramasıyla da I. Petro siyasi meseleleri dini meselelerden önde tutarak dini meselelerde uğraşı vermedi. Fakat bu durum Ortodoksluğun hamiliğine soyunan Rusya'nın o gün ve gelecekte de Osmanlı Ortodokslarıyla ilgilenmeyeceği anlamına gelmez. Sumner, s.27-30

hac yapma hakkı çok daha önce 1681 yılında imzalanan Bahçesaray Antlaşması ile verilmişti. 1700 Yılında yapılan İstanbul Antlaşmasında Petro bunu tekrar gündeme getirdi. Aslında Petro bu şekilde davranarak Osmanlı içerisindeki Ortodoksların desteğini almak istedi.²¹⁶

Osmanlı Devleti, Rusların bu kadar yoğun aleyhte alışmalarına rağmen Rusya'ya savaş açmak ya da karşı bir girişimde bulunmak yerine, Ortodoks halklarının yaşadığı bölgelere birer ferman göndererek, her ne sebeple olursa olsun Osmanlı topraklarına gelen Rusların faaliyetlerinin dikkatle takip edilmesi gerektiğini emretmiştir.²¹⁷

Prut'taki ağır yenilgiden sonra Petro, her ne kadar Balkan Ortodoksları ile bağlarını kesme de en azından fiili olarak bundan sonra ölene kadar Osmanlı Devletine karşı bir harekette bulunmadı. Petro, kuzeyde güçlü bir duruma gelmeden, daha güçlü bir ordu ve donanma olmadan ve güneyde İran'ın desteğini almadan Osmanlı Devletine karşı zafer kazanmanın imkânsız olduğunu fark ederek, devlet siyasetini bu temeller üzerine kurmaya çalıştı.²¹⁸

I. Petro dönemi ve sonrasında Balkanlar'daki Ortodoks halklara etkin bir şekilde iletişim kuramayan Rusya, Belgrad Antlaşması (18 Eylül 1739 tarihinde Osmanlı-Avusturya, 3 Ekim 1739 tarihinde Osmanlı-Rusya'yla) sonucunda bu coğrafyadaki dindarlarına daha rahat nüfuz etme imkânı bulmuştur. Çariçe Elizaveta (1740-1762) döneminde Rusya, Balkanlar'da Osmanlı aleyhindeki bazı durumlardan yararlanarak, Ortodoks halkların isyan hareketlerini din adamlarını kullanarak desteklemiştir. Rus Çarlığı Ortodoks halkların dini vecibelerini yerine getirebilmesi ve onlara herhangi bir baskı yapılmaması için gerekirse mücadele yapabileceğini göstermiştir.²¹⁹

Çariçe II. Katerina döneminde I. Petro'nun Osmanlı Devleti aleyhinde yayılmacı siyaseti devam ettirildi. Bu dönemde Rusya, Karadeniz'de önemli kazanımlar elde etti. Bunu gerçekleştirirken öncelikle Lehistan'daki Ortodoks tebaayı hâkimiyetine alarak hem Balkanlar'da hem de Karadeniz'de kazanç sağlamayı planlıyordu.²²⁰ II. Katerina

²¹⁶ İşimova, s.208

²¹⁷ Demiroğlu, s.2767

²¹⁸ Klyuçevskiy, s.574

²¹⁹ Boris **Mouravieff**, *Deli Petro'nun vasiyetnamesi* (Çev. Refik Özdek), Bedir Yayınları, İstanbul 1966, s.20-27

²²⁰ Demiroğlu, s.2772

döneminde, Rusya'nın yalnız siyasi olarak değil, ticari bakımdan da Karadeniz'de etkili bir güç olmasının planları yapılmaya başlandı.²²¹

Osmanlı Devleti'nin giderek zayıflamaya başlamasıyla birlikte, özellikle 1774 yılı sonrasında Rusya artık Tuna Nehri'nin Osmanlı tarafında dahi daha rahat hareket edebilecek fırsatı bulmuştu. Balkan Ortodoksları da artık Rusya'ya sempati duyuyor ve Ruslarla işbirliğine gidiyorlardı. 1787-1792 savaşları sürerken Rusya Balkan Ortodokslarını tamamen Osmanlı hâkimiyetinden kurtaracağına inanmıştır. Bu düşünceyle savaş sonrasında fiiliyata geçirmek niyetiyle Çariçe II. Katerina proje ve çalışmalar yapmıştır. Katerina'nın, Prens Potemkin destekli planına göre; Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki topraklarında Balkan Ortodoks Birliği kurulacak ve bu birlik Rusya'ya bağlı olacaktı.²²²

Avusturya Kralı II. Joseph'in davetiyle 9 (20) Ekim 1781 tarihinde Viyana'da görüşen Rusya ve Avusturya heyetleri arasındaki görüşmede 19 (30) Ekim 1781 tarihinde 5 maddelik bir ticaret antlaşması yapıldı. Ancak antlaşmanın 3 maddesi²²³ açıkça askeri yardımlaşma ve iş birliği ile alakalı idi. II. Katerina'nın 1782 yılında II. Joseph'e gönderdiği bir mektupta ise Osmanlı Devleti'ni tamamen ortadan kaldırarak yerine yeni bir Roma İmparatorluğu kurmak istediğini yazıyor ve bunun için Joseph'ten yardım istiyordu (Grek Projesi). Katerina bu mektubunda, kurulacak bu imparatorluğun kralının ise Romanov ailesinden, kendi torunu olan Konstantin olması gerektiğini belirtiyordu. Öyle ki Çariçe Katerina bu plana o kadar inanmıştı ki bu sebeple torununa Doğu Roma'nın kurucusu olan Konstantin'in adını koymuş onu Yunan kültürüyle büyütmüştü. Ancak bu projeye Joseph sıcak bakmadı. Hatta Joseph bu plana tepki olarak *“Ben barış istiyorum... Rusların İstanbul'a yerleşmelerine izin vermeyeceğim... Bu kadın deli”* demiştir.²²⁴ 1791 yılında Potemkin'in 1796 yılında da Katerina'nın ölmesi sonucu bu plan sadece fikriyatta kaldı. Katerina 1787 yılında Kırım'a yaptığı ziyarette Herson (Kherson) şehrine geldiği sırada şehrin giriş kapısına *“Buradan*

²²¹ N. N. Firsov, *Pravsteltstvo i Obşestvo v İh Otreşeniyah k Vneşney Torgovle Rossii v Tsarstvovanie İmperatritsı Ekaterina II*, Kazan 1902, s.30-32

²²² Demiroğlu, s.2777

²²³ Bu maddede her iki devletten birinin gemilerinden birine üçüncü bir ülke tarafından saldırı olursa, iki devletin de saldıran devlete karşı savaş açması yazıyordu. Bkz. Bantiş Kamenskiy, *Obzor Vneşnih Cnoşeniy Rossii (po 1800 god)*, Eksmo, Moskova 1896, s.87-88

²²⁴ Jorga, C. V, s.59

geçerek Bizans'a'' levhası asılmıştır.²²⁵

3.1.5.1. Rusya-Osmanlı Arasında Eflak-Boğdan Meselesi

Eflak ve Boğdan'nın Rusya-Osmanlı arasında sorun olması XVIII. yüzyılın başlarına kadar gider. Rusya-Osmanlı arasındaki birçok diğer sorun gibi bu sorun da Çar I. Petro zamanında ortaya çıkmıştır. Bir cihan devleti olmayı amaçlayan Osmanlı Devleti için, Avrupa'ya geçiş güzergâhı olması hasebiyle bu bölge önemliydi. I. Petro döneminde artık kısmen güçlenmiş, evrensel bir güç olmak ve güneye de inmek isteyen Rusya'nın kaderi bu coğrafyada kesişecektir.²²⁶

1683 yılındaki II. Viyana bozgunu ve devamındaki 16 yıl boyunca Osmanlı Devleti, Avusturya, Rusya ve denizlerde olmak üzere üç cephede zorlu uzun savaşlar yürütmüştür (1683-1699). Bu uzun savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti'nin yorgun düşmesi ve Karlofça Antlaşması'yla bölgedeki otoritesinin sarsılmasıyla birlikte devlet otoritesinin yeniden güçlenmesi için yeterli tedbirlerin alınmaması Petro'nun ve halefleri olan Rus çarlarının/çariçelerinin bu bölgedeki politikalarını belirlemelerinde önemli rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede zayıflaması sonucu, bölgeden ilk olarak Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir (1673-1723) Rusya ile Osmanlı aleyhinde işbirliği yaptı. Dimitri Kantemir, kendi eserinde Tanrıya daha fazla bağlı olan Çar'ın hizmetine girdiğini yazarak²²⁷ bağlı olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya ile yaptığı ihanetini meşru kılma çabasında bulunmuştur. 1723 yılında ölen Dimitri Kantemir, Osmanlı Devleti tarihi ile ilgili yazdığı kitabının adını da ''Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi'' koymuştur. Zaten Kantemir'in Osmanlı Devleti'ni daha o yıllarda çökmüş olarak nitelemesi konuya bakışı hakkında fikir sunmaktadır.

1711 Prut Savaşı'nda Dimitri, Rusya'ya lojistik destek sağlamış Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanmasıyla da büyük bir hezimet yaşamıştır. Diğer yandan Prut Savaşı'nın sonucunda Eflak ve Boğdan'ın geleceği bakımında buraya atanacak voyvodalarla ilgili bir değişikliğe gidilmiştir. Yapılan değişikliğe göre; Eflak ve Boğdan'ın yöneticileri

²²⁵ Demiroğlu, s.2778; Jorga C. V, s.59

²²⁶ Feyzullah **Uyanık**, "Osmanlı Eflak ve Boğdan'ında Rus Nüfuzunun Kurulması", *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 68, Ankara 2015, s.2780-2781

²²⁷ Dimitri **Kantemir**, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, (Çev. Özdemir Çobanoğlu), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2005, s.863

yerel güç sahibi olan ailelerin tercihlerinden çıkartılarak İstanbul'un bu bölgedeki çıkarlarını gözeterek Fener Rumları seçkinlerinden kişilerden belirlenmeye başlamıştır. Ancak aslında Osmanlı Devleti lehine gibi görünen bu durum uzun vadede Osmanlı aleyhine olmuştur. Fenerli yöneticilerin kamu yararına öncelik vermek yerine, bir mültezim gibi davranarak sadece kendi çıkarlarının peşinde olmaları halkı olumsuz etkilemiş, bölgeye Rus nüfuzunun yerleşmesine kolaylık sağlamıştır.²²⁸

Rusya'nın bölgede askeri olarak ilk görünmesi ise 1739 yılında gerçekleşmiştir. 1736 yılında Rusya'nın Kırım Hanlığına karşı açtığı savaş daha sonra Karadeniz'in kuzeyinde genişlemiş, Rus Genarel Münnic, kumandasındaki ordu ile birlikte Yaş'a girmiştir. Ancak bu savaşın sonrasında yapılan antlaşma ile Ruslar bölgeden çekilmişlerdir. Sonraki dönemde atanan Fenerli voyvodalardan dolayı bölgedeki önemli ailelerin imtiyazları kaybolduğundan özellikle bu grup atanan yöneticilere öfke duymaya başladılar. Bununla da kalmayan bölge halkı dış yardıma ve iş birliğine de gönüllü oldular. İstanbul'dan bölgeye atanan yöneticiler, idari sitemin bozulması sebebiyle İstanbul'daki kendilerini atayan idarecilere rüşvet vermeye başladılar. Rüşvet vererek atanan bu Fenerli voyvodalar bölgeye bölge halkından ek vergi olarak tahsil etmekteydiler. Bu ve benzeri uygulamalar halkın voyvodalara ve Osmanlı Devleti'ne karşı kin duymasına sebep olmuş onların Rusya ile işbirliği yapmalarına sebep olmuştur. Bu uygulamalar zamanla toplum içerisinde Çar'ın kurtarıcı olarak görülmesine neden olacaktır.

1762-1796 yılları arasında Rus tahtında bulunan II. Katerina başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı sınırlarında daha etkin bir politika izledi. Çariçe'nin bu politikası ise istediği sonucu getirmese de Rusya açısından oldukça faydalı olmuştur. 1768-1774 Rusya-Osmanlı savaşı sırasında, Rusya Kırım'ı işgal ettikten sonra hızla Tuna Nehri'ni aştılar ve Eflak-Boğdan'ı işgal ettiler. 1770 yılında Rus general G. L. Stoffeln, Curcevo'da bulunan Osmanlı birliklerini yenerek Bükreş'e geldiğinde, burada halktan ileri gelen bazı kişilerin ve yüksek rütbeli ruhbanların biatlarını kabul etti. Eflak'ın Rus hâkimiyetine geçtiğine dair bir manifesto yayınlattı. Hemen akabinde ruhban sınıfının ileri gelenleri ve yüksek makam sahiplerinden oluşan seçkin bir heyet St. Petersburg'a,

²²⁸ Uyanık, s.2781

Çariçe'ye minnet duygularını sunmak için gittiklerinde görkemli ve oldukça sıcak bir törenle karşılandılar.²²⁹

Bu savaş sonrasında imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar Memleketeyn'i tekrar boşaltmış olsalar da Osmanlı'dan özelde bu bölge için genelde ise bütün Balkan Ortodoksları için iki taviz aldılar. Bunlardan birincisi Rus elçilerinin Eflak ve Boğdan yönetiminde düşüncelerini Osmanlı Devletine bildirmesi, Osmanlı'nın da, söz konusu bölgedeki icraatlarında Rus tarafına da görüşlerinin sorulacak olmasıdır. İkincisi ise Rusya'nın Osmanlı sınırlarında Konsolosluk açma hakkı kazanmasıdır. Bu maddelerle Rusya, bu bölgede Osmanlı Devleti'nin iç işlerine rahatça karışabilme imkânına sahip olmuştur. Dahası Rusya, Balkanlar ve Rumeli'de Slavlar, Ortodokslar, Rumlar ile konsolosluklar yoluyla direkt ve rahat temas kurma fırsatına sahip olmuştur. Nitekim 18. Yüzyıl sonlarından itibaren sürekli artan büyük çaplı, ayaklanmaların, isyanların, kargaşaların ya temelinde ya da büyümesinde Rus konsoloslar görev almışlardır.²³⁰

1787-1792 Rusya-Osmanlı savaşı sonrasında imzalanan Yaş Antlaşması ise Rusya'yı Balkanlar üzerinde güttüğü politikaya daha da yaklaştırdı. Kırım'ın Ruslar tarafından ilhak edilmesinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi ve Turla Nehri'nin iki devlet arasında sınır olarak belirlenmesi, sadece Eflak-Boğdan'da değil Karadeniz'de ve bütün Balkanlarda Rus nüfuzunu daha da güçlendirdi.²³¹ II. Katerina Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak İstanbul merkezli bir Grek devleti kurmak istiyordu. Bu şekilde Eflak-Boğdan topraklarında oluşacak boşlukta ise Dakya Krallığı²³² kurulacaktı.²³³

19. yüzyılın sonlarında başlayan Balkanlardaki Dağlı İsyanları ve bu isyanların bölgedeki ekonomiye olan olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla Osmanlı'nın 1802'de Eflak-Boğdan için imtiyaz fermanı hazırlayacak olması Rusya'ya beklediği fırsatı sundu.²³⁴ 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar, Memleketeyn'de yapılacak herhangi bir eylem hakkında görüşlerinin alınması hakkını elde etmişti. Rusya

²²⁹ Uyanık, s.2782

²³⁰ Osman Köse, *Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri*, "Türkoloji Dergisi" I, Erzincan 2006, s.141-155

²³¹ Beydilli, 343-344

²³² Dakya Projesi de Grek Projesi ile birlikte, Rusya ve Avusturya arasında Osmanlı topraklarını paylaşmak amacıyla hazırlanmıştır. Projeye göre Eflâk-Boğdan ve Besarabya'da Dakya adıyla Rusya ve Avusturya'ya bağımlı bir devlet kurulacaktı.

²³³ Kurat, Türkiye ve Rusya, s.32

²³⁴ Dağlı İsyanları hakkında geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara 1983, s.145 vd.

bu durumu kullanarak Osmanlı Devleti'nin özellikle Balkanlarda yaşayan Ortodoks halklarını yanına çekmek için yoğun mücadele etti.

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki zararlı Rusya'nın aleyhinde faaliyetlerini önlemek için aldığı tedbirler ve Fransız elçi Sebastiyani'nin önerisiyle Eflak-Boğdan Voyvodalarını görevden aldı. Bu durum Rusya'nın savaş bahanesi olmuş ve 1806 yılından 1812 yılına kadar sürecek savaşı Rusya başlatmıştır. Ancak Fransa ile Rusya'nın savaşın başlamasından bir yıl sonra Tilsit Antlaşması'nı imzalayarak, burada Eflak ve Boğdan'ı aralarında paylaşmaları Eflak-Boğdan meselesini uluslararası bir sorun haline getirmiştir.²³⁵

İmparator Napolyon ve Çar Aleksandr arasında imzalanan Tilsit Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları aralarında pay edilmiştir. Ancak 12 Ekim 1808'de ise Çar Aleksandr ile Napolyon'un Erfurt'ta yaptığı gizli görüşmede Eflak-Boğdan'ın Rusya'nın olması kararlaştırılmıştır. Rusya bunun için olmalı ki bu savaşı mümkün olduğu kadar uzatmaya çalışarak Osmanlı karşısında kesin zafer kazanarak Eflak-Boğdan'ı almaya çalışmıştır. Savaşın sonunda, 1812 yılında Bükreş'te yapılan antlaşma ile Rusya Eflak-Boğdan'ı Osmanlı Devleti'nden alamadı ancak Besarabya'yı alarak Memleketeyn'e de komşu oldu.²³⁶

²³⁵ Uyanık, s.2784

²³⁶ *İstoriya Rossii v XIX veke*, Petersburg, Tom II, s. 528

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1 RUSYA-OSMANLI MÜCADELESİ

4.1.2. Boğazlarda Rusya-Osmanlı Mücadelesi

Coğrafi terim olarak boğaz, iki deniz alanını birleştiren doğal ve dar su yolu olarak ifade edilir. Bu tanıma “iki kara parçasını birbirinden ayıran” su yolu tanımı da eklenebilir. Bunun yanında, bir ada ile anakara arasında kalan su yolu da boğaz kavramına girer.²³⁷ Bu nedenlerle dünya üzerinde yüzlerce boğaz olduğu söylenebilir.

M.Ö. 5. yüzyılda Yunan tarihçisi Herodot, Karadeniz ve Türk Boğazlarını şu şekilde tanımlamıştır: “Hiçbir deniz Karadeniz’e benzemez. 1380 mil uzunluğunda ve en geniş bölümde 400 mil genişliğindedir. Onun ağız kısmında 1,5 mil genişliğinde ve yaklaşık 15 mil uzunluğunda İstanbul Boğazı vardır. İstanbul Boğazı yaklaşık 60 mil genişliğinde ve 170 mil uzunluğundaki Marmara Denizi’ne (Propontis) uzanır. Marmara Denizi, bir dar Boğaz olan yaklaşık 50 mil uzunluğunda ve 1 milden daha dar Çanakkale Boğazı (Hellespent) ile Ege Denizine açılır”.²³⁸

Napoleon Bonaparte’ın “O dar Boğazları Rusya’ya bırakmaktansa dünyanın yarısını bırakmayı yeğlerim” ve Çar I. Aleksandr’ın “Coğrafya benim Boğazlara sahip olmamı emrediyor; eğer Boğazlar başkasının elinde ise kendi evimin sahibi olmam olanaksızdır.” şeklindeki sözleri, Türk Boğazlarının²³⁹ tarih boyu taşıdığı önemi vurgulamaları açısından oldukça anlamlıdır.²⁴⁰

Türkler 1356 yılında Çanakkale Boğazı’nın her iki kıyısına, İstanbul Boğazı’nın kıyılarını 1453’te, Karadeniz’in tamamını ise 1475’te Kırım’ın fethiyle birlikte sahip

²³⁷ L.Martin Alexander, *National Restrictions Within The New LOS Context*, “Geographical Implications for the United States,” Washington 1986, s.96.

²³⁸ Ferenc A Vali, *The Turkish Straits And NATO*, Standford University, California, 1971, s.5

²³⁹ “Türk Boğazları” kavramı, bu Boğazlarla ilgili uluslararası düzenlemelerde, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı’nı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bkz. Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Dersleri*, İstanbul 1996, s.154

²⁴⁰ İbrahim Gürkan, *Boğazların Önemi ve Karadeniz Stratejisi*, “Cumhuriyet”, 21 Ocak 1992

olmuşlardır. Azak Denizi, Karadeniz ve Marmara Denizi bu suretle birer iç deniz halini almış ve Türk Boğazları Türkler tarafından kapalı tutulmuştur.²⁴¹

Asya ile Avrupa'yı coğrafi anlamda ayıran Türk Boğazları, esasen askeri, kültürel ve ticari ilişkiler bakımından iki kıtanın buluşma alanını oluşturmaktadır. Türk Boğazları, askeri, siyasi ve ekonomik önemleri nedeniyle, bölgedeki güç dengelerinin zaman içinde değişmesine karşılık, büyük güçlerin tarihin her döneminde sahip olmak istediği su yollarından biri olmuştur.²⁴² Türk Boğazlarının siyasi, ekonomik ve stratejik önemi coğrafi durumlarından ve bunlara dayalı siyasî menfaatlerden doğmaktadır. Coğrafi duruma bakıldığında, Türk Boğazlarının iki işlek deniz arasında tek geçit olduğu, Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağladıkları, her iki yakalarının da aynı devletin toprakları içinde olduğu ve bu halleriyle de savunmaya gayet elverişli oldukları görülmektedir.²⁴³

1453 yılında İstanbul'un ve dolayısıyla Boğazların Osmanlı Devleti'nin eline geçmesiyle birlikte Boğazlar üzerinde de tam yetkili otorite Osmanlı Devleti oldu. 1453 yılından İngiltere'yle "Kale-i Sultaniye Antlaşması"nın imzalandığı 1809 yılına kadar olan dönem, Boğazlarda mutlak Türk egemenliğinin olduğu dönemdir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Boğazlarda hâkimiyetini tek taraflı olarak kullanması "Boğazların kapalılığı ilkesi" olarak zikredilmektedir ki, bu ilke imparatorluğun "kadim kaidesi" olarak da anılmaktadır.²⁴⁴ Boğazların ve Karadeniz'in bütün yabancı ticaret ve savaş gemilerine kapalı olma ilkesi, o tarihlerde tek taraflı bir işlem olan bu tür kapitülasyonlarla bazı devletlerin ticaret gemilerine tanınan istisnalar hariç (1579'da İngiltere'ye tanınan ayrıcalıklar, 1612'de Hollanda'ya tanınan ayrıcalıklar gibi) 1774 yılına kadar devam etmiştir. Verilen bu imtiyazlar Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olması sebebi ile otoritesini olumsuz etkilememiş ve benimsediği "kapalılık ilkesi"ne gölge düşürmemiştir.²⁴⁵

²⁴¹ M.Sadık **Atak**, *Türkiye'nin Kapısı Boğaz*, Ankara, 1947, s.11

²⁴² Türk Boğazları'na hâkimiyete yönelik ilk mücadele, Yunanlılar ile Truvalılar arasında yaşanmış ve Yunanlıların üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Ardından aynı mücadele Yunanlılar ile İranlılar arasında sürmüştür. Türk Boğazları, Yunanlıların ardından Makedonların ve milattan önce 190 yılından itibaren de Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir; Boğazlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u 1453 yılında fethetmesine dek, Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalmıştır. Bkz. Cemal **Tukin**, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, Üniversite Matbaacılık, İstanbul 1947, s. 2-3

²⁴³ Kemal **Baltalı**, *1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi*, Yenidesen Matbaası, Ankara 1959, s.9

²⁴⁴ Yüksel **İnan**, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Gazi Üniversitesi, 1986, s.7

²⁴⁵ Bülent **Şener**, "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statü", *Tarih Dergisi (TOD)*, Mart 2014, Sayı XVII, s.471

17. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin askeri ve ekonomik alanda duraklaması, Viyana'da Avusturya, Lehistan, Venedik, Malta ve Çarlık Rusya Kutsal İttifakı'nın kurulmasına yol açmıştır. 1682'de Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bir savaşta Çarlık Rusya, Avusturya ile anlaşarak 1696 yılında Azak Denizi'ne inerek Azak Kalesi'ni almıştır. Sonrasında ise Çar I. Petro döneminde Rusya, ilk gemisini inşa ederek Karadeniz'e inmiştir. Osmanlı Devleti, Karadeniz'in ve Boğazların kapalılık ilkesine ters olan bu durumu reddetmiştir. Bu durum 1711 Prut Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Prut Antlaşması'yla beraber Çarlık Rusya Osmanlı Devleti'nden aldığı Azak Kalesi dahil tüm toprakları geri vermeyi kabul etmiştir. Prut Antlaşması ile Karadeniz ve Azak'ın "Türk Denizi" olduğu kabul edilmiş, Karadeniz'in yabancı gemilere kapalılığı ilkesi aynen devam etmiştir.²⁴⁶

1769-1774 savaşıyla Ruslar, "*Güneye inme*" siyasetlerinde önemli adımlar atarak, savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla da başarılarını siyaseten kabul ettirmiş oldular. 1770 ilkbaharında büyük bir Rus donanması, Kont Orlov'un²⁴⁷ kumandasında Akdeniz'e gelerek, Ege Denizi'ne doğru ilerlemeye başladı. Rus donanmasının Akdeniz'e gelişi tamamıyla İngiltere hükümetinin tasvibi ve hatta yardımıyla olmuştu. İngiltere bu sıralarda Rusya'yı destekliyor ve Rusların Osmanlı Devletine karşı kazanacağı bir zaferden menfaat bekliyordu. Bu gaye ile Karadeniz'den güneye inemeyen Rus donanması, Baltık denizinden hareketle İngiltere'nin yardımıyla Akdeniz'e ulaştı. İngiltere ve Rusya'nın bu yardımlaşmasının istihbaratını almış olan Fransa, akabinde Babıali'yi gerekli tedbirleri alması için uyardı. Bunun üzerine İstanbul'da yapılan tartışmalardan sonra gerekli tedbirler düşünölmeye başlanmıştı. Fakat bunun yanında böyle bir harekete pek ihtimal vermeyenler bile çıkmıştı.²⁴⁸

Rusların bu harekâtının asıl amacı, Çanakkale Boğazı'nın kapatılarak bazı adaların işgali ve Mora'da başlayan isyanın Selanik'e kadar genişletilmesi idi. Ruslar büyük kayıplar vererek Türkler tarafından geri püskürtöldü. Ancak 7 Temmuz 1770 günü Rus savaş gemileri Çeşme Körfezi'nde Osmanlı donanmasını ani bir baskınla yaktılar. Artık Ege Denizi'nde bir Osmanlı donanması kalmadığından, Rusların Çanakkale Boğazı'nı

²⁴⁶ M. Sadık **Atak**, *Rusya Siyaseti ve Rusların Yayılma Siyaseti*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1964, s.5

²⁴⁷ Aleksey Grigoryeviç Orlov (Rusça: Алексей Григорьевич Орлов) (Novgorod, 24 Eylül 1737 - Moskova, 24 Aralık 1807) Rus Amiraldir. Rusya imparatoriçesi II. Katerina'nın gözde komutanlarından biri olan Aleksey Orlov Çeşme Limanı'nda demirlemiş halde olan Osmanlı Donanmasını yakan (5-7 Temmuz 1770), Rus donanmasının komutanıydı.

²⁴⁸ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.26; Dördüncü, s.74-75

zorlayıp İstanbul'a dahi hücum etmeleri mümkündü. Fakat Osmanlı ordusunda bulunan Baron de Tott²⁴⁹ tarafından Çanakkale Boğazı'nın süratle tahkim edilmesi üzerine, Rus savaş gemileri Boğazı zorlamaya cesaret edemediler.²⁵⁰ 10/21 Temmuz 1774 tarihinde Rusya-Osmanlı arasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın en önemli sonucu, Karadeniz'e hâkim olan ve Karadeniz'i bir iç denizi haline getiren Osmanlı Devleti'nin bu antlaşma ile Karadeniz'de karşısına bir rakip çıkmış olmasıdır. Ayrıca 11. Madde ile Rusya Osmanlı Devleti sınırları içerisinde her türlü ticaret yapma serbestliği ile daha önce Fransa ve İngiltere gibi devletlere verilen kapitülasyonların aynısını da elde etmiş oldu.²⁵¹ Rusya bu antlaşma ile her ne kadar Osmanlı Devleti'nden Boğazlar konusunda taviz koparmışsa da Osmanlı Devleti, Boğazları bütün yabancı gemilere kapalı tutmaya devam etmiştir. Boğazlardan özellikle Karadeniz'e mallarını geçirmek isteyen tüccarlar, mallarını Boğazlardan Osmanlı gemileriyle geçirmişlerdir. Karadeniz'den Akdeniz'e ya da Akdeniz'den Karadeniz'e yabancı bir savaş gemisinin geçmesine de müsaade edilmemiştir.²⁵²

Karadeniz'de Küçük Kaynarca Antlaşması'yla birlikte durum Rusya lehine değişmeye başladı. Rusya artık bundan sonra Kırım, Kafkaslar ve Balkanlarda Osmanlı aleyhine daha yoğun çalışmalara başladı. Rusların Boğazları tehdit eder hale gelmesiyle birlikte iki devlet arasında "Boğazlar Meselesi" ortaya çıktı.²⁵³ Mart 1779'da imzalanan Aynalıkavak Tenkihnâmesi aslında bir nevi Kaynarca'nın tasdikiydi ancak Ruslar, Aynalıkavak ile Kırım'ın müstakil bir devlet haline gelmesini sağladı. Artık Kırım Hanlığı sadece dini konular dâhilinde İslam Halifesi olan Osmanlı Padişahına bağlı olacaktı. Ruslar bu şekilde açıkça bir sonraki adımda Kırım'ı işgal etmenin yolunu açmış oldular.

Rusya, Aynalıkavak'tan sonra Avrupa'daki siyasi durumdan faydalanarak Kırım'ı tamamen ilhak etmek için harekete geçti ve Kırım'ı işgal etti. Rusya Kırım'ı bir vilayeti haline getirerek ve bir beyanname ile işgalin gerekçesini ilan etmeye çalıştılar (1783). Böylece Rusya 1768-1774 savaşıyla Osmanlı Devleti'ne tarihinin en ağır antlaşmasını imzalatarak adım adım girdiği Karadeniz'e inme hedefine ulaşmış oldu. Artık

²⁴⁹

²⁵⁰ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.26-27

²⁵¹ Rifat Uçarol, "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839'a kadar Osmanlı İmparatorluğu" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989, Cilt XI, s.181

²⁵² Dördüncü, s.76

²⁵³ Uçarol, *Küçük Kaynarca...* s.180.

Rusya'nın bundan böyle büyük hedefi Boğazlar ve Boğazlar üzerinden Akdeniz'e inmek olacaktır. Diğer taraftan Rusya Avrupa'daki emellerini gerçekleştirmek isteyen Avusturya ile anlaşarak Osmanlı Devleti'ne ikinci bir darbe indirmek istiyorlardı.²⁵⁴ Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya ile 1787 ve 1792 tarihleri arasında savaşmak zorunda kaldı. Bu savaşlar sırasında Prusya ve İsveç ile savunma ittifakı yaparak Avrupa diplomasisine ve ittifaklar dönemine girmiş oldu. 29 Ağustos 1791 tarihinde Rusya ile Kalas mütarekesi yapılmış ve ardından da 21 Ocak 1792'de Yaş Antlaşması imzalanmıştır.

Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesiyle birlikte kendisine ittifak arayan Osmanlı Devleti Rusya'nın da teklifiyle bu yardım talebini uzun tartışmalar sonrası kabul etmiş ve 23 Aralık 1798'de Rusya-Osmanlı Devletleri arasında ittifak antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma açık ve gizli bölümlerden oluşmaktaydı. Osmanlı devleti yapmış olduğu bu ittifak antlaşmasıyla birlikte Ruslara asırlardır kurduğu rüyayı gerçekleştirme imkânını bedelsiz hediye etmiştir. Rusya bundan sonra Osmanlı Devleti'nin de güçlüklerinden ve zayıflığından yararlanarak antlaşma ile aldığı Boğazları geçici olarak kullanma hakkını daimi hale getirmeye çalışacaktır.²⁵⁵

Böylece Rus donanması ilk defa Boğazlardan geçerek Akdeniz'e açılma imkânını bulmuştur. Rusların elde ettikleri bu imkânı daha sonra devamlı bir hak haline getirmek istemeleri, sonraki yıllarda "Boğazlar Meselesi" olarak gündeme oturtacak ve bu antlaşmayla Osmanlı Devleti o güne kadar hukuken bir Türk denizi sayılan Karadeniz'de, Rusya'nın varlığını ilk defa hukuken ve resmen kabul ediyordu. Her ne kadar Rusların bu durumu geçici bir izne ve antlaşma şartlarına bağlı ise de, Ruslar, Osmanlı Devleti'nin zor durumlarından ve güçsüzlüğünden yararlanarak, Boğazlardan geçebileceğini anlamış oldular. Böylece "Boğazlar Meselesi", tarih sahnesine çıkarak, ilk defa devletlerarası bir antlaşmada yer aldı ve aynı zamanda devletlerarası siyasetin konuları arasına girmiş oldu. 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi olayı, Rusları Boğazlardan geçmesi hayallerine kavuşturdu ve Avrupa'da birçok meselenin yanında bir de Akdeniz problemi çıkmasına neden oldu.²⁵⁶

²⁵⁴ Dördüncü, s.77

²⁵⁵ Fahir **Armaoğlu**, 19. *Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.84-85

²⁵⁶ Uçarol, Küçük Kaynarca... s.289; Karal, s.31-35

Eylül 1798’de bir Rus filosu İstanbul’a gelerek demir attı. Bir süre sonra da Mısır’a gitmek üzere Osmanlı donanması ile birlikte boğazları geçerek Akdeniz’e açıldı. I. Napolyon’un yenilmesinden ve Mısır meselesinin çözümünden sonra 23 Aralık 1798’de yapılan savunma antlaşması ile Rus harp gemilerinin boğazlardan geçişine müsaade edilirken diğer devletlerin harp gemilerinin boğazlardan geçişi yasaklandı. Böylece tarihte ilk defa olarak Rus harp gemilerinin boğazlardan geçerek Akdeniz’e açılmaları resmen kabul edilmiş olduğu gibi boğazlar, Osmanlı Devleti ile Rusya’nın ortak taahhüdü altına girdi.²⁵⁷

Rusya bu ittifak antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Boğazlarından geçmiş ve Osmanlı Devleti’nin uzun süreden beri uyguladığı "Boğazların kapalılığı" ilkesinden ilk imtiyazını almaya muvaffak olmuştur. Hatta ağır Rus baskısı altında, 23 Eylül 1805 yılında imzalanan ikinci bir ittifakla, Rusya’ya verilmiş olan ödün genişletilecek ve bu devlete Yedi Ada’da bulunan askerleriyle ikmal bağlantısını sağlamak için, barış zamanında da Boğazlardan geçiş hakkı tanınacaktır. Rusların Boğazlar üzerinde elde ettiği bu başarı en çok İngiltere’yi ilgilendirmiştir. Çünkü Boğazların, İngiliz müstemlekesi olan Hindistan’a giden yolun güvenliği açısından son derece önemli olması, İngiltere’yi bu tarihten sonra Boğazların kapalılığı ilkesini savunarak, bu durumu uluslararası bir sorun haline getirmeye çalışmaya itmiştir.²⁵⁸

Mısır meselesinin hallinden sonra Osmanlı Devleti’nin müttefikleri ile arası bozulmaya başladı. İngiltere’nin Mısır’a yerleşmek istemesi, Rusların, Fransızlardan alınan eski Yedi Adaları, Ege adaları ve Mora’daki Hristiyan halkı İstanbul Hükümetine karşı kışkırtmalarıyla birlikte, Boğazlardan geçiş haklarını kalıcı bir statüye sokmak istemesi, Osmanlı Devleti’nin Fransa’ya yanaşarak bir an önce barış yapmasını gerekli kılmaktaydı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 25 Haziran 1802’de Paris Antlaşması imzalandı. Hatta Fransız ticaret gemilerinin Karadeniz’e geçmelerine dahi izin verildi. Bu vesileyle aynı hak İngiliz gemilerine de verilmiştir.²⁵⁹

Avrupa’da Napolyon’un yayılmacı savaşlarına karşı ona karşı olan İngiltere, Avusturya, Rusya ve İsveç’ten müteşekkil bir ittifakın birbirlerine karşı yoğun mücadelesi devam ediyordu. Böyle bir durumu fırsat bilen Ruslar, 1798’de imzalanan ittifakın bazı

²⁵⁷ Süleyman **Kocabaş**, *Kuzey’den Gelen Tehdit: Tarihte Türk–Rus Mücadelesi*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989, s.166-170

²⁵⁸ Dördüncü, s.79-80

²⁵⁹ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.48; Dördüncü, s.80

maddeler eklenerek yenilenmesini istediler. Bu maddeler Hristiyan halkın himayesi ve Boğazlardan Rus savaş gemilerinin geçmesi idi. Birinci maddeyi Osmanlı Devleti kendisini küçültücü bir duruma düşüreceği için kesin olarak ret etti. Ruslar da bu konuda ısrar edilirse Osmanlı'nın, Fransa tarafına döneceğini göz önünde alarak, bu konuda ısrar etmediler. Ancak Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçiş hakkı kabul edildi. Böylece 23 Eylül 1805'te daha önce ki Rusya-Osmanlı ittifakı yenilenmiş oldu.²⁶⁰ Böylece Ruslar Boğazlar üzerindeki, işgalden başka olan tüm amaçlarına ulaşmış oldular.

Fransızlar bu savaşta Rus ve İngilizleri kesin bir yenilgiye uğratınca Osmanlı Devleti de Napolyon hükümetini tanımaya karar verdi. Rusların Balkanlarda aktif olmasını istemeyen Fransa bir elçi göndererek Osmanlı Devleti'nin Eflak-Boğdan'daki Rus yanlısı voyvodalarını azletmesini ve Rusya'ya Boğazları kapatmasını istedi. Osmanlı bu istekleri kendi çıkarlarıyla örtüştüğü için hemen uyguladı. Ancak Rusya'nın bu durumu hemen sert bir uyarı ile protesto etmesi ardından da İngiltere'nin de Rus tarafını tutarak Osmanlı'ya karşı sert açıklamaları sonucu Osmanlı Devleti, Voyvodaları yerine iade edecektir.

1806'daki Fransa-Osmanlı yakınlaşması daha sonra meydana gelen Fransız-Rus gruplaşması sebebiyle kesintiye yol açtı. Hatta Osmanlı Devleti'nin düşmanı olan Rusya ile Fransa'nın 1807 yılında Tilsit'te ve 1808'de Erfurt'ta antlaşma imzalamaları, Osmanlı-İngiliz antlaşmasını hızlandırdı. Böylece iki ülke arasında 5 Ocak 1809 tarihinde Çanakkale (Kale-i Sultaniye) Antlaşması imzalandı.²⁶¹

Çanakkale Antlaşması'nın Boğazlarla ilgili olan maddesine göre; İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından savaş gemilerinin geçmesi, eskiden olduğu gibi, yasak olacaktı. Bu hususta, Osmanlı Devleti'nin öteden beri uyguladığı kural, bundan böyle de uygulanacaktı. Bu maddeyle İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e inmesini önlemek istemiştir. Böylece ilk defa Boğazlar üzerinde Rusya-İngiltere çatışması açıkça ortaya çıkmış oluyordu.

Böylelikle Osmanlı Devleti ile Rusya arasında konu olan Boğazlar meselesi, İngiltere'nin bu katılımı ile devletlerarası bir boyut kazanmış oldu. Osmanlı Devleti'nin bir ulusal hukuk kuralı olan Boğazların kapalılığı ilkesi, bu anlaşmayla birlikte, ilk kez

²⁶⁰ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.48

²⁶¹ Uçarol, *Küçük Kaynarca...* s.321.

olarak uluslararası bir nitelik kazanmış oluyordu. Ayrıca Çanakkale Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Boğazlarla birlikte Karadeniz üzerindeki mutlak hâkimiyetini sonlandırmıştı.

4.1.3. Kafkaslarda Rusya-Osmanlı Mücadelesi

Rusya için Güney Kafkasya²⁶², Balkanlardan sonra dünyaya açılan ikinci kapı olmuştur. Anadolu'nun tabii bir uzantısı durumunda olan bölge; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kavşak noktasında bir kilit konumundadır. Tarih boyunca Orta Asya'dan yapılan göçlerin ve büyük akınların, Hazar Denizi'nin kuzeyinden Anadolu ve Orta Doğu'ya geçişini sağlamıştır. O yüzden Rusya'nın coğrafi konumu göz önüne alındığında Güney Kafkasya'nın, hayati derecede stratejik önemi olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁶³

Altınorda Devleti'nin (13-16. yüzyıl) siyasi birliğinin sona ermesi Moskova merkezli bir Rus devletinin tarih sahnesine çıkmasını beraberinde getirmiştir. Kafkaslara hâkimiyet kurma mücadelelerinin geçmişi 16. yüzyıl başlarına kadar gitmektedir. Büyük İvan'dan (1462-1505) Korkunç İvan'a (1533-1584) kadar Moskova Knezliği'nin büyümesindeki ilk strateji, ticari ve siyasi merkezlere sahip Türk-Tatarları geri iterek Slavlar kabilelerini ele geçirilen bu önemli merkezlere yerleştirmek esasına dayanmaktaydı.²⁶⁴

Moskova Knezliği'nin çevresindeki Altın Orda sonrası kurulan hanlıklara nazaran ön plana çıkmasında otuz-kırk yıl kadar tahtta kalan uzun ömürlü knezlere sahip olması

²⁶² Kafkasya kelimesi bilindiği kadarıyla ilk olarak antik dönem yazarı Plinius'a aittir. Plinius, Kafkasya adının kökeninin İskit dilinde "ak kar" anlamına gelen *Gracacausus*'tan geldiğini belirtmiştir. 1800'lü yıllarda Kafkasya'yı gezen J. Klaproth ise Kafkas adının Farsça kökenli olduğunu ve Farsçada *Kaf Dağı* anlamına gelen *Koh-Kaf* (Kuh-i Kaf) kelimesinden kaynaklandığını iddia etmiştir. Romalılar ise bu bölgeyi *Kavkasus* olarak adlandırmışlardır. Avrupa'da 15. ve 16. yüzyıllarda Kafkas adı *Caucasus* olarak geçmiş ve bu kullanım günümüze kadar gelmiştir; fakat bu kullanımlarda belirtilen *Kafkasya*, günümüzde *Kuzey Kafkasya* olarak anılan bölgeyi belirtiyor, Güney Kafkasya bu tanıma girmiyordu. Avrupalılar, Güney Kafkasya'yı belirtmek için *kafkas ötesi* anlamındaki *Transcaucasia* sözcüğünü kullanmışlardır. Ömer Göksel İşyar

Neredeyse her vadisinde ayrı bir kültürün yaşadığı Kafkasya, Gürcü, Laz, Adige, Abaza, Çeçen, İnguş, Avar, Lezgi, Lek ve Dargı gibi Kafkas halklarından; Azeri, Karaçay-Malkar, Nogay ve Kumuk gibi Türk boylarından Ermeni ve Oset gibi Hint-Avrupa kavimlerinden meydana gelen; Müslüman, Hristiyan dinlerin ve birçok mezhebin yaşadığı; coğrafi olumsuzluklardan dolayı kuzeyi ile güneyi sadece Derbent (Demirkapı) ve Daryal Boğazlarıyla birbirine bağlanabilen bir coğrafyadır.

²⁶³ Davut Kılıç, "Ermenistan'ın Kuruluşunda Çarlık Rusya'nın Rolü", 'Ermeni Araştırmaları Sayı 11, Sonbahar 2003, s.1

²⁶⁴ Klyuchevskiy, s.195-197

belirleyici olmuştur. Ele geçirilen bölgelerde yaşayan halkları belirli kentlere toplayarak bir ideoloji çevresinde yönlendirmesi Rus yayılmasının diğer bir önemli stratejisidir. Bu tarz yayılmada uçsuz bucaksız büyüklükteki ova ve nehir sisteminin sağlamış oldukları ulaşım imkânları önemlidir. Nehirler ve bu nehirler çevresinde savunma ve yayılma amaçlı olarak kurulan kale-köyler sonraları nüfus ile beslenerek şehirlere dönüşmüştür. 1589 yılında Moskova'da Patriklik kurulmasından sonra Ortodoks Kilisesi de Çar'ın denetimine girerek onun siyasî çıkarlarına hizmet etmeye başlamıştır.²⁶⁵ Zaten Moskova Patrikliği dini bir gereksinimden daha çok siyasi amaçlar için, Ortodoks dünyasıyla ters düşme pahasına, bizzat Moskova Hükümeti tarafından kurulmuştur.

Ruslar, VI. İvan döneminde 1552 yılında Kazan ve 1556 yılında Astrahan'ı aldılar. Ruslar, Astrahan'ı aldıktan sonra Hindistan, İran ticaret yolunun ve İdil nehrinin de kenarında bulunan, Kafkaslar için stratejik öneme haiz olan burada bir kale inşa ettiler. Böylelikle Ruslar, hem bu önemli ticaret yolunu kontrol altında tuttular, hem Hazar Denizi ve Kafkaslarda etkinliklerini arttırdılar hem de Kafkas coğrafyasında kalıcı olacak olan Rus varlığının temelini atmış oldular.

1586'da, Gürcistan Kralı Alexander, Moskova'ya elçiler göndererek Tarku Şemhali'ne karşı yardım isteğinde bulundu. 1587'de, Moskova'da yapılan gizli bir anlaşma ile Çar Feodor İvanoviç'in (1584-1598) himayesine girdi. Bundan sonra Ruslar, 1594'te, Boyar Hovorostin komutasında Terek ve Sulak Nehirlerini geçerek Şemhal'in başkentine bir sefer düzenlediler ve şehri yağmaladılar fakat şehre hâkim olamadılar. Ruslar, Sulak Nehri kıyılarına sürülmüşler ve 7000 kişilik ordusunun tamamı nehir kıyısında imha edilmişler. Buna ağır yenilgiye rağmen Çar Feodor İvanoviç, kendisine "Gürcü krallarının, Kabardayların, Çerkeslerin ve Dağlı Prensliklerin Efendisi" ünvanını almıştır. 1596'da Tiflis'e bir Rus elçi heyeti gitti ve 1599'da geri döndüler. Bu dönüşten beş yıl sonra, 1604'te, Boris Godunov, 1594'te uğranılan büyük hezimetin intikamını almak amacıyla Tarku Şemhali üzerine iki ordu gönderdi. Ancak ve bu ordular da Tarku Şemhali'nin tarafından tamamen yok edildiler.²⁶⁶ Ruslar, bu tarihten itibaren Çar I. Petro'ya kadar Kafkaslar üzerine böyle bir askeri sefere teşebbüs etmemekle beraber yine de Kafkasya'daki Kızlar bölgesi ile Kabarday taraflarına akınlar yapmışlardır.

²⁶⁵ Necmettin **Aygün**, "Kafkasya'da Rusya-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD), Yıl 3, Sayı 6, Ankara 2007, s.2

²⁶⁶ John F. **Baddeley**, *Rusların Kafkasya'ya İstilas ve Şeyh Şamil* (Çev. Sedat Özden), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1989, s. 41.

I. Petro (1689-1725) devrinden gelişmeye başlayan ve 18. yüzyılın ortalarında dünyanın güçlü devletlerinden birine çevrilen Rusya, İran ve Orta Doğu üzerinden sıcak denizlere ulaşmak için güneye açılmak niyetinde idi. Bu durum I Petro'nun vasiyetinde de açıkça belirtilmiştir. Rusya, bu düşüncesini gerçekleştirmek için Kafkasları işgal etmek zorunda idi. Bu yüzden 1722 yılında Rus Ordusu Derbent tarafından deniz ve karayoluyla Kafkasya'ya girdi. Karşılarında nizami bir ordu görmeyen Ruslar, karşı çıkan halkın direncini kırarak, kısa bir zaman içinde Derbent, Bakü, Salyan, Talış, Gilan, Mazenderan ve Esterebat bölgeleri dâhil Azerbaycan'ın Hazar sahilindeki vilayetlerini işgal ettiler. Tarihte ilk defa Rus-Ermeni işbirliği bu dönemde ortaya çıktı.²⁶⁷ I. Petro yıkılmakta olan Safevi Devleti'ne karşı yapılan bazı savaşlarda Ermeni ahalisinin dinlerinin Hristiyan olmasından faydalanmıştır. Bu vesileyle gelecekte tüm Kafkasya'yı daha sonra da komşu İran ve Osmanlı devletlerini işgal etmeyi planlayan Rus Çarı, Ermenilerle işbirliğinin temellerini atmış oldu.

Çar I. Petro, 1711 Prut yenilgisinden sonra bir süre daha Karadeniz ve Boğazlar üzerinden güneye inemeyeceğini anladı. Ancak güneye inme siyasetinden ve yayılmacı politikasından vazgeçmeyerek bu defa da Kafkaslar üzerine yöneldi. Kafkasya, Hazar Denizi'ne kıyısı olması bakımından hem Türkistan coğrafyasına hâkimdi hem Osmanlı Devleti ile Türkistan arasındaki coğrafi bağ idi hem de İran üzerinden Basra Körfezi'ne ulaşmak için elverişli bir güzergâh idi. Bu güzergâh, sadece siyasi ve askerî yönden değil ticari açıdan da son derece stratejik öneme sahipti. Zira Türkistan, Çin, Hindistan, Osmanlı ve Rusya kavşağı bir coğrafyaydı.

Petro'nun 1714'te, Aleksandr Bekoviç'den bir rapor aldı. Aldığı bu raporda Kafkasya'nın bereketli olduğu, kurşun ve altın madenlerine sahip olduğu ve ipek böcekçiliğinin gelişmiş olduğu gibi övgüler yer almakla birlikte bu coğrafyanın bir an önce ele geçirilmesi tavsiye ediliyordu. Bu coğrafyanın ele geçirilmesi Rusya'ya büyük ekonomik faydalar sağlayabilirdi. Aksi halde Kafkasya, Hazar kıyılarıyla beraber Türklerin eline geçebilirdi.²⁶⁸

²⁶⁷ Rus yöneticilere Ermenileri tanıtan ilk olay, Karabağlı bir Ermeni din adamı olan İsrail Ori'nin Türklerin 1683 yılında Viyana önlerinde bozguna uğramasından sonra, 1698–1711 yılları arasında Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya'yı dolaşarak Ermenileri kurtarmak için bir Haçlı Seferi düzenlemeye çalışmasıdır. Ori, emeline muvaffak olamamış ise de, gezisi esnasında Rus Çarı Petro (1683–1725)'ya Kafkaslardaki, iki Hristiyan topluluk olan Ermeni ve Gürcüler hakkında verdiği bilgiler bölgeye Rusların dikkatini çekmeye yetmiştir. Bkz. M. Saray, "Ermenistan Yol Ayrımında", Kafkas Araştırmaları II, İstanbul 1996, s. 7

²⁶⁸ Anisimov, s.84

Bu tavsiyeyi dikkate alan I. Petro, 1717'de, maden rezervlerini araştırmak amacıyla Kafkasya'ya bir grup bilim adamını gönderdi. Bunlardan maden bilimci, İ. F. Blyuyer, Kafkasya'daki mineral kaynaklarını araştırırken Astrahan Valisi Volin, Çar'ın emriyle Çeçenistan'daki "Greben" topraklarında petrol aramaları yaptırttı. Aynı şekilde I. Petro'nun kendisi de Hazar kıyıları ile Kafkasya'yı, Rusya'nın endüstriyel ihtiyaçlarından olan pamuk, keten, üzüm, diğer meyve türleri ve çeşitli metallerin kaynağı olarak görmekteydi.²⁶⁹

Çar I. Petro, Kafkaslara yönelerek (1723–1724), Hristiyan Gürcü ve Ermeniler ile ayrı ayrı dostluk ve ticaret antlaşmaları imzaladı. Bu temaslar neticesinde Petro, ticaret yollarını Doğuya doğru genişletmenin şartlarını oluştururken, bu konuda Ermeniler'in ne kadar etkin olduklarını,²⁷⁰ Rusya'ya sarsılmaz sadakatlerinin ve Gürcü ile Ermeni milletlerinin nasıl kullanabileceğinin farkına vardı. Ruslar, Gürcü ve Ermenilerle ticaret yapmayı bu iki topluluğun ileri gelenlerinin çocuklarını okutmayı, kendilerine dinî ve dünyevî her türlü imtiyazı vermeye hazır olduklarını belirterek, Ermenileri Rus topraklarına yerleşmeye davet etti. Bu vesileyle Lazarevler²⁷¹ gibi bazı Ermeni aileler St. Peterburg'a götürülerek yerleştirilecektir. Nitekim Ermenilerle yapılan bu antlaşma 1783 yılında yenilenecektir.

Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslar yönünde rahatça istila hareketlerinde bulunmasında İran'ın Güney Kafkasya üzerindeki emelleri de Rusya'ya kolaylık sağlamıştır. Osmanlı

²⁶⁹ Yavuz **Almadov**, *Vzaimootxoşeniya Narodov Çeçeno-İnguşeti c Rossiei V XVIII*, Grozni 1992, s.46-49

²⁷⁰ İsrail oğullarından (Yahudilerden) başka hiç bir millet, Ermeniler gibi dünyanın dört bir yanına dağılmış değildir. Ermeni tüccarlar Bombay, Madras ve Kalkutta gibi şehirlerde çok büyük ve zengin topluluklar oluşturmaktadır. Ermeni tüccarların dünya ticaretinde önemli yerleri vardır. Bunlar dış ticaretlerinin büyük bölümünü uzak doğu ülkeleri olan Barma, ve İngiliz egemenliği altındaki Hintli ve Çinli milletlerle yapmaktadır. Singapur, Kanton, Tava, Sumatra, Borneo Adaları da bunların içindedir. Ermeniler ayrıca Buhara, Kokant ve Şiva gibi Ortadoğu şehirleriyle de ticaret yapmaktadır. Para kazanma arzuları, onları Keşmir ve Afganistan'a kadar sürüklemiştir. İran'da büyük Ermeni topluluğu bulunmaktadır. Nadir Şah döneminden evvel, Hindistan'la yaptıkları ticaret sayesinde, çok zengin ve bolluk içinde yaşayan 12 bin Ermeni ailesi bölgede yaşamaktaydı.

²⁷¹ Lazarev ailesi, konunun başında ifade edildiği gibi Çar Petro'nun davetine uyarak İran'dan Rusya'ya gelip yerleşenlerin en önde gelenlerindendir. Lazarev kardeşlerden L. N. Lazarev Rusya-İran diplomatik misyonunda tercüman olarak çalışıyordu. İ. L. Lazarev ise Rusya'nın doğu politikası üzerine Katerina'nın danışmanlığına kadar yükselmişti. 1774 yılında II. Katerina L. N. Lazarev'e asilzade ünvanı verdi. Bkz. H. **Cabbarlı**, "Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri", Ermeni Araştırmaları, Sayı 3, Eylül, Ekim, Kasım, Ankara 2001, s. 137. Moskova'da Lazarev Enstitüsünün bulunduğu sokak 'Ermeni Caddesi' adıyla anılmaktaydı. Bu da Lazarev'in şahsında bütün Ermenilerin gördüğü yüksek ilginin propagandaya yönelik bir yansımasıydı. Bkz. Kemal **Beydilli**, "1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", Türk Tarih Belgeleri Dergisi XIII, S: 17'den (Ayrı basım), Ankara 1988, s. 368.

devletinin Hazar denizi kıyılarına ulaşmasını engelleyerek Azerbaycan ve Dağıstan Hanlıklarına uzun süre hâkim olan İran, Osmanlı devletinin Kafkaslar üzerindeki manevra alanını iyice daraltarak Rusya'ya hareket alanı sağlamış, bazen de Ruslarla işbirliğine giderek İslâm dünyasında bölücü ve zayıflatıcı bir öge olarak rol oynamıştır. Osmanlı-İran savaşları, Osmanlı hazinesinin savaş harcamalarına akarak tükenmesinin en önemli etkenlerinden biri olmuştur. Kafkaslar ve İran toprakları yönüne Osmanlı Devletinin Fatih döneminde başlayan genişlemesi 1590 yılına kadar hızla devam etmiş; bu tarihten sonra ise mücadele daha önce elde edilen mahallerin İran ve Rusya'ya karşı savunulması şeklinde devam etmiştir. Şîî-Sünnî ihtilâfı hâricinde ipek yolunda hâkimiyet kurma sevdası nedeniyle Yavuz Selim devrinden 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşmasına kadar geçen 129 yıllık Osmanlı-Safevi savaşları her iki devletin malî iflası hâricinde bölge yerleşimlerinin talan edilmesi, sosyal ve iktisadî faaliyetlerin durmasından başka taraflara gözle görülür bir kazanç sağlamamıştır. Aksine, Orta-Doğu ve Anadolu ticaretinin darbe alarak Okyanus ticaretinin önem kazanmasında ve Astrahan'dan İdil Nehri yoluyla Orta Avrupa'ya geçen yolun önem kazanmasında bu savaşların önemli bir etkisi söz konusudur.²⁷² Yine 1723 yılında başlayıp 1746 yılında sona eren Osmanlı-İran savaşları Osmanlı ve İran hazinelerinin boşalmasına, on binlerce insanın ölümüne yol açarken Rusya'nın Kafkaslarda ve Hazar denizi kıyılarında gücünü ve ideolojisinin yerleştirmesine, Hristiyanlığı yaymasına, Gürcüler ve Ermeniler arasında taraf bulmasına, Rus Kossakların bölgeye yerleşmesine imkân vermiştir.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bölgede Rusya-Osmanlı mücadelesi daha da hızlanmıştır. Ruslar Osmanlı Devleti'ndeki zayıflamanın da cesaretiyle daha fazla toprak kazanmak ve hatta Osmanlı Devleti'ni tamamen yıkıp topraklarını ele geçirme mücadelesine giriştiler. Osmanlı Devleti ise kaybettiği toprakları geri almak, Karadeniz'i tekrar bir Türk gölü yapmak ve bölgedeki Türk ve Müslüman tebaayı korumanın peşine düşmüştür. Osmanlı topraklarına toplu halde göçler de ilk defa olarak bu dönemde (1772) Rusya yöneticilerin baskı ve zulümlerinden kaçan halklar tarafından

²⁷² 1578- 1590 yılları arasında 12 yıl süren bu uzun savaşlar İstanbul Antlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı-İran savaşları Hazar denizine kadar olan coğrafyada Osmanlı hâkimiyetini sağlamıştır ancak malî getirisi pek olmayan bu savaşlar, Osmanlı hazinesinin iflasının da başlangıcı olarak kendini daha sonraki yıllarda hissettirecektir. Şah I. Abbas'ın 1590 Antlaşmasıyla Osmanlı'ya bırakılan Güney Kafkasya'yı adım adım geri alıp Sünnî halkı kılıçtan geçirmesi ise bölgedeki Osmanlı varlığının sonu olacaktır. 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla Tebriz, Revan ve Azerbaycan havzası Safevilere terk edilmiştir. Bkz. Aygün, s.3.

yapılmıştır.²⁷³ Küçük Kaynarca Anlaşması'nın 12. Maddesi ile Kabardey bölgesi tarafsız bölge konuma getirildi. Bu durum Rusya'nın kısa bir süre sonra bölgeyi tamamen işgal etmesinin önünü açmış oldu. 1783 yılında Kırım'da imzalanan anlaşmaya göre Kuban Nehri iki ülke arasında sınır kabul edildi.²⁷⁴

Bu tarihten sonra Kafkaslarda hem Ruslar ve hem de Osmanlılar yeni bir yapılanmaya gireceklerdir. Ruslar Kuzey Kafkasya'ya asker ve nüfus sevkıyatı yaparak Güney Kafkasya'yı ele geçirmeyi planlarken Osmanlılar da Soğucak (1782) ve Anapa Kalelerini tahkim edip bölge hakkında her türden bilgiyi birinci elden toplama politikasına yöneleceklerdir. Kırım hanlarından Şahin Giray'ın da yardımlarıyla 1783 yılında Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edildiği yıllarda Kuzeydoğu Kafkasya'da Çeçen asıllı Nakşibendî Şeyhi İmam Mansur'un Ruslara karşı “*cihat*” ilân ederek Kafkas halklarını birleştirmeye çalışması Kafkaslarda Rus yayılmasını geciktirdiği gibi Rus düşmanlığını, Osmanlı dostluğunu ve İslâm dinine duyulan heyecanı artırmıştır. 1801 yılında Gürcistan'ın Rus eyaleti hâline gelmesi ise Azerbaycan ve Doğu Anadolu havzasının işgale açık olmasını sağlamıştır.²⁷⁵

Ağa Muhammed Han²⁷⁶ 1794'te II. İrakli'ye bir teklifle bulunarak, eskiden olduğu gibi İran'a bağlı olmasını istedi. Bu durum üzerine tehlikenin yaklaştığını anlayan II. İrakli Ruslardan yardım istedi. İlk olarak Don yakınlarındaki Rus Generali Gudoviç'ten en azından üç bin kişilik bir kuvveti kendisine yardım olarak göndermesini talep etti. Ancak Gudoviç acil bir tehlike yok diyerek bu yardım talebini reddetti. Aslında Gudoviç St. Petersburg'dan bir işaret bekliyordu, beklediği işareti alamayınca olumsuz bir yanıt vermek zorunda kaldı. II. İrakli Ruslardan yardım beklerken Ağa Muhammed

²⁷³ Justin McCarthy, *Müslümanlar Ve Azınlıklar* (Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998, s.15.

²⁷⁴ Aşat Çirg, “Çerkesi v Russko-Osmanskiih Atnaşeniyah Vtaroy Palavini XVIII Veki”, *Rossiya i Çerkesiya Ytaraya Palavina XVIII-XIX*, Maykop 1995, s.45-60.

²⁷⁵ Gürcistan (Kahetya ve Karteli) Rus himayesine girmesine rağmen bazı Gürcü beyleri Osmanlı ve İran yardımını talep ederek Ruslara karşı savaşmaya devam etmişlerdir. Bunlardan İmarek Kralı II. Solomon 1814 yılında İstanbul'a gönderdiği mektubunda Rusların zulmünden kurtulmak için kendisine yardım edilmesini talep ettiyse de Osmanlı devletinin destek veremediği Solomon, Ruslara yenildiğinden 1815 yılında Osmanlı devletine sığınarak Trabzon'a yerleşmiş ve ölene kadar burada yaşamıştır. Tiflis'in ele geçirilmesi sonrasında Ruslar şehri Ermenilerle ve Ruslarla iskân ettirdi. Bkz. Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, *Erzurum Yolculuğu* (Çeviri, Zeki Baştımar), Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s.41; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.24-39.

²⁷⁶ Ağa Muhammed Han Kaçar (1742-1797): 1786-1925 yılları arasında İran'ı yöneten Kaçar Hanedanlığının kurucusudur. 12 Mart 1786 tarihinde, Tahrande Şahlık tahtına oturup adına hutbe okuttu ve sikke kestirdi böylece İran'da Kaçar Hanedanlığı başlamış oldu. Ağa Muhammed Han 1797 yılında ölene kadar İran Şahlığı yapmıştır. Bkz. Erdvand Abrahamian, *A History Of Modern Iran*, (Çev. Dilek Şendil), Cambridge University Press, London 2008, s.12

Han harekete geçmişti. Yardım sözü veren İmeretyalılar²⁷⁷ da yardım etmekten vazgeçerek etrafa saldırıp yağmalamaya başladılar. Ağa Muhammed Han çoğunluğu süvarilerden oluşan altmış bin kişilik bir kuvvetle Gürcistan'a girdiğinde İmeretyalılar korkarak etrafa dağıldılar. Giderken yine etrafı yağmaladılar ve binlerce Gürcü kadını köle olarak götürdüler. Ağa Muhammed Han'dan daha az miktardaki kuvveti olan II. Irakli yenildi. Ganimet ve Hristiyan köle beklentisiyle yerinde duramayan İran kuvvetleri hiçbir direnişle karşılaşmadan Tiflis'e girdiler (11 Eylül 1795) Şehir 16 gün boyunca tamamen yağmalandı. Çok sayıda Gürcü köle İran'a götürüldü.²⁷⁸

II. Irakli aralıksız olarak Ruslardan yardım istiyordu. Ancak ne yollar ne de şartlar bu yardımın kısa sürede ulaşmasına uygundu. Kış mevsiminin yaklaşması ve Horasan bölgesinde bir iç karışıklık çıkması Ağa Muhammed Han'ın Kasım ayı içinde Tiflis'i terk etmesine sebep oldu. Gürcistan perişan bir haldeydi ve üstelik baharla birlikte yeni bir işgal tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Gürcistan'ın içine düştüğü duruma çok kızan Katerina General Gudoviç'e süratli bir şekilde Terek Nehri'ni geçmesini emretti. Yaklaşık 50 bin kişilik Rus kuvvetleri 10 Mayıs 1795'te Derbent'i işgal ettiler.²⁷⁹ Sonra Güney istikametinde ilerleyerek Bakü, Şamahı ve Şuşa bölgelerini işgal ettiler. Diğer kol da Gürcistan'a girdi. Tam bu sırada Katerina'nın ölmesi (1796) üzerine Rusya'nın, Kafkasya'yı ve Azerbaycan'ı işgali bu defa da yarım kaldı. General Zubov geri çağrılınca, Kafkasya siyasetinde kullanılmaları amacıyla beraberinde birçok Ermeni çocuğunu yetiştirmek üzere Rusya'ya götürmüştür. Özellikle, 19. yüzyılın başlarında Rusya'da açılmaya başlayan Ermeni okulları ve 1816'da ise Moskova'da kurulan Lazarian Enstitüsü'nün bu konuda daha çok etkileri olmuştur. Bu durum Rusya'nın Kafkasya coğrafyasını işgal etmesinde önemli bir temel oluşturmuştur. Ermeniler artık tamamen din benzerlikleri bulunan Rusların yanında yer almışlardır. Nitekim bundan sonra Rusya'nın Kafkasya'ya gönderdiği komutanların ve diplomatik temsilcilerinin neredeyse yarısının Ermeni asıllı olması bu durumu ispatlamaktadır.

Rusya'nın Kafkasya'daki bu boşluğundan faydalanan Ağa Muhammed Han Derbent'i geri aldı. Ağa Muhammed Han'a karşı Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen Azerbaycan

²⁷⁷ İmereti: Gürcistan'ın tarihsel yönetimlerinden biridir. Orta Gürcistan'da, Rioni Irmağı'nın yukarı ve orta bölgelerini kapsar. Bölgenin yönetsel merkezi Kutaisi şehridir. 975-1466 arasınad İmereti, birleşik Gürcü Krallığı'nın bir parçasıydı. 15. yüzyılın sonlarında bağımsız İmereti Krallığı kuruldu. 17-18. yüzyıllarda Osmanlıların da sefer yaptığı İmereti Krallığı, 1810 yılında Çarlık Rusya'sı tarafından işgal edildi.

²⁷⁸ C. M. **Bronevskiy**, *Noveşiya İzvestiya a Kavkaze*, St. Petersburg 2004, s.350

²⁷⁹ Aleksey **Şişov**, *Palkovotsi Kavkazkikh Vayni*, Moskova 2003, s.21-22

ve Dağıstan Hanlarının talepleri İstanbul'da bir toplantıda görüşülmüştür. Ağa Muhammed Han'ın Ruslarla savaştığı göz önünde bulundurularak Hanlara askeri yardımda bulunmanın doğru olmayacağı ancak muhacirlere Müslüman olmaları sebebiyle yardım etmenin vacip olduğu için yardım edilmesi gerektiği kararı alınmış ve serhat valiliklerine tertibat almaları için emir verilmiştir.²⁸⁰ Hanlıklara ise cevap olarak İran'la Osmanlı Devleti'nin barış halinde olduğu, Ağa Muhammed Han'ın bu barışı bozacak bir hareketi görülmedikçe İran kuvvetlerine karşı askeri bir müdahalede bulunulmayacağı bildirilmiştir.

1797 yılında Ruslar, İran ile savaşmak için Kabardeylerden üç bin asker talebinde bulunmuşlar ve "*Eğer bizim hazırlanmamızı istiyorsanız hazır oluruz. Ancak savaşın sonunda hangi taraf yenilirse o tarafı yağmalarız*" cevabını almışlardır. Kabardeyler, Ağa Muhammed Han gelecek olursa ona itaat edeceklerini de Ruslara bildirmişlerdir. Bu haberler üzerine İstanbul Hükümeti bir meclis toplayarak Rusya'nın düşmanlığını kazanmak Anadolu'nun işgaline sebep olur diye Ağa Muhammed Han'ın tarafını tutmanın zararlı olacağı, Rusları desteklemenin ise Tiflis Krallığını güçlendireceği gerekçesiyle tarafsız kalmanın doğru olacağına karar vermişlerdir. Ağa Muhammed Han ise Osmanlı Devleti'ni de savaşa sokmak istiyordu. İstanbul'a sürekli mektuplar yazarak, iki Müslüman devletin ortak din düşmanı olan Rusya'ya karşı işbirliği yapmasının gerektiğini belirtiyordu. Ancak Osmanlı Devleti, hareketlerinden memnun olmadığı Ağa Muhammed Han'a güvenmiyordu. Zaten 1787 yılında Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya ile savaşırken İran tarafsızlığını ilan etmişti.²⁸¹ Ancak 1798'de Ağa Muhammed'in öldürülmesi ile İran bir iç karışıklık dönemine girdi. Böylece kısa bir süre için de olsa Gürcistan rahat nefes aldı.

İrakli'nin ölümüyle (1798) birlikte Gürcistan tahtına geçen XXII. George 1800 yılında Feth Ali Han'dan oğlunun rehin olarak Tahran'a göndermesini isteyen bir mektup aldı. Eğer reddedecek olursa Tiflis'i işgal etmekle tehdit ediyordu. Zaten bu sırada İran ordusu sınırda yığınak yapmaya başlamıştı. George'nin Çar Pavel'den yardım istemesi ve Pavel'in de Gürcistan'ı korumak için ordu göndermesiyle İran geri adım attı ve aralarında savaş yaşanmadı.

²⁸⁰ Abdullah **Temizkan**, "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas Ötesinde Nüfuz Mücadelesi", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi C. VI, Sayı 2, s.457

²⁸¹ Bronevski, s.350

18 Aralık 1800 tarihinde Çar Pavel, XII. George'nin de himaye isteği üzerine Gürcistan'ın ilhakını ilan eden bir manifesto yayınladı.²⁸² XII. George bu isteği kabul olduktan hemen sonra 28 Aralık 1800 tarihinde öldü. Gürcistan'ın da Ruslar tarafından ilhak edilmesi sonucu Kafkaslar'da Rusya-Osmanlı ve İran Devletleri artık doğrudan komşu oldular. Bu tarihten sonra Kafkas coğrafyası üç büyük gücün çatışma alanı olacaktır.

Rusya'nın Güney yönlü yayılma siyaseti Kafkasya'da İran ve Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike teşkil ettiği için Rusya iki devleti birden karşısına almış oluyordu. Bir taraftan da etraftaki dağlık bölgelerde yaşayan Kafkas halkı Ruslar için önemli bir tehlike oluşturunuyordu. Çünkü bu sırada bütün Kafkasya, dağlar ve dağ ardındaki yerler tamamıyla kargaşa içerisinde bulunmaktaydı.²⁸³ Daha sonra Rusya, İran ve Osmanlı Devletlerinden daha çok Kafkas halklarıyla mücadele etmek zorunda kalacaklardır. Bu kargaşa içerisinde Ruslar, Gürcistan kraliyet ailesini de ortadan kaldırarak Gürcistan'da tam hâkimiyet sağladılar.

1800'lü yıllar, serhat şehri haline gelen Anapa Kalesi'nin asker ve teçhizat ile desteklenmesine büyük önem verildiği yıllardır. Osmanlı- ve Kafkas halklarından oluşan birlikler Anapa Kalesi civarında Ruslara ağır kayıplar verdirmelerine karşın muhafızlıkla görevlendirilen Osmanlı idarecilerinin Anapa'ya gitmekte çekimser kalmaları Rusların Kafkaslardaki gücünün halen kırılması mümkünken kırılmamasına ve Rusların zaman kazanarak daha güçlü birliklerle geri dönmelerine sebep olmuştur.²⁸⁴

Genel olarak 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Kafkas cephesindeki gelişmelerine baktığımızda, Osmanlı Devleti'nin esaslı bir askerî harekâtta kaçınarak Anapa bölgesindeki Çerkez, Abaza ve diğer halklardan yararlanmaya çalıştığını, donanma ve ordu yerine top ve mühimmat göndermiştir. Bu dönemde, Kafkas halklarının çoğu Osmanlılara bağlılığını sürdürmüşler ve bu sayede Rusya, Faş, Kemhal ve Sohum'un dışında Kafkaslarda Osmanlılara ait toprakları ele geçirememiştir.²⁸⁵ Hatta Rusya,

²⁸² Rostislav **Fadeev**, *Kavkazkaya Vayna*, Algoritm, Moskova 2005, s.36

²⁸³ Fadeev, s.40

²⁸⁴ Anapa Kalesi'ne görevlendirilen, Canikli Battal Hüseyin Paşa ve Sarı Abdullah Paşa gibi bazı Osmanlı idarecileri bölgede Ruslara karşı mücadele etmek yerine Trabzon ve Erzurum valiliklerini elde etmek gibi kişisel menfaatlerle meşgul oldular. Ruslara teslim olan Battal Hüseyin Paşa (1790) haricinde, Anapa seraskerliği görevindeki Sarı Abdullah Paşa'nın Trabzon'dan ayrılıp Anapa'ya gitmemesini haber alan Ruslar, 1790 yılında Anapa'yı ele geçirerek kaleyi tamamen yıkıp sivil halkı da katlettiler. Bkz. Mahmut **Goloğlu**, *Trabzon Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon 2000, s.90-92.

²⁸⁵ Cemal **Gökçe**, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, s.44

1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması'yla savaş sırasında ele geçirdiği bu toprakları da geri Osmanlı Devleti'ne vermiştir.

Rusya, İran'ın nüfuz sahasında yer alan Dağıstan ve Azerbaycan coğrafyalarını ele geçirmek için 1812 yılında İran'a karşı savaş açarak 1814 yılında tüm Azerbaycan bölgesini ele geçirdi. Osmanlı devleti ise bu gelişmeler karşısında ilk olarak Anapa ve Faş Kalelerini tahkim etmiştir. Osmanlı Devleti, yanında yer alan bazı Dağıstan ve Çeçen beylerinin yardım taleplerine karşılık onlara toprak ve top döküm ustaları ile çeşitli hediyeler ve unvanlar vererek mücadelelerini sürdürmelerini istemiştir. Kafkaslarda devam eden Rusların bölge halkları ve İran ile olan savaş bu tarihten sonra da devam ederek 1820'li yıllarda iyice şiddetlenecektir. Kafkasya Genel Valiliği'ne Çar I. Nikola tarafından 1827 Mart ayında getirilen General Paskeviç, altı ay gibi kısa bir sürede İran ordusunu bozguna uğrattınca İran, Rusya ile Şubat 1828 tarihinde Türkmençay Antlaşmasını²⁸⁶ imzalamak zorunda kalacaktır.

4.1.4. Balkanlarda Rusya-Osmanlı Mücadelesi

Rusya-Osmanlı Devletleri arasında Balkanlar ve Balkan halklarının durumu önemli bir yer işgal eder. Nitekim henüz XV. yüzyılın ortalarında IV İvan Osmanlı Sultanı II. Selim'e gönderdiği mektupta, tebaası Müslüman ve Osmanlı akrabası olan, Kazan ve Astrahan'ı ele geçirdiğini ancak inanç ve yaşam tarzlarına dokunulmayacağını vaat ederken II. Selim'den de Balkanlarda yaşayan Ortodoks tebaanın yaşam şartlarının iyileştirilmesi yönünde ricada bulunmaktaydı.

Yine XVII. yüzyılın başlarında Rusya, İstanbul'a bir elçiyle mektup göndererek Osmanlı Devleti himayesindeki Balkan Ortodoksları hakkında bilgi edinmek istediğini ve onların şartlarının iyileştirilmesini rica etmiştir. Rus elçi Mansurov, İstanbul Hükümeti'nin bu talebe karşılık sert tepkileri olacağını tahmin etmiş olmalı ki; bu halklarla dini bağlarının olduğunu ve yine sadece dini yönden ilgilendiklerini, siyasi bir amaçlarının olmadığını söylemiştir.²⁸⁷

²⁸⁶ Türkmençay Antlaşması: 1826-1828 Rusya-İran Savaşından sonra 10 Şubat 1828 Yılında Rusya-İran arasında imzalanan barış antlaşmasıdır. İran bu antlaşmayla birlikte Aras Nehri'nin kuzeyinde kalan bütün topraklarını (Nahcivan, Taliş, Revan) Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. İran'ın tarihte imzaladığı en kötü antlaşmalardan biridir.

²⁸⁷ Uyanık, s.2780

Elçi her ne kadar Rus Çar'ının iyi niyetlerini sunup siyasi bir amaç peşinde olmadıklarını söylemiş olsa da bu durum sadece Rusya'nın kendisini henüz zayıf hissetmesiyle alakalıdır. Zira tarih gösterecektir ki bu durum, Rusya'nın Balkanlarla ilgili bir dizi siyasi projelerinin ilk tohumlarıdır. Rusya, ilerleyen zamanlarda ilk olarak Balkan halklarıyla ilişki kurmanın yollarını arayacak, daha sonra Eflak-Boğdan'ın iç işlerine karışacak ve Balkanlardaki Osmanlı Devleti aleyhine olan her kıvılcımı destekleyecektir. Hatta Rusya, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde müstakil devletler kurma planlarının yanı sıra Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da III. Roma İmparatorluğu kurmanın planlarını yapacaktır. Balkanlar hakkında Rusya'nın belirgin olarak, Osmanlı Devleti aleyhinde politika yürütmeye başlamasının kökeni ise Rus Çarlığındaki köklü reformların da öncüsü olan I. Petro zamanına uzanır.

Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması ile başlayan ve Avrupa'da ‘‘Büyük Türk Savaşları’’ olarak anılan uzun mücadelenin (1683-1699) sonunda imzalanan Karlofça Antlaşması ile sadece toprak değil itibarını da kaybetmiştir.²⁸⁸ Karlofça'dan sonra Osmanlı Devleti'nin Kuzey ve Batı sınırları için yeterli önleyici tedbirler almaması Petro'nun, Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi politikalarını belirlemesinde etkili olduğu gibi hem de bu politikaların uygulanması için zemin hazırlamıştır.

Ahmed Cavid'e göre; her zaman zihni fesad ile meşgul olan Rus Çarı, 1710 yılına kadar Osmanlı topraklarının dört bir yanını adeta bir örümcek ağı gibi sarmıştı. Eflak, Boğdan, Tuna, Belgrad, Akdeniz, Karadeniz, tüm adalar, Rumeli ve Anadolu'nun tamamına yayılmış bulunan Rumlar ile işbirliği yapmıştı. Bu halkların manevi makam sahipleri olan rahipler tarafından düzenlenen dini ritüellerde, ‘‘*çıkarılacak olan başkaldırının sahibi Moskof çarıdır ve kendisi İstanbul'a sahip olacaktır. Türklerin zamanı tamam olmuştur ve hepiniz boyunduruk altından kurtulacaksınız*’’ şeklinde aldatıcı sözlerin okunduğu ve bunların reaya üzerinde etkili olduğu Müntebahat'a kaydedilmektedir.²⁸⁹

Osmanlı Devleti'nin gücünün ve bölgedeki otoritesinin de zayıflamasının etkisiyle Rusya Balkanlar hakkında yürüttüğü politikaya daha da ağırlık vererek ilk olarak Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir ile Osmanlı aleyhinde işbirliği yapmayı başardı. Kendi yazdığı eserde, daha imanlı bir hükümdara hizmet ettiğini yazan Dimitri,

²⁸⁸ Karagöz, s.xix

²⁸⁹ Ahmed Cavid, Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Cavid Bey'in Müntebahatı), (haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004 s.216

Osmanlı Padişahını da hak dininden olmamakla itham ederek, böyle bir sultana bel bağlamaktansa İsa uğruna acı çekmeyi yeğlediğini yazar. Dimitri, eserinde güvendiği bir adamını Rus Çarına gönderdiğini ve kendisinin hizmetinde olduğunu açıkça yazmaktadır. Yani, Dimitri, Osmanlı Devleti'ne ihanet etmiş bunu da kendi eserinde açıkça yazmıştır.²⁹⁰ Aslında Dimitri, eylemlerinde ve yazılarında iman, İsa, din konularını gerekçe göstererek toplum ve tarih huzurunda ihanetini meşru kılma çabası içinde olmuştur.

1711 Prut savaşı, Rusya açısından olduğu gibi, Dimitri ve diğer Rus işbirlikçisi olan Osmanlı reayasası için de bir yıkım olmuştur. Petro, Prut savaşında ağır bir yenilgi aldıktan sonra Balkanlar tarafındaki politikalarını iptal etmediyse bile ertelemiştir. Ancak onun halefleri onun Güney politikalarını ve Balkan Ortodoksları ile işbirliği yapmayı sürdüreceklerdir.

1762 yılında bir darbe ile tahta geçen Çariçe II. Katerina, Rusya'nın Güney politikalarında etkin rol oynamaya karar kıldı. Hatta Çariçe Katerina, I. Petro'dan miras kalan Rusya'nın güneye inme politikalarına yeni politikalar da ekledi. Ruslar bu tarihten sonra Eflak-Boğdan'ın iç işlerine karışmaya, Balkan halklarını Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmaya, Kırım Hanlığına müdahale etmeye ve Osmanlı topraklarına saldırmaya başladılar. Osmanlı Devleti hazırlıksız olduğu halde bu duruma tepki olarak Rusya'ya savaş ilan etti. Ancak savaşa daha hazırlıklı başlayan Ruslar, Kırım'ı istila ederek, Tuna'yı aşip Memleketeyn'i işgal ettiler. Savaşın başlarında çekimser bir tavır sergileyen Eflak-Boğdan Beyleri ise savaşın ilerleyen zamanlarında durumun Osmanlı aleyhine dönmesi üzerine Rus yanlısı bir tutum sergilediler. 1768-1774 yılları arasında yapılan savaş sonrasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı. Osmanlı devletinin bu yıllara kadar kuzey sınırlarını ilgilendiren en ağır şartları içeren bu antlaşmayla Çariçe Katerina “*Ruslar şimdiye kadar böyle bir antlaşma yapmamıştır*” diyerek Rusya'nın elde ettiği avantajları özetlemiştir.²⁹¹

Antlaşmaya göre Ruslar Kırım'ı müstakil bir konuma getirmeyi başardılar. Bu durum Kırım'ı bir sonraki aşamada Rus işgalinin önünü açmıştır. Eflak-Boğdan ise Osmanlı Devleti'nde kalmaya devam etti ancak Rusya burada söz sahibi olmaya hak kazandı. Hatta Memleketeyn'de yapılacak herhangi bir değişiklik, Rusya'nın da görüşü alınarak

²⁹⁰ Kantemir, s.863

²⁹¹ Osman **Köse**, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Rus Münasebetleri”, Osmanlı (Ansiklopedisi), Ankara 1999, Cilt I, s.544-545

tatbik edilecektir. Memleketeyn'i ilgilendiren diğerk bir madde Rusya'nın Osmanlı topraklarında konsolosluk açma hakkı kazanmasıydı. Rusya bu maddeye dayanarak Balkanlarda konsolosluklar açmış, bölgedeki Ortodoks halklarla daha yakın ve doğrudan ilişkiler kurmuş hatta onları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmıştır. Böylece Balkanlarda Rus işgalinin önü açılmış oluyordu.

Kaynarca ile Osmanlı'dan elde ettiği kazanımları genişletmek ve Balkanlardaki nüfuzunu daha da güçlendirmek isteyen Rusya, 1774, 1784, 1798 tarihlerinde Eflak-Boğdan'ın yönetimini belirleyen fermanların Osmanlı'dan alınmasını sağladı.²⁹² Bu fermanlar Eflak-Boğdan'ın kaderini de belirleyecektir.

1787-1792 Rusya-Osmanlı savaşları sonrasında imzalanan Yaş Antlaşması ile Rusya'nın Kırım'ın ilhakının kabul edilerek Turla Nehri'nin sınır olarak kabul edilmesi Memleketeyn'i Rus işgaline açık bir hale getirdi. Yaş Antlaşması'yla Karadeniz'deki Rusya'nın durumu güçlenmesi ile Bulgaristan ve Sırbistan başta olmak üzere bütün Balkanlarda Rusya'nın pozisyonu güçlenmiştir.

XIX. yüzyıla siyasi hedeflerine daha da yaklaşmış olarak giren Rusya, Balkanlarda daha aktif bir politika izliyor, buradaki Osmanlı aleyhinde olan her kıvılcımı Osmanlı aleyhinde kışkırtmaya devam ediyordu. Bu dönemde Eflak-Boğdan bölgesinde çıkan Dağlı İsyanları Ruslar tarafından aktif olarak desteklenmiştir. Bu isyanlar sebebiyle Osmanlı Devleti'nin voyvodaları değiştirmek istemesi de savaş isteyen Rusya'ya beklediği imkânı vermiştir.

1708 yılında başlayan Rusya-Osmanlı savaşı öncesinde Balkanlarda Rusya destekli bir Sırp isyanı devam etmekteydi. Savaş devam ederken de, Rusya'nın planladığı gibi Sırp lar Rusya'ya yardım etmişlerdir. Özellikle Belgrad'dan gelen yardımlar neticesinde Ruslar bu savaşı kendi lehlerine çevirmeyi başarabildiler.²⁹³ 1708 yılı sonlarında Rusya-Osmanlı heyetleri bir araya geldiklerinde Sırp lar, kendileri bağımsızlık istemekle kalmayıp Boşnak ve Karadağlıların da bağımsız olmak istediklerini söylediler de bu konular dikkate alınmamıştır. Ancak, Rusya bu tarihten sonra açık açık Balkan Ortodokslarının bağımsızlığı mealindeki cümleleri alenen ve sık sık kullanacaktır.

²⁹² Uyanık, s.2783

²⁹³ İ. S. Dostyan, *Problema Sozdaniya Nezavisimih Gosudartv Grekov i Yujnih Slavan v Russko-Balkanskih Obşestvenno-Politişeskih Svyazyah (Konets XVIII Pervaya Tret XIX v.), Rossiya i Balkani, Moskova 1995, s.50*

Daha 1804 yılından itibaren, ilk kıvılcımları Belgrad’da atılan Sırp isyan hareketine Çar I. Aleksandr’ın emriyle silah ve mühimmat yardımı yapıldı. Aleksandr, gereken maddi ve manevi yardımların sağlanacağını belirterek Ortodoks-Slavlara diğer halklardan farklı olduklarını hissettireceğini belirtti.²⁹⁴

15 Ağustos 1805 tarihinde Bojidar Gruyoviç²⁹⁵ başkanlığında Bogojda Manastırı’nda bir toplantı düzenlendi. Gruyoviç, bu toplantıdan, halk içerisinde Osmanlı’ya karşı ittifak kurulmasını sağladı. 12 Ekim 1805 tarihinde Sırp bağımsızlığı adı altında bir metin yazdı. Metin içerisinde din, dil, milliyet, zengin, fakir ayrımı yapılmaksızın Sırp topraklarında yaşayan herkesin haklarına sahip çıkılacağından bahsediyordu. Ancak kısa süre sonra yaşanan kargaşa ve Sırp olmayanlara karşı uygulanan zulüm bu tezi çürütmüş ve gerçekte isyanın Müslüman ve Türk unsurlara karşı olduğu ortaya çıkmıştır.²⁹⁶

Bu tarihe kadar siyasi üslup olarak da olsa dost ve müttefik Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünden yana olduğunu söyleyen Rusya 26 Aralık 1805 tarihinde Fransa ile St. Petersburg Antlaşması imzalayınca aksi yönde beyanlarda bulunmaya başladı. St. Petersburg Antlaşması’ndan hemen sonra da Prusya ve Avusturya sınırlarındaki kuvvetlerini Tuna bölgesine kaydırды.²⁹⁷ Osmanlı Devleti’ne karşı Sırlara yardım eden Rusya bir taraftan da Adriyatik’teki Fransızlara karşı mücadele eden Karadağlılara yardım ve asker gönderiyordu.²⁹⁸

1807 yılında Tilsit Antlaşması imzalayan I. Aleksandr ve Napolyon Osmanlı Devleti’nin bölünmesine karar verdiler. Bu antlaşmadan tam olarak bir Osmanlı’yı paylaşım planı çıkmamıştır. İki hükümdar da Osmanlı toprak bütünlüğünü savunduğu için değil Boğazları paylaşamadıkları için Osmanlı paylaşılammıştır. Napolyon, Boğazları dünyanın yarısından daha kıymetli görürken Rus Çarı Aleksandr Boğazların, evinin kapısı konumunda olduğunu ve boğazlar kendisinde olmazsa o evi kendisinin saymayacağını belirtmiştir.

²⁹⁴ Viktor Petroviç **Graçev**, *Plan Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva na Balkanah b Naçale XIX v. İ Otnoşenie k Nim Pravitelstva Rossi Rossia i Balkanı Moskova 1995*, s.12-13

²⁹⁵ Bojidar Gruyoviç, Sırp isyanının öncülerindendir, özellikle Rusya’nın Sırp isyanına desteğini sağlama konusunda büyük gayret göstermiştir. 1805 yılında St. Petersburg ‘a giderek Rus devlet adamlarıyla görüşmeler yapmış ve onların desteğini almıştır. Graçev, s.14 vd.

²⁹⁶ Mehmet Çetin **Börekçi**, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sırp Meselesi, İstanbul 2001*, s.65-71

²⁹⁷ Graçev, 21,22

²⁹⁸ N. R. **Ovsyaniy**, Blijniy Vostok i Slavyanstvo, Pergintnaya Kopya, Petersburg 1913, s.130-131

Rusya ile Fransa Tilsit’de Osmanlı’yı paylaşma planları yaparken Rusya bir taraftan da zaman kazanmak ve daha fazla zayıflık vermemek için 24 Ağustos 1807 Tarihinde, Yergöğü Mütarekesi’ni imzalamıştır.²⁹⁹

En geç 25 yıl içinde dağılacağını düşündükleri Osmanlı Devleti’nin özellikle Balkan topraklarını paylaşmak için 24 Kasım 1808 tarihinde yeniden ama bu defa Erfurt’ta bir araya gelen Aleksandr ve Napolyon yine İstanbul ve Boğazlar konusunda anlaşamamışlardır. Rusya Boğazlar ve İstanbul konusunda çok ısrar etse de Napolyon, Fransa’nın güvenliğinin Boğazlardan başladığını iddia ederek Rusya’nın isteğini kesin bir dille reddetmiştir. Görüşme sonunda ise her iki tarafta Tilsit Antlaşması’na mutabık kaldığını belirterek bir önceki antlaşmalarını yenilemişlerdir.³⁰⁰

Rus diplomat ve senatör olan Konstantin Rodofinikin (1760-1838) 2 Kasım 1808’de Sırlara bir mektup göndererek, Sırların elbette bir gün bağımsız olacaklarını ancak bunun şimdi vakti olmadığını, bu hayallerini ertelenmeleri gerektiğini yazmıştır. Rodofinikin’e göre Sırlar bağımsız olmak istedikleri bölgede azınlık konumundalardı ve bağımsız olsalar dahi bunu kısa zaman içinde kaybedeceklerdi. Rodofinikin mektubunda Sırp isyancıları isyanlarını sona erdirmeye davet ederek aynı zamanda onlara, kurmalarını hayal ettikleri Sırp devleti için siyasi nasihatlerde bulunmuştur.³⁰¹

4.1.5. 1806 Rusya-Osmanlı Savaşının Başlaması

1795 ve 1805 yıllarında olmak üzere Osmanlı Devleti ile iki dostluk ve ittifak antlaşması imzalayan Rusya, bu dostluk ortamını değerlendirerek Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhinde yoğun bir propaganda faaliyetine yürüttü. Balkanlara gönderdiği elçiler, tüccarlar ve burada kendisine yakın olan Hristiyan din adamları aracılığı ile halkları Osmanlı aleyhinde kışkırtarak sürekli olarak isyan etmelerini sağladı. Hatta ilk bilineni 1804 yılında Belgrad’daki Sırlara olmak üzere, isyancılara para, silah ve mühimmat gönderdi. 1806 yılının 24 Eylül’ünde Sırp ayaklanmacıların lideri olan Kara

²⁹⁹ Edouard **Driault**, *Napoleon’un Şark Siyaseti Selim-i Salis, Napolyon, Sebastiani ve Gerdane* (Ter. M. Fuat Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013 s.242

³⁰⁰ Karal, s.98-99

³⁰¹ Graçev. S.26-27

Yorgi'ye³⁰² de 18 bin altın ve silah gönderdi. Çar I. Aleksandr, İ. İ. Mihelson'a 1806 yılının Kasım ayında bitirilmesi şartıyla Eflak-Boğdan'ı işgal etmesi emrini verdi.³⁰³

Rusya bu faaliyetlerle Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak ve bölgede kendi siyasi politikalarını doğrultusunda uygun bir ortam oluşturma hazırlıklarını yapmak istiyordu. Ayrıca Eflak-Boğdan'ı almaya ilhak etmenin yollarını arıyordu ve Yedi Ada Cumhuriyeti'ndeki askeri varlığını antlaşmalar gereği sonlandırması gerekirken buna da yanaşmıyordu. Hatta Rusya Baltık Denizi'ndeki bir donanmasına da Adalara gitmesi emrini verdi. İ. A. İgnatiev komutasındaki beş savaş gemisi, bir firkateyn, bir şalupa, bir korvet, bir bottan müteşekkil bu donanma 1806 sonlarına doğru Korfu'ya ulaştı. İgnatiev'in donanmasının da gelmesiyle buradaki Rus birliklerinin sayısı 13 bin kişiye ulaşmış oldu. Ayrıca, İsyanı Sırlardan, Karadağlılardan ve Arnavutlardan da üç bin kişilik destek oluşturuldu.³⁰⁴

Bütün bu olanlar Osmanlı Devleti'ni endişelendirmekle birlikte Balkanlardaki karışıklıklardan ve buradaki Rus etkisinden endişeyle Ruslara savaş açmayı başlarda tehlikeli bulmuştur.³⁰⁵ Bu arada, Napolyon'un, 2 Aralık 1805 tarihinde Austerlitz'de, Avusturya ve Rus orduları karşısında ezici bir zafer kazanmasından sonra Sultan III. Selim, 1806 yılının Ocak ayında Napolyon'un imparatorluğunu resmen tanıdı³⁰⁶

Napolyon'un Sebastiyani'yi İstanbul'a göndererek, Rus yanlısı olan Eflak Voyvodası Konstantin İpsilanti'yi ve Aleksandr Moruzi'yi görevden alınması ve Osmanlı Devleti'ni Ruslara karşı savaşa girmesi konusunda ikna etmesi için gönderdi. Osmanlı Devleti, Rusların kendi sınırlarındaki tutumlarında zaten rahatsızdı. Nihayetinde İstanbul Hükümeti, Fransa'nın da desteğine güvenerek Ruslara karşı bazı uygulamalara koyuldu. İlk olarak Eflak-Boğdan Voyvodalarını görevden alarak yerlerine Sutzu ve Kalimaki'yi atadı. Ardından da 1798 ve 1805 yıllarında yapılan antlaşmalarla Ruslara verilen Boğazlardan geçiş hakkını kaldırarak Boğazları Ruslara kapattı. Ancak İngiltere ve Rusya, Osmanlı'nın bu tutumuna karşı çok sert tepki gösterdiler. Hatta Rusya, 29 Eylül'de Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom vererek voyvodaların görevlerine iade

³⁰² Kara Yorgi, 1800'lü yılların başlarından itibaren Rus destekli olarak Osmanlıya karşı isyan eden Sırların lideridir. Sırların kendilerini yönetim haklarını kazanmasından sonra Sırbistan'ı yöneten Yorgi Hanedanlığının da kurucusudur.

³⁰³ Şirokorad, s.276-277

³⁰⁴ Şirokorad, s.277

³⁰⁵ Uçarol, s.106-107

³⁰⁶ Şirokorad, s.276

edilmesi sonucu Osmanlı Devleti 15 Ekim 1806'da voyvodaları görevlerine iade etti. Fakat Rus Çarı I. Aleksandr, Osmanlı Devleti'nin bir savaşa hazırlıksız olmasından yararlanarak, bir savaş ilanı dahi yapmadan 1806 yılı Ekim'inde Rus ordusunu Turla üzerinden Balkanlara gönderdi. General Mihelson komutasındaki 60 bin kişilik Rus ordusu 10 Kasım 1806'da Turla Nehri'ni geçerek 29 Kasım 1806 tarihinde Yaş şehrini ardından da Eflak ve Boğdan'ı tamamen işgal etti.

Fransa, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı direnmesini istemekle bu sırada devam eden Fransa-Rusya, İngiltere savaşında kendi yükünü hafifletmek düşüncesindeydi. Ancak Padişah III. Selim, Balkan olayları sebebiyle ve devletin askeri-mali durumunu dolayısıyla alarak savaş taraftarı değildi.³⁰⁷ Fakat Rusya'nın işgalleri ve Balkanlarda güttüğü siyasi politika Sultan III. Selim'in de tavrını değiştirdi. Napolyon'un 14 Ekimdeki Jena zaferinin haberiyle birlikte III. Selim'e mektuplar göndererek Osmanlı Devleti'ni savaşa teşvik etmesi, İstanbul'daki Fransız elçi Sebastiyani'nin yoğun ısrarı üzerine III. Selim 24 Aralık 1806 tarihinde Ruslara karşı savaş ilan etti.³⁰⁸

Ocak 1807'de Çar'ın imzaladığı, Bahriye Nazırı P. V. Çiçagov'un³⁰⁹ Osmanlı Devleti'ne karşı devam ettirilen savaş planını tasdik etmişti.

Çiçagov'un savaş planı ana hatlarıyla şu şekildedir:

1. Tuna Nehri yakınlarındaki Rus ordusu harekete geçerek Osmanlı'nın ana kuvvetleri İstanbul'dan uzaklaşması sağlanacak.
2. Karadeniz'deki filosu İstanbul Boğazından girerek 15-20 bin kişilik kuvvetle Osmanlı'nın başkentine çıkarma yapacak;
3. Rusya'nın Akdeniz'deki filosu İngiliz gemilerinin de eşliğinde Çanakkale Boğazı'ndan Marmara Denizi'ne girecek.

Bununla birlikte Rus yetkililer, Yunanistan'da çıkarılacak bir ayaklanma sonucunda Yunanlarla birlikte İstanbul'a saldırmak; ayrıca Osmanlı ile Napolyon kuvvetlerinin ittifak yapmasını önlemek için Balkanların kuzeyinde Sırlar ve Karadağlıların da Osmanlı'ya karşı ayaklandırılması konuşuluyordu.³¹⁰

³⁰⁷ Armaoğlu, s.91

³⁰⁸ Karal, s.51

³⁰⁹ Çiçagov:

³¹⁰ Şirokorad, s.277-278

Karadeniz'deki Rus donanmasının II. Katerina'nın ölümüyle birlikte kendi haline terk edilmesi ve yeni gemilerin de inşa edilmemiş olmasıyla birlikte Karadeniz'deki Rus donanmasındaki gemi sayısı azalmış, var olan gemilerin ise çoğu iş göremez hale gelmişti. Bu durumda doğal olarak Çiçagov'un İstanbul'a asker çıkarma planı ölü doğmuş oluyordu.

4.1.5. Fransa ve İngiltere'nin Savaşa Dâhil Olması

O sıralarda Avrupa'da Napolyon'a karşı Avusturya ve Rusya ile birlikte savaşan İngiltere, Osmanlı'yı sürekli Ruslara savaş açmaması yönünde ikna etmeye çalışıyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinden sonra İstanbul'daki İngiliz elçisi İstanbul'u terk etti. Bunun üzerine 19 Şubat 1807'de bir İngiliz donanması İstanbul önlerine demirledi. İngilizlerin bu teşebbüslerinden bir kârları olmamıştır. Uzun süren görüşmeler devam ederken İstanbul Hükümeti ve halkın yoğun hazırlık yapmalarından endişeyle, İngiliz donanması 2 Mart 1807 tarihinde tekrar Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Akdeniz'e açılacaktır.

Rusya-Osmanlı savaşı başladığı andan itibaren Osmanlı Devleti Boğazları kapattığı için Adalardaki Rus kuvvetleri desteksiz kaldı. Adalara, Rusya'dan destek gelmesi ancak Rus donanmasının bütün Avrupa'yı dolaşmasıyla mümkün olurdu. Bu hem uzun sürerdi hem de Akdeniz boyunca ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı-Fransız güçlerinden kurtulup buraya yardım ulaştırmak pek mümkün değildi. Zaten Tunus'taki Osmanlı kuvvetleri dört Rus gemisini ele geçirmişti. Hâl böyle iken Akdeniz'deki Rus kuvvetleri amirali Dimitri Senyavin,³¹¹ bölgedeki bütün ülkelerin düşman olduğunu bu durumda onların mallarının da ganimet sayıldığını ilan etti. Bu şekilde Rus gemileri Akdeniz'de bir tür korsancılık ve yağmacılığa başladı. Uyuşu ve statüsü fark etmeksizin, ele geçirilebilen bütün Fransa-Osmanlı gemileri ve tarafsız gemiler yağmalanıp malları satılığa çıkarılıyordu. Bu şekilde kazanılan paranın sekizde üçü yağmayı yapan geminin tayfasına dağıtılıyor kalanı ise diğer Rus gemileri arasında paylaşılıyordu. Bu yolla Ruslara ait olan yalnızca Venüs firkateyni 1806 Mayıs ayı boyunca Venedik-Triesta arasında 100 bin rubleden daha fazla gelir elde etmişti. 1806-1807 yıllarında ise bu

³¹¹ Dimitri Senyavin:

yolla Akdeniz'deki Rus gemilerine dağıtılan paranın toplamı bir buçuk milyondan fazlaydı.³¹²

Savaş devam ederken İstanbul'da ordudaki düzenlemelere karşı gelen Kabakçı Mustafa İsyanı ile birlikte III. Selim tahttan indirilerek IV. Mustafa (1807-1808) tahta çıkarıldı.³¹³ Bu gelişmeler yaşanırken Balkanlardaki Rusya-Osmanlı savaşına Tilsit Antlaşması gereği ve Napolyon'un Rusya'ya baskısı sonucu ara verildi. Napolyon'un da bir temsilcisinin bulunduğu Rusya-Osmanlı heyetleri 9 Ağustos 1807'de görüşmelere başladı. Bu görüşmeler 24 Ağustos'taki Slobodzia Ateşkes Antlaşması ile sonuçlandı. Ateşkes antlaşmasına göre; her iki devlet de 35 gün içerisinde Eflak-Boğdan'daki askeri güçlerini boşaltacaktı. Böylece Rusya ve Osmanlı Devletleri savaştan önceki sınırlarına çekilmiş oldular. Ancak Rusya Devleti bu durumdan memnun kalmadığı için Rusya-Osmanlı arasında 9 Ağustos 1807'de başlayan görüşmeler 1809 yılı başlarına kadar sürdü.³¹⁴ Ancak bu süre zarfında Rus donanması sürekli Karadeniz'de dolaşıyor, Ruslar Karadeniz'deki limanları istihkâmlarla takviye ederek savaşa hazır hale getirmek için çalışıyorlardı.

4.1.6. Osmanlı-İngiltere Arasında Çanakkale (Kale-i Sultaniye) Antlaşması (5 Ocak 1809)

Barış görüşmelerinin yapıldığı 1807-1808 yıllarında Osmanlı Devleti iç karışıklıklarla uğraşırken³¹⁵ Avrupa'da ise durumlar değişti, Rusya ile Fransa barış antlaşması

³¹² Şirokead, 278

³¹³ Nizamı Cedid: Bu sıralarda İstanbul'da Padişah III. Selim'in uygulamaya çalıştığı ıslahatçı politikaların bir uzantısı olarak Nizam-ı Cedit Ordusu kurması İmparatorluğun geleneksel yapısı içindeki birçok gücü çıkarlarını kaybetmeleri konusunda korkuttu. Bu güçlerin kışkırtması ile Nizam-ı Cedit üniforması giydirilmek istenen ve boğazları savunmak üzere kurulan kalelerde bulunan "Boğaz Yamakları" ya da "Laz Yamakları" denilen muhafızlar ayaklanarak Kabakçı Mustafa önderliğinde İstanbul'a yürümüşler ve Selim'i tahtan indirerek yerine şehzade Mustafa'yı tahta çıkarmışlardı. Bu durumda IV. Mustafa'nın (1807-1808) kendisine saltanat bağışlayanların gönüllerini hoş etmeye çalışacaktır.

³¹⁴ Palmer, s.80

³¹⁵ 18 yaşında iken Rus savaşlarında bayrak taşıdığı için Alemdar namıyla da anılan Mustafa Paşa III. Selim'e hayrandı. Bu hayranlık nedeniyle Selim'in tahtan indirilmesini kabul etmeyerek Balkanlardaki emrinde bulunan ordu ile İstanbul yürümeye, Selimi tekrar tahta çıkartmaya karar verdi. Edirne'den hareket ettiği sırada adamlarının bir İstanbul'a girerek ve Kabakçı Mustafa'yı öldürdüler. Alemdar'ın İstanbul'a gelmesinin tahtı kaybetmesi anlamına geldiğini bilen IV. Mustafa, tahta varis olabilecek III. Selim'in ve Şehzade Mahmut'un öldürülmelerini emretti. Alemdar Mustafa Paşa'nın adamları gelene kadar cellatlar III. Selim'i öldürdü fakat dama çıkarak cellatların elinden kaçmaya çalışan II. Mahmut (1808-1839) kurtarılarak Mustafa'nın yerine tahta çıkartıldı.

II. Mahmut tahta çıkınca Bayraktar Mustafa Paşa'yı sadrazam yaptı fakat Bayraktar'ın sadrazamlığı fazla uzun sürmedi. 1808 Kasım'ında tekrar ayaklanan Yeniçeriler Bâb-ı Âlî'yi bastılar. Bu baskın sırasında

imzaladı buna karşılık İngilizler de Ruslara karşı cephe aldılar. Rusya'nın Napolyon ile antlaşma yapması İngilizlerle Rusların arasının bozulmasına sebep olurken, Osmanlı Devleti de bu değişikliklerle Fransa'ya olan güvenini kaybetmişti. Bu nedenle büyük tehlike olarak gördüğü Rusya'ya karşı Doğu çıkarlarını korumaya çalışan İngilizlerle Osmanlılar arasında yakınlaşma başladı.

Bunun üzerine, İspanya'daki olaylar sebebiyle sorunlar yaşayan Napolyon, buradaki sorunlara öncelik vererek Rusya'yla savaşı sona erdirdi. Çar I. Aleksandr ile 12 Ekim 1808'de Erfurt'ta görüşerek Eflak-Boğdan ve bugünkü Finlandiya topraklarını Ruslara bırakan bir antlaşma imzalaması Osmanlı-İngiliz Devletlerini daha yakınlaştırdı. Tilsit ve Erfurt'ta Napolyon ile Aleksandr'ın antlaşmalarında, Rusların kendisine ihanet ettiğini gören İngiltere Osmanlı Devleti ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Rusya ile Fransa arasında yapılan ittifak antlaşması Osmanlı'yı hedef alsaydı bile bundan İngiltere de Akdeniz'deki çıkarları sebebiyle zarar görecekti.

Böylece Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 5 Ocak 1809'da Çanakkale (Kale-i Sultaniye) Antlaşması imzalanmış oldu.

Bu antlaşmaya göre:

1. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki mevcut anlaşmazlıklar ortadan kaldırılacak.
2. İngiltere tarafından işgal edilmiş Osmanlı toprakları (varsa) olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne iade edilecektir.
3. Her iki taraf da karşılıklı olarak birbirlerine karşı vermiş oldukları zararı tanzim edeceklerdir.
4. İngiltere'ye daha önce Osmanlı tarafından verilmiş olan ticari imtiyazlar devam edecektir.
5. Osmanlı Devleti Malta ve İngiltere'de konsolosluklar kurma hakkına sahip olacaklardır. Bu konsolosluklar Osmanlı topraklarında bulunan İngiliz konsolosluklarının sahip olduğu haklara sahip olacaklardır.

Bayraktar Paşa, binanın mahzenine inerek kendisini savunmak istediye de başarılı olamayacağını anlayarak, odadaki cephaneliği ateşleyerek intihar etti. II. Mahmut bu ayaklanmayı bastırmaya muvaffak oldu ve hemen ardından IV. Mustafa'yı öldürterek tahtta tek başına kaldı. Bkz. Armaoğlu, s.94

6. İstanbul ve Çanakkale Boğazları eskiden olduğu gibi yabancı devletlerin gemilerine kapalı olacaktır. Bu hususta Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere uygulamış olduğu kurallar bundan sonra da aynen devam edecektir. Buna barış zamanında İngiltere dâhil bütün devletler uyacaktır.

Bu maddeler antlaşmanın açık maddeleri olup gizli maddelere göre ise, Fransa ile Osmanlı Devleti arasında bir savaş ihtimali durumunda İngiltere Osmanlı'ya silah ve mühimmat yardımı yapacaktı. Ayrıca, eğer İngiltere Hükümeti, Osmanlı Devleti'nden önce Rusya ile bir barış antlaşması yaparsa Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını sağlayacak bir Rusya-Osmanlı barışı yapılması için çalışacaktır.³¹⁶

Bu antlaşma ile “Boğazların kapalılığı ilkesi” kuralı ilk defa devletlerarası bir antlaşmada yer almış oldu. Aslında bu antlaşma ile İngiltere'ye Boğazlar üzerinde bir nevi garantörlük hakkı verilmiş oldu. İngiltere'nin amacı Rusların güneye inmesini önlemek ve Boğazları bir Avrupa sorunu haline getirmektir. Ancak yine bu antlaşma ile Osmanlı Devleti sahip olduğu Boğazları kendi koruyamayacağını kabullenmiş oldu.³¹⁷

4.1.7. Rusya-Osmanlı Savaşlarında İkinci Dönem (1809-1812)

Çanakkale Anlaşması'ndan sonra İstanbul'daki İngiliz elçisi, söz konusu antlaşmada da belirtildiği üzere, Rusya ile Osmanlı Devletleri arasında devam etmekte olan ateşkes antlaşmasının bir barış antlaşmasına dönüşmesi için iki tarafa da barış önerisinde bulundu. Rusya tarafı öneriyi kabul etmediği gibi sert bir dille İstanbul Hükümetinden İngiliz elçinin hemen sınır dışı edilmesini istedi. Ancak Osmanlı Devleti Rusya'nın bu teklifini 23 Mart 1809'da reddetti. Rusya, Osmanlı Devleti ile süren ateşkes halini bir barış antlaşması ile sonuçlandırmak yerine, aslında Osmanlı'ya karşı vakit kazandığını bu tepkisiyle birlikte ortaya koymuştur. Bundan hemen sonra Rusya Devleti de İngiltere ve Fransa arasında bir barış teklifi yapmış bu teklifi de İngiltere reddetmiştir. Bu gelişmelerin yaşanmasından sonra Rusya-Osmanlı görüşmeleri çıkmaza girdi ve savaş tekrar başladı.

1809 baharında başlayan ve üç yıl süren muharebelerde Ruslar, Besarabya'yı, Eflak-Boğdan'ı ve Kuzey Bulgaristan bölgelerini ele geçirdiler. Osmanlı Devleti 1810 yılında

³¹⁶ Erim, s.236-240

³¹⁷ Tükin, s.121

biraz toparlanıp Rusları Tuna Nehri'nin öteki kıyısına kadar atmayı başardılarsa da fazla tutunamadılar.

Haziran 1810'da Ruslar, İstanbul'dan Sivastopol'a doğru hareket eden büyük bir Türk donanması olduğu haberini aldılar. Karadeniz'de uzun süre Türk donanması arayan Ruslar bir ize rastlayamadılar. Oysa 11 Temmuz'da 9 savaş gemisi ve 6 firkateynden oluşan Türk donanması Sivastopol önlerine gelmişti. Türklerin gelişi Kırım Tatarlarını cesaretlendirdi ve Türklerin bir çıkarma yapması halinde onlara katılmak için hazırlıklar yaptılar. Ancak Tatarların beklediği bu çıkarma gerçekleşmedi.³¹⁸

6 Ekim 1810 tarihinde 4 gemi ve bir firkateynden müteşekkil bir Rus donanması Trabzon'da tutunamayacağını bildiği halde Trabzon'a çıkarma yapmaya karar verdi. Bu eylem aslında tamamen filo komutanlığının gösteri amaçlı bir hareketi, çarın huzurunda haklı görünmenin çabasından başka bir durum değildi. Trabzon'a çıkarma denemesi yapan Ruslara Türk askeri saldırınca Rus gemileri Trabzon'a bombalar atarak geri çekilmek zorunda kaldılar.³¹⁹

Osmanlı Devleti ve Ruslar arasında uzun süredir devam eden savaş iki taraf içinde büyük yıkımlara sebep oldu. Ancak Rusların istekleri kabul olunamayacak derece ağır olduğundan Osmanlılar da barışa yanaşmıyordu. Ruslar Anadolu yönünde Faş Nehri'nden sınır kesip Anapa'dan Kemhal'a kadar bütün Çerkez, Abaza ve Gürcistan topraklarını Balkanlarda Besarabya bölgesiyle beraber Eflak ve Boğdan topraklarının kendisine verilmesini istiyordu. Ayrıca Sırpların da bağımsız olmalarını savunuyorlardı. Osmanlı Devleti ise toprak kaybetmeden barış anlaşması yapmak amacıyla idi. Rusların bu tekliflerini kabul edilemez bularak söz konusu dahi etmek istemedi.

Çanakkale Antlaşması imzalandığı sıralarda Rusya ile Fransa'nın arası tekrar soğumaya başlamıştı. Bu durum Avrupa'da İngiltere ile Rusya'nın tekrar birbirlerine yaklaşmalarına neden oldu. Napolyon Moskova seferi için hazırlıklara başlayınca da iki cephede savaştan çekinen Rusya, Osmanlı cephesindeki savaşa son vermek ve bütün gücünü Batı cephesine kaydırmak için Osmanlı Devleti'ne barış yapmayı teklif etti.³²⁰ Osmanlı Hükümeti de harbin yorgunluğu ve başarısızlığından kurtulmak için

³¹⁸ Anisimov, s.433-434

³¹⁹ Şirokorad, 294-295

³²⁰ Armaoğlu, 96

barışa karar verdi. Bunun üzerine 1811 yılının Kasım ayında Yergöğü'nde Rusya-Osmanlı murahhasları arasında barış görüşmeleri başladı.

4.2. Bükreş Antlaşması (16 Mayıs 1812)

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı barış görüşmelerine geçildi. Müzakereleri Rusya adına meşhur diplomat, Rusya'nın eski İstanbul Elçisi Andrie İtalinski, Tuğ General Jean Sabonief ve üçüncü murahhas olarak da Joseph Fonton yürütüyordu. Osmanlı adına ise sadrazam vekili Mehmet Said Galip Efendi, Anadolu Kazaskeri Müftüzade Selim Efendi, Yeniçeri Kâtibi Abdülhamid Efendi ve tercüman Demertius Murisi yürütüyordu. Kutuzov, müzakerelerin Bükreş'e taşınmasını teklif etti ancak antlaşmanın bir an evvel sonuçlanması arzusu ile yine Rus tarafından bu durum iptal edilmiş olsa da yine de görüşmeler devam ederken heyetler Bükreş'e taşındı.

Rusların bu antlaşmada iki amacı vardı; ilki Eflak-Boğdan, ikinci ve büyük hedef ise İstanbul idi. Ancak küçük hedefe ulaşmak dahi Bükreş Antlaşması'yla mümkün olmadı.

Kasım 1811 tarihinden beri yapılan barış görüşmeleri neticesinde Osmanlı Devleti'nin yeni bir savaş istemiyordu. Ruslar da Napolyon korkusundan dolayı şartları hafifletti. Osmanlı heyetinin hafifletilmiş Rus önerilerini kabul etmesi üzerine 16 Mayıs 1812'de 16 açık ve 2 gizli maddeden oluşan Bükreş antlaşması imzalandı. Antlaşma metni 5 Mayıs'ta şekillenmişti aslında ancak ertesi gün St. Petersburg'dan, Bükreş'e başkomutan olarak Kutuzov'un yerine A. V. Çiçagov'un atanmasıyla nihai antlaşma 10 gün gecikerek imzalandı.³²¹

Bükreş Antlaşması maddelerine göre:

1. Rusya ve Osmanlı Devletleri arasında daha önce yapılmış olan antlaşmaların hepsinin yürürlükte olduğu teyit edildi.
2. İki devlet arasında Prut Nehri, bu nehrin birleştiği yerden itibaren de Tuna Nehri sınır olacaktı. Tuna Nehri'nin ağzında ve nehirler üzerinde ticaret amaçlı ulaşımdan Rusya da yararlanacaktı.
3. Rusya'nın, savaşta işgal ettiği yerlerden, Hotin, Bender, Kili, Akkirman ve İsmail Kaleleriyle birlikte Besarabya Rusya'ya bırakıldı. Ancak Rusya, Eflak-

³²¹ İşimova, 380-383

Boğdan ile Kafkasya'da işgal ettiği Faş, Kemhal ve Sohum'u da Osmanlı Devleti'ne iade edecekti ve buraları üç ay içerisinde boşaltacaktı.

4. Osmanlı Devleti, Sırların durumunda iyileşmeye giderek iç yönetimlerinde daha geniş haklar verecekti. Bu düzenlemelerin neler olduğuna Osmanlı Devleti, Sırların ileri gelenleriyle birlikte karar verecekti.
5. Osmanlı Devleti'nin, Rusya ile İran arasındaki savaşın sona ermesi, anlaşmazlıkların giderilmesi ve iki devlet arasında barışın yapılabilmesi için taraflar arasında iyi niyetli çalışmalarına Rusya razı olacaktır.³²²

Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasının Rusya için çok büyük önemi vardır. Bir aydan daha kısa süre sonra gerçekleşen Napolyon'un Rusya seferi için bu bölgedeki askerlerini Batı'ya kaydırды, hem de Osmanlı Devleti'nin Rus-Fransız savaşında tarafsız kalmasını sağlayarak Güney sınırlarını kontrol altına aldı.

4.2.1. Bükreş Antlaşması'nın Sonuçları

16 Mayıs 1812'de Rusya-Osmanlı barışının imzalanmasıyla iki devlet arasında altı yıldır süregelen savaş sona erdi. Bundan sonra Rusya-Osmanlı arasında 16 yıl savaş yaşanmayacaktı. Ancak yine de bu kalıcı bir durum değildi. Zira Ruslar, Kafkaslar, Boğazlar ve Balkanlar üzerindeki yürüttüğü politikalarından vazgeçmemişlerdir. Rusya'nın büyük hedef olarak belirlediği İstanbul ve Boğazlar meselesi istedikleri gibi sonuçlanmamıştı. Kafkaslar ve Balkanlarda ise ne istediği yerlere sahip olabilmiş ne de bölgedeki Ortodoksları halkları Osmanlı'dan koparabilmişti. Ancak Sırlara verilen özerklikle bundan sonra Balkan coğrafyasında ulusçuluk akımının etkileri daha da güçlendi.³²³ Bu durum ilerleyen zamanlarda Balkanlarda yeni sorunlara yol açtı. Çanakkale ve Bükreş Antlaşmaları ile birlikte büyük güçlerin Balkanlar, Boğazlar ve İstanbul üzerindeki çatışmaları daha da belirgin hale geldi.

4.2.1.1. Bükreş Antlaşması'nın Rusya Açısından Sonuçları

Yukarıda da belirtildiği gibi Bükreş Antlaşması'nın Rusya açısından -kısa vadede- en büyük avantajı Tuna bölgesindeki askeri gücünü Napolyon'un ordularına karşı Batı'ya kaydırarak bütün güçleriyle tek cephede mücadele edecek olmasıdır.

³²² Erim, s.246-254; Gökçe, s.44

³²³ Uçarol, s.114

Rusya bu antlaşma ile de Osmanlı toprakları üzerindeki hedeflerine ulaşamadı ancak Besarabya'yı alarak sınırlarını Osmanlı aleyhinde az da olsa genişletmeyi başardı. Ayrıca Rusya, Tuna Nehri üzerinde gemileri için serbest dolaşım hakkı da kazandı. Rusya'nın Osmanlı toprakları olan Balkanlarda etkinliği daha da arttı. Savaş ile ilgili olmayan Sırlara özerklik verildi. Bu durum Rusya'nın Ortodokslar konusunda sınır olmadığı halde Osmanlı Devletinden kopardığı ciddi bir imtiyazdır. Daha sonra diğer Balkan halklarının da Ruslar tarafından ayaklandırılarak Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılmaları çok daha kolay olacaktır.

Bükreş Antlaşması imzalandıktan sonraki 16 yıllık barış sürecinde Rusya, Kafkaslarda daha rahat hareket edebilme imkânı buldu. Şirokorad'ın "fakir ve yerli haydutlar" olarak tanımladığı halklarla mücadele daha da hızlandı. Rusların Kafkas halklarıyla 50 yıl devam edip, 1820'lerde daha da şiddetlenen, 1860'lı yıllarda gerçekleşen büyük göçün ve katliamın ilk mücadelesi böyle başladı.³²⁴

4.2.1.2. Osmanlı Açısından Bükreş Antlaşması'nın Sonuçları

Uzun yıllar savaşmaktan yorulan Osmanlı Devleti, bu antlaşmayla birlikte mümkün olan en az toprak kaybıyla kurtulmayı başarabildi. Ancak Rusya'ya bırakılan Besarabya ve Tuna Nehri'nde serbest geçiş hakkı Balkanlardaki Rus etkisini daha da arttırdı. Sırlara iç işlerinde serbest yönetilmelerine dair verilen imtiyaz İmparatorluk sınırlarında bir ilki teşkil etti. Bu durum daha sonra genelde bütün İmparatorluk sınırlarında özelde ise Balkanlarda ulusçululuk akımının daha da güçlenerek yayılmasına neden oldu. Balkanlarda meydana gelecek yeni sorunlara ve isyanlara yol açtı.³²⁵

Osmanlı Devleti üzerinde Çanakkale ve Bükreş antlaşmasıyla birlikte büyük devletlerin baskısı daha da arttı. Hatta Osmanlı Devleti toprakları üzerinde başka devletlerin çıkar çatışmalarına girdiği görüldü. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti dış politikada daha dikkatli adımlar atmak zorunda kalacaktır. Antlaşmanın Osmanlı için en iyi -belki de tek olumlu- tarafıysa bu tarihten sonra kendi iç sorunlarıyla ilgilenme fırsatı bularak devlet içerisinde bir dizi reformlara gitmiş olmasıdır.

³²⁴ Şirokorad, s.315

³²⁵ Uçarol, s.114; Erim, s. 253-255

SONUÇ

Rus tarihinin en belirgin özelliği şüphesiz ki yayılmacılıktır. XVI. Yüzyıldan başlayan bu yayılmacılık hareketi, neredeyse tüm Rus çarlarında istisnası olmayacak biçimde görülmektedir. IV. İvan'dan itibaren bütün çarlar Rus topraklarını genişlemek için çalışmışlardır. Ancak bu yayılmacılığın en belirgin özelliği ise kısa bir süre içerisinde ve aralıksız olarak gerçekleşmiş olmasıdır. Rusya bu yayılmacı politika sonucunda küçük bir prenslikten tarihin belki de hiç görmediği, dünyanın yaklaşık altıda birini kapsayacak büyüklükte bütünleşik sınırlara sahip bir imparatorluğa dönmüştür.

Daha önce küçük küçük gruplar ve knezlikler halinde yaşayan Ruslar devlet kurmayı ve merkezi otoriteyle devlet yönetmeyi şüphesiz ki Moğollardan öğrenmişlerdir. Knezlikler döneminde, 250 yıllık Moğol idaresinde yaşayan Rusların bu süre içerisinde kültürleri önemli ölçüde değişmiş bu değişiklik devlet yönetimine de yansımıştır. Moğol hâkimiyeti dönemi öncesinde knezlikler ve Avrupa'daki feodalite benzeri bir yapıya sahip olan Ruslar Moğol hâkimiyeti süresince merkezileşmiş ve bir devlete dönmüştür. XVI. yüzyılda Tatar ve Moğol hâkimiyetinden kurtulan Ruslar daha sonra yayılmacı bir devlete dönmüştür. Rus yayılmacılığı Avrupa yayılmacılığından çok farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Avrupa yayılmacılığı hammadde ve pazar merkezli gerçekleşmiş ve merkezle sınır birliği olmasına önem verilmemiştir. Avrupa yayılmacılığı merkezdeki halkın refahını geliştirmek için gerçekleşmiştir. Rus yayılmacılığında ise sistem Avrupa'dakinden çok farklıdır. Rus yayılmacılığı merkezden başlayıp daha uzağa doğru gerçekleşirken, asıl amaç ülke sınırlarını genişletmektir. Rus yayılmacı siyasetinde hammadde ve pazarlar tabi ki önemlidir - bunu henüz I. Petro döneminde, Kafkasya'nın neden ele geçirilmesi gerektiği yönündeki raporlardan anlıyoruz- ancak ele geçirilecek coğrafya merkeze bağlı olmalıdır ve Batı'daki gibi kolonyal bir yayılmacılık görülmemiştir. Bu durum da merkezdeki Rus halkının refah düzeyine Batı yayılmacılığı kadar olumlu etki

etmemiştir. Rus yayılmacılığının başka bir önemli tarafıysa, daha çok ya Türk Dünyası ya da Osmanlı sınırları yönünde gerçekleşmiş olmasıdır.

Özellikle ve önemle vurgulanması gereken konu; gerek Rus-Türk ilişkileri, gerek Rusya-Osmanlı ilişkileri olsun sanıldığından çok daha köklü ve mühimdir. Bulundukları coğrafya ve barındırdıkları halkların etnisitesi, kültürel özellikleri ve dini inancı bakımından benzer özellikler gösteren Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı Devleti, birbirleriyle yaklaşık 240 yıl boyunca üstünlük mücadelesi ettiler. İlk olarak 1637 yılında Osmanlı Devleti'nden Azak Kalesi'ni alan Rusya, XVII. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı Devleti'nin de zayıflamaya başlamasıyla birlikte, devamlı olarak Osmanlı toprakları yönünde sınırlarını genişletmiş ve Osmanlı'dan aldığı topraklarda hâkimiyetini kurmuştur.

İlk olarak Karadeniz'in kuzeyi, batısı ve doğusundaki Osmanlı'ya ait yerlerden toprak kazanan Rusya daha sonra bu kazanımlarına Balkanlar ve Kafkaslarda da Osmanlı coğrafyasından toprak kazanarak devam edecektir. Kafkaslardaki Ermeni halkalarla ve Gürcü halkların bazılarının da desteğini alan Rusya XVI. Yüzyıldan itibaren ilgilendiği Kafkaslara, XIX. yüzyılın başından itibaren yerleşmeye başlayacaktır.

1637 yılında ilk olarak Azak Kalesini alarak, Karadeniz'in bir kolu olan Azak Denizi'ne inmeyi başaran Ruslar, Kerç Boğazı'nın Osmanlı yönetiminde olması sebebiyle Karadeniz'e bir süre daha çıkamayacaktır. Rusların Karadeniz'e çıkmaları ise 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması ile müstakil bir yapıya kavuşturmayı başardıkları Kırım'ı 1783 yılında ilhak etmeleriyle olacaktır.

Rusların Balkanlar yönünde ilerleyişi ise daha farklıdır, Ortodoksluğu Balkanlardaki halklarla iletişimde ve Balkanlara yerleşmekte bir araç kullandılar. I. Petro hayattayken Balkan Ortodoks halklarına kedi resminin olduğu haçları tüccarlar ve din adamlarıyla göndermiştir. Henüz o zaman Balkanlarla ilgilenmeye başlayan Ruslar, ilk olarak Osmanlı Devleti aleyhinde, Karadeniz'in kuzeyindeki Kossakları kullandılar. Ruslar daha sonra Eflak-Boğdan Voyvodalarıyla ve bu bölgenin ileri gelenleriyle irtibat sağlayıp işbirliğine gittiler.

Balkan bölgesindeki her Osmanlı karşıtı hareketi para, silah ve mühimmat yardımı yaparak destekleyen Ruslar bazen açıkça bazen de gizlice bu bölgedeki Ortodoksları Osmanlı'ya karşı kışkırtmaktan da geri durmadılar. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru iyice güçlenen Rusya, Osmanlı'nın da zayıflamasının etkisiyle birlikte artık bütün

Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmanın hayallerini kurmaya başlayacaktır. Bu düşünceyle Rusların yapmak istedikleri, Osmanlı Devleti'nin de başşehri olan İstanbul merkezli fakat Rusya'ya bağlı bir devlet kurmaktır. Bu fikir kimi tarihçilere göre Güney'de Rusların amaçlarına hizmet edecek, onların boğazlara sahip olmasını sağlayacak yeni bir devlet kurmaktır. Kimi tarihçilere göre ise bu fikir Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak ya da III. Roma imparatorluğu kurmaktır. Ancak Çariçe II. Katerina'nın bu konuda hazırlıklarının tamamına bakıldığı zaman ikinci görüşün daha olduğu görülmektedir. Zira Katerina ikinci torununa Konstantin adını koymuş, onu yetiştirmek için Yunanistan'dan dadılar getirtmiştir.

XVIII. yüzyıldan itibaren güçlenmeye başlayan Rusya, aynı dönemde zayıflamaya başlayan Osmanlı Devleti'nin bu durumunu iyi bir fırsat olarak kullanmıştır. Rusya, 1800 yılında Kafkaslara yerleşmiş, özellikle bu bölgede bulunan, Osmanlı Devleti sınırındaki Gürcistan'ı ilhak etmiştir. 1812-1814 yılları arasında Kafkaslarda, İran'ı ağır bir yenilgiye uğratan Rusya bütün Azerbaycan bölgesini ele geçirerek Kafkaslara tamamen yerleşmiştir. Bu durum Rusya'nın bu tarihten sonra Kafkasların yerli halklarıyla savaşmasına ve bölgeden binlerce insanın Rusya tarafından sürgün edilmesine ya da öldürülmesine neden olmuştur.

Rusya özellikle Balkanlardaki Ortodoks halkları Osmanlı'ya karşı kıskırtmış ve sürekli olarak Balkanlar için Osmanlı ile savaşmıştır. Bu politika sonucu 1812 yılında Tuna Nehri'nin doğusundaki bütün Osmanlı toprakları Rusya'nın eline geçmiştir. 1804 yılı itibariyle Rusya'nın, bölgedeki Osmanlı karşıtı bütün hareketleri açıktan desteklemesi ve Osmanlı ile yaptığı görüşmelerde bölge Ortodokslarının koruyucusuymuş gibi davranması sonucunda 1812 yılında -1806-1811 Rusya-Osmanlı savaşıyla alakası olmadığı halde- Sırbistan özerk bir statü kazanmıştır. Bu olay Balkanlardaki Türk olmayan bütün unsurların Osmanlı'ya karşı ayaklanmasına neden olmuş ve etkisi Osmanlı Devleti yıkılana dek sürmüştür.

Rusya yüzyıllar boyu, Osmanlı'ya ait olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinden Akdeniz'e inmek amacıyla mücadele etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti ile savaşarak başaramadığı bu amacına ancak Napolyon'un Temmuz 1798'de Mısır'ı işgal etmesi dolayısıyla ulaşmıştır. Napolyon'un Avrupa'da ve Balkanlardaki yayılcılık politikalarından rahatsız olan Rusya, Napolyon'u durdurmak ve Akdeniz'e inmek için Osmanlı Devletine, Napolyon'a karşı ittifak teklifinde bulunmuştur. Osmanlı

Devleti'nin istemeyerek de olsa Rusya'nın, Napolyon'a karşı ittifak teklifini kabul etmesi neticesinde 1453 yılından itibaren Boğazlar üzerinden Akdeniz'e inemeyen Rus gemileri ilk defa Boğazlar üzerinden geçerek Akdeniz'e ulaşmıştır. Bu ittifak antlaşması her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı, Napolyon'dan tekrar almasıyla sınırlı olsa da Rusya bu tarihten sonra bu durumu sürekli hale getirmeyi başaracaktır. Rusya'nın Boğazlar üzerinden Akdeniz'e inmesi, İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etmesi sonucu Avrupa tarihinde yeni bir sorun olarak "Boğazlar Meselesi" doğmuş ve uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Ayrıca Rusya bu vesileyle birlikte, arzu ettiği Balkan halklarıyla yakından iletişime geçme fırsatına da sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

Rus Kaynakları

Rusça Kaynaklar

Альмодовар, Явуз, *Vzaimootošeni в Народов Çeçeno-Ингушетии с Rossiey V XVIII в Грозном 1992* (Almadov, Yavuz, *Vzaimootošeniya Narodov Çeçeno-İnguşeti c Rossiey V XVIII*, Grozni 1992)

Анисимов, Евгений, *История России от Рюрика до Путина*, Питер пресс, Санкт-Петербург, 2013 (Anismov, Yevgeni, *İstoriya Russii, ot Rurika do Putina*, piter pres, St. Peterburg, 2013)

_____ *Императорская Россия*, питер Пресс, Москва 2012)

_____ *İmperatorskaya Rossiya*, Piter Press, Moskva 2012)

Броневский, С М, *Новейшие географические и исторические известия о Кавказе, Селивановского*, Ст. Петербург 2004 (Bronevskiy, Simey Mihailoviç, *Noveyşiya İzvestiya a Kavkaze*, St. Petersburg 2004)

Викторович, Анисимов Евгений, *Императорская Россия*, Питер пресс, Санкт-Петербург, 2012 (Viktoroviç, Anismov Yevgeni, *İmperatorskaya Rossiya*, Piter pres, St. Peterburg, 2012)

Грачев, Виктор Петрович, *План Создания Славяно-Сербского Государства на Балканах в Начале XIX в. И Отношение к Ним Правительства Росси и Балканы*, Москва 1995 (Graçev, Viktor Petroviç, *Plan Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva na Balkanah b Naçale XIX v. İ Otnoşenie k Nim Praviteltsva Rossi Rossia i Balkanı* Moskva 1995).

Достян, И. С, *Проблема создания независимых государств греков и южных славян в русско-балканских общественно-политических связях (конец XVIII – первая треть XIX в.)* Полный Текст Книги, Москва 1995 (Dostyan, İ. S, *Problema Sozdaniya Nezavisimih Gosudartv Grekov i Yujnih Slavan v Russko-Balkanskih*

Obşestvenno-Politiçeskih Svyazyah (Konets XVIII Pervaya Tret XIX v.), Rossiya i Balkanı, Moskova 1995)

Ишимова, Александра Осиповна, *История России в Рассказах и иллюстрациях*,
Издательство харвест, Москва 2009

(İşimova, Aleksandra Osipovna, *İstoriya Russii v Rasskazak i İllyustratsiyak, İzdatelstvo Harvest, Moskva, 2009)*

Бантыш-Каменский Николай Николаевич, *Обзор Внешних Сношений России (по 1800 год)*, Москва 1986 (Bantiş-Kamenskiy, Nikolay Nikolayeviç, *Obzor Vneşnih Sñoşeniy Rossii (po 1800 god), Eksmo, Moskva 1896)*

История Росси в XIX Веке, Т. II, Академия Наук

İstoriya Rossii v XIX veke, Petersburg, Tom II, Akademiya Nauk

Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (Çev. Özdemir Çobanoğlu), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2005

Ключевский В. О, *Русская Истортя*, Эксмо, Москма 2006 (Klyuçevskiy, V. O. *Ruskaya İstoriya, Eksmo, Moskva 2006)*

Мадариага, Исабель Де, *Historia Rossica*, Новое Литаратурное Обозрение, Москва 2002 (Madariaga, Ísabel De, *Historika Rossika, Novoe Litaraturnoe Obozrenie, Moskova 2002)*

Молчанов, Н. Н, *Дипломатия Петра Первого*, Международные отношения, Москва 1986 (Malçanov, N. N, *Diplomatiya Petra pervogo, Mejdunarodnie Otnoşenie, Moskva 1986)*

Mouravieff, Boris, *Deli Petro 'nun vasiyetnamesi*, Bedir Yayınları, İstanbul 1966.

Овсяный, Н. Р, *Ближний Востоки и Славянтсво*, Пергинтная Копия, Петербург 1913

Ovsyanıy, N. R, *Blijniy Vostok i Slavyanstvo, Pergintnaya Kopiya, Petersburg 1913*

Пирсов, Ю. Е, Л.Ф. Недашковскй, *Каталог Джучидский Монет Сара-тавского Областного Музея Краяведерия*, Издатель КГУ, Казан 2002 (Pirsov, Y. E, L. F. *Nedaşkovsky, Katalog Cuçidskih Monet Sara-tavskogo Oblastnogo MUzey aKrayavedeniya, izdatel KGU, Kazan 2002)*

Погов, А. И. *Связи России с народами Балканского полуострова (первая половина XVII в.)*, Наука Москва 1990 (Pogov, A. I., *Kulturnie Svyazi Rossi s Balkanskimi Stranami v (Pervoy Polovina XVII v)*, Nauka, Moskova 1990)

Собрание Государственных Грамот и Договор, Москва 1918, Т. III, №, 34, с.57-58-59

Sobranie Gosudarstvennih Gramot i Dogovorov, Moskva 1819, Т. III, №, 34, s.57-58-59.

Снегаров Иван, *Културни и политически връзки между България и Русия през XVI-XVIII вв.* София, 1953. (Snegarov, Ivan, *Kulturni i Politicheski Vrezki Mejdun Blgaria i Rusiya Prez XVI-XVII v. Sofya 1953*)

Соловьев, Сергей Михайлович, *История России с Древнейших Времен*, Эксмо, Москва, 2013 (Colovev, Sergey Mihailovič, *Istoriya Russii, s Drevneyshih Vremen*, Eksmo, Moskva, 2013)

Федеев, Ростислав, *Кавказкая Вайна, Алгоритма*, Москва 2005 (Fadeev, Rostislav, *Kavkazkaya Vayna, Algoritm*, Moskva 2005)

Флоря, Борис Николаевич, *Связи России с народами Балканского полуострова: первая половина XVII в.* Москва : Наука , 1990 (Florya, Boris Nikolayevič, *Svyazi Rossii s Narodami Balkanskogo Poluostrova: Pervaya Polovina XVII v*, Nauka, Moskova 1990)

Чирг, Асхад, *Черкеси в Русско-Османских Атношениях Второй Палавини XVIII Веки Россия и Черкесия Втарая Палавина XVIII-XIX*, Майкор 1995 (Çirg, Ashad, *Çerkesi v Russo-Osmanskih Atnaşeniyah Vtaroy Palavini XVIII Veki, Rossiya i Çerkesiya Vtaraya Palavina XVIII-XIX*, Maykor 1995)

Чистяков, Олег Иванович, Татьяна Евгеньевна Новицкая, *Законодательство Екатерины II*, Том 1, Издательство Юридическая Литература, Москва 2001 (Çistyakov, Oleg İvanovič, Tatyana Yevrenevna Novitskaya, *Zakonodatelctvo Ekaterina II*, İridiçeskaya Literatura, Moskova 2000, Tom 1

Законодательство Екатерины II, Том 2, Издательство Юридическая Литература, Москва 2001

(Çistyakov, _____ *Zakonodatelctvo Ekaterina II*, İridiçeskaya Literatura, Moskova 2000, Tom 2

Шишов, Алексей, *Полководцы кавказских войн*, Центрполиграф, Москва 2003
(Şişov, Aleksey, *Palkovotsi Kavkazkikh Voyn*, Sentrpoligraf, Moskova 2003

Ruşçadan Türkçeye Çevrilen Rus Kaynakları

Gumilëv, L.N., *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları* (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

Kohn, Hans, *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği* (Çev. Agah Oktay Güner), İlgi Kültür Sanat, İstanbul 2007

Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç, *Erzurum Yolculuğu* (Çeviri, Zeki Baştımar), Timaş Yayınları, İstanbul 2003.

Şirokorad, A. B., *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları* Selenge Yayınları, İstanbul 2013

Sumner, B. H., *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993

Vernadsky, George, Michael Karpovich, *A History of Russia, Volume 1: Ancient Russia*, Oxford University Press, Oxford 1943

Vernadsky, George, *Rusya Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011

Türk Kaynakları ve Diğerleri

Kitaplar

Abrahamian Erdvard, *Modern İran Tarihi* (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011

Acar, Kezban, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimine Rusya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014

Davies, Norman, *Avrupa Tarihi Doğu'dan Batıya Buz Çağı'ndan Soğuk Savaş'a Urallar'dan Cebeli Tarık'a Avrupa'nın Panoraması* (Burcu Çığman, Elif Topçugil...) İmge Kitabevi, Ankara 2006

- Akşin, Sina, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005
- Altınay, Ahmet Refik, *1711 Prut Seferi*, İlgı Kültür Sanat, İstanbul 2011
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999
- Atak, M. Sadık, *Rusya Siyaseti ve Rusların Yayılma Siyaseti*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1964
- _____ *Türkiye'nin Kapısı Boğaz*, Ankara, 1947
- Aydın, Mustafa, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar (1800-1830)*, Gökkuşbu, İstanbul 2008
- Baddeley, John F, *Rusların Kafkasya'ya İstilas ve Şeyh Şamil* (Çev. Sedat Özden), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1989
- Baltalı, Kemal, *1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi*, Yenidesen Matbaası, Ankara 1959
- Beydilli, Kemal, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt 2, İstanbul 1999
- Börekçi, Mehmet Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2001
- Cavid Ahmed, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi* (Ahmed Cavid Bey'in Müntebahatı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004
- Driault, Edouard, *Napoleon'un Şark Siyaseti Selim-i Salis, Napolyon, Sebastiani ve Gerdane* (Ter. M. Fuat Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013
- d'Encausse, Helene Carrere, *Tamamlanmamış Rusya* (Çev. Reşat Uzmen), Ötüken, İstanbul 2003
- Eren, Ahmet Cevat, *Selim III'ün Biyografisi*, Nurkök Matbaası, İstanbul 1964
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963, Cilt 1
- Goloğlu, Mahmut, *Trabzon Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon 2000

Gökçe, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul 1979

İnan, Yüksel, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Gazi Üniversitesi, 1986

Jorga Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640-1774)* (Çev. Nilüfer Epçeli), C. 4, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005

_____ *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)* (Çev. Nilüfer Epçeli), C.5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları ?

Kocabaş, Süleyman, *Kuzey'den Gelen Tehdit: Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999

_____ *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astrahan Seferi Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966

_____ *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011

Lee, Stephen J, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980* (Çev. Savaş Aktur), Dost Kitabevi, Ankara 2014

McCarthy, Justin, *Müslümanlar Ve Azınlıklar* (Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006

Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1983

Palmer, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Tarihi* (Çev. Belkıs Çorakçı Dışbulak), Sabah Kitapları, İstanbul 1993

Riasanovsky, V. Nicholas, Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze* (Çev. Figen Dereli), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2011

Sander, Oral, *Anka'nın Yükselisi ve Düşüşü*, Ankara Üniversitesi siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987

Saray, Mehmet, *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998

Soysal, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1964

Toluner, Sevin, *Milletlerarası Hukuk Dersleri*, Beta, İstanbul 1996

Tukin, Cemal, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, Üniversite Matbaacılık, İstanbul 1947

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, Der Yayınları, İstanbul 2013

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt II

Vali, Ferenc A, *The Turkish Straits And NATO*, Standford University, California 1971

Ansiklopediler

Beydilli, Kemal, “Yaş Antlaşması”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

Gledhill, John, “Besarabya”, *Encyclopedia Of Russian History*, America 2003

Emine Uymaz, “Türkiye Selçuklu Devleti-Eyyübi Münasebetleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

Karpat, Kemal, “Eflak”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt, 10, İstanbul 1994

Köse, Osman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt1, s.536-549, Ankara 1999

Özcan, Abdülkadir, “Boğdan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul 1992

Uçarol, Rıfat, “Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan 1839’a kadar Osmanlı İmparatorluğu”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt XI, s.178-188, İstanbul 1989,

Makaleler

Alexander, L. Martin, “National Restrictions Within The New LOS Context”, *Geographical Implications for the United States*”, Defence Supply Service, s.93-105, Washington 1986

Aygün, Necmettin, “Kafkasya’da Rusya-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Sayı 6, s.87-116, Ankara 2007

Beydilli, Kemal, “1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu’dan Rusya’ya Göçürülen Ermeniler”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi XIII*, s.365-434, Ankara 1998

Demiroğlu, Hasan, “XVII. Ve XVIII. Asırlarda Çarlık Rusya’sının Balkan Siyaseti”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart-Haziran, 2015, Sayı 68, s.2763-2779

Derviş, Leyla, Khalida Devrisheva, “Çarlık Rusya’sının Akdeniz Politikası’nın Arka Planı”, *Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, Haziran, 2015, Cilt 3, s.351-364

Dördüncü, Muharrem, “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2009, Cilt 11, Sayı 1, s.73-89

Hayri Çapraz, “XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kırım Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 11, Güz 2006, s.57-70

Köse, Osman, “Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Türkoloji Dergisi*, Erzincan 2006, Sayı 1, s.141-155

Kuzucu, Serhat, “Rus Çarı I. Pavel Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri ve Napolyon’a Karşı Ortak Mücadele”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 38, Yaz, 2013 s.75-87

Polatçı, Türkan, Hilal Çiftçi, “18. Yüzyılda Balkan Diplomasinin Üç Cephesi, Osmanlı-Avusturya-Rusya”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart-Haziran, 2015, Sayı 68 s.2608-2617

Saray, M, “Ermenistan Yol Ayrımında”, *Kafkas Araştırmaları Dergisi*, Sayı II, İstanbul 1996, s.3-11

Şener, Bülent, “Türk Boğazları’nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statü”, *Tarih Dergisi (TOD)*, Mart 2014, Sayı 17, s.467-493

Temizkan, Abdullah, “Rusya ve Osmanlı Devleti’nin Kafkas Ötesinde Nüfuz Mücadelesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 2006, C. VI, Sayı 2, s.447-462,

Uyanık, Feyzullah, “Osmanlı Eflak ve Boğdan’nda Rus Nüfuzunun Kurulması”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart-Haziran, 2015, Sayı 68 s.2608-2617

Bildiriler, Tezler, Araştırma Yazıları

Gürkan, İbrahim, Boğazların Önemi ve Karadeniz Stratejisi, *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1992

İnalcık, Halil, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999

İlber Ortaylı, “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999

Kurtaran, Uğur, Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791), Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2006 (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

İnternet Siteleri

Kılıç, Davut, Ermenistan'ın Kuruluşunda Çarlık Rusya’nın Rolü, ‘Ermeni Araştırmaları Sayı 11, Sonbahar 2003,

<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=50>
(23.11.2015)

İsina, Almagül, Kazaklar ve Kozaklar, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/441/kazaklar_ve_kozaklar (07.10.2015)

Stannard, Jerry, Pliny the Elder Encyclopedia Britannica, <http://global.britannica.com/biography/Pliny-the-Elder>, (11.12.2015)

McDonald, Alexander Hugh, Tacitus, Encyclopedia Britannica, <http://global.britannica.com/biography/Tacitus-Roman-historian>, (11.12.2015)

Sözlükler

Большой Русско-Турецкий Словарь, Дом Славянской Книги, Москва 2009 (*Bolşoy Russko-Turetskiy Slovar*, Dom Slavyanskoy Knigi, Moskva 2009)

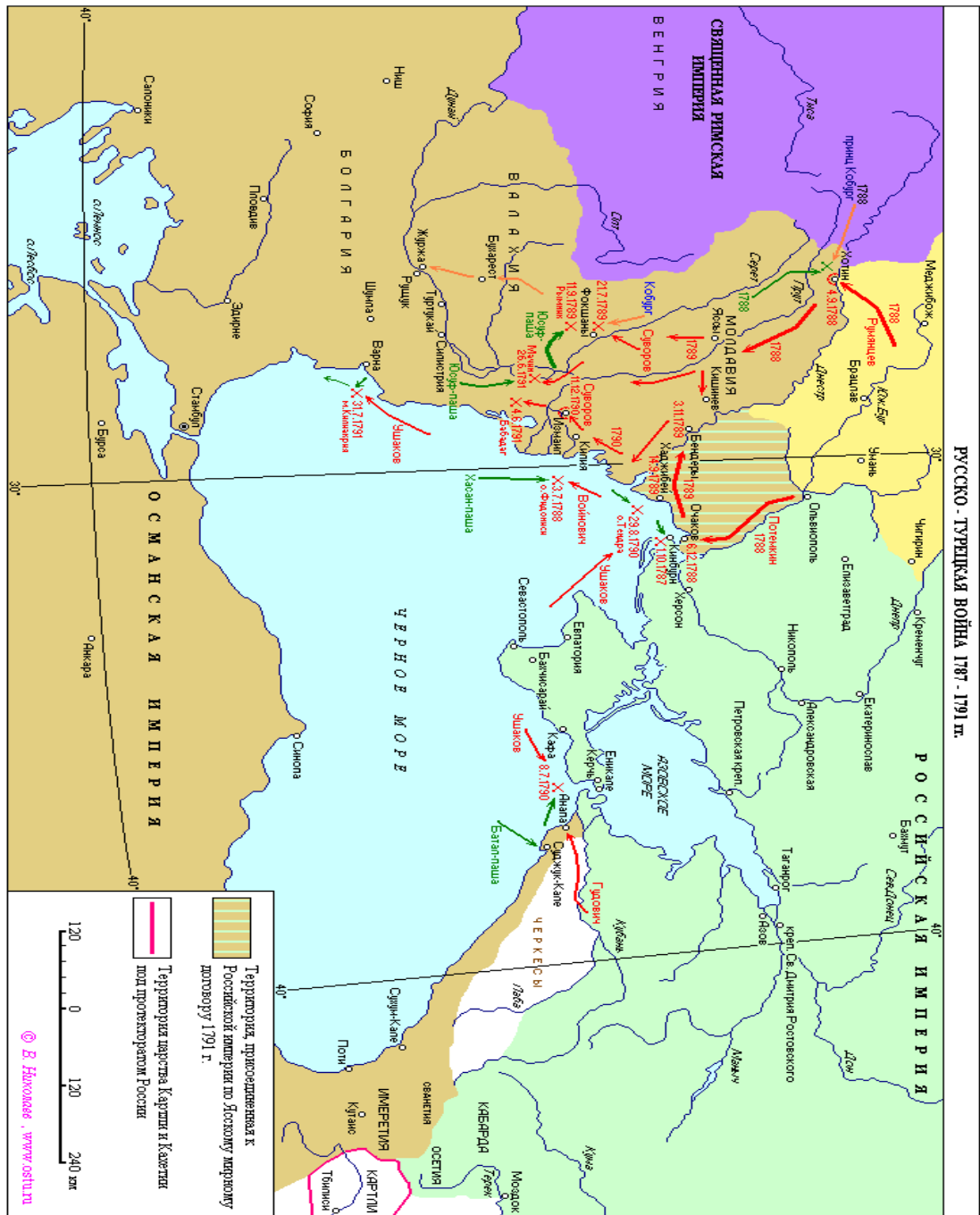
Большой Турецко-Русский Словарь, Дом Славянской Книги, Москва 2009 (*Bolşoy Turetsko Russkiy Slovar*, Dom Slavyanskoy Knigi, Moskva 2009)

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1993, 1195

Redhause İngilizce-Türkçe / Türkçe-İngilizce sözlük, Sev Yayıncılık, İstanbul 2005

Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı, İstanbul 2004

EKLER

<http://rushist.com/index.php/russia/2300-russko-turetskie-voyny-kratko> (17.12.2015)

10 Şubat 1792’de Rusya-Osmanlı Devleti arasında imzalanan Yaş Antlaşması ile Rusya İşgal ettiği Besarabya’yı boşaltmış, Azak çevresinde topraklarını genişletmiş ve Taman Yarımadası’nı da Osmanlı Devleti’nden almıştır.

<http://rushist.com/index.php/russia/2300-russko-turetskie-vojny-kratko> (17.12.2015)

16 Mayıs 1812'de Rusya-Osmanlı Devleti arasında imzalanan Bükreş Antlaşması ile Rusya, işgal ettiği Eflak-Boğdan'ı boşaltmak durumunda kalmış ancak Osmanlı Devleti'nden Besarabya'yı almıştır.

İNDEKS

1

1453, xxxvi, 46, 22, 71, 72, 106
 1461, xxxvi
 1552, xli, 2, 11, 79
 1556, 11, 79
 1683, 61, 67, 80, 88
 1711, 5, 6, 13, 14, 67, 73, 80, 89, 111
 1774, 5, 8, 10, 16, 17, 19, 22, 23, 24, 35, 39, 47, 54,
 66, 68, 69, 72, 73, 74, 81, 82, 89, 90, 104, 112,
 114
 1783, xxiii, 10, 18, 24, 36, 74, 81, 83, 104
 1787, ix, x, xxiv, 10, 18, 24, 28, 36, 66, 69, 75, 85, 90
 1792, ii, iv, vi, vii, viii, ix, x, xii, xiv, 46, 10, 11, 18,
 19, 22, 24, 28, 31, 32, 36, 47, 66, 69, 75, 90, 117,
 123
 1799, viii, 37, 38, 41
 1804, 38, 58, 91, 92
 1805, viii, x, 38, 60, 76, 77, 91, 92, 93

A

Ağa Muhammed Han, 83, 84, 85
 Akdeniz, ix, x, 8, 17, 36, 37, 41, 43, 46, 47, 49, 50,
 51, 52, 53, 54, 56, 57, 73, 74, 75, 76, 77, 88, 94,
 95, 97, 114
 Akkirman, 5, 9, 25, 31, 100
 Aksu, 7, 9, 15, 17, 34
 Aleksey Orlov, 8, 17, 73
 Altın Orda, xxx, xxxi, xxxii, xxxiii, xxxiv, xxxv,
 xxxvi, xxxviii, xliii, 2, 3, 11, 20, 78
 Anadolu, xxix, 12, 19, 21, 35, 45, 78, 81, 82, 83, 85,
 88, 99, 100, 114
 Anapa, 83, 86, 87, 99
 Arnavutluk, 36, 39, 47, 53, 54, 55, 56
 Astrahan, xxxvi, xli, 2, 3, 11, 12, 13, 23, 79, 81, 82,
 87, 112
 Asya, viii, xxii, xxiii, xxviii, xxix, xxxiv, 61, 72, 78,
 81
 Austerlitz, 38, 93
 Avrupa, viii, xi, xxii, xxiv, xxviii, xxix, xli, 5, 8, 21,
 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 50, 52, 54, 56,

58, 59, 61, 62, 63, 67, 72, 74, 75, 76, 78, 82, 88,
 95, 96, 98, 99, 103, 110, 112

Avusturya, 7, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 35, 36, 37, 38,
 39, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 51, 59, 60, 61, 62, 65,
 66, 67, 69, 73, 75, 76, 85, 91, 93, 95, 114, 115

ayaklanma, ix, xxxix, 5, 94

Azak, 46, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 17, 18, 20, 33,
 51, 72, 73, 104, 117

Azak Kalesi, 3, 6, 15, 73, 104

B

Bahçesaray, 13, 20, 65

Balkanlar, viii, ix, xi, 3, 35, 41, 45, 61, 62, 64, 65, 66,
 68, 69, 87, 88, 89, 101, 104

Baltık, xxii, xxiv, xxvii, xxviii, xxxv, xli, xliii, 14, 16,
 73, 93

Belgrad, 7, 15, 36, 65, 88, 90, 91, 92

Bender, 5, 7, 9, 13, 25, 31, 100

Besarabya, xi, 9, 25, 33, 69, 70, 98, 99, 100, 102,
 113, 117, 118

Bezborodko, 28, 30, 31, 32, 33

Bizans, xxi, xxiv, xxv, xxvi, xxvii, xxviii, xxxvi,
 xxxviii, 51, 63, 64, 67, 72

Boğazlar, ix, xi, 22, 45, 46, 49, 51, 54, 56, 57, 59, 60,
 61, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 80, 92, 98, 101, 111,
 113, 114

Boğazlar Meselesi, 54, 57, 72, 75

Boğdan, 6, 8, 9, 14, 17, 25, 26, 28, 39, 60, 61, 67, 68,
 69, 70, 77, 88, 89, 90, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
 104, 113, 115, 118

Bosna, 36, 40

Bulgar, xxvi

Bükreş Antlaşması, viii, 87, 100, 101, 102, 118

Ç

Çanakkale Boğazı, 17, 41, 60, 71, 73, 94, 95

Çar, viii, xxxviii, xxxix, xlii, xliiv, 2, 3, 5, 6, 7, 11, 13,
 14, 16, 22, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 58, 61, 62, 67,
 68, 70, 71, 73, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 91, 93,
 94, 97

Çehrin, 4, 13

Çiçagov, 94, 95, 100

D

Dimitri, xxxii, xxxiii, xxxiv, xliii, xliv, 67, 88, 89, 95, 108

Dinyeper, xxiii, xxiv, 4, 7, 13, 17

Doğu, viii, xxi, xxii, xxiv, xxxi, xxxviii, 7, 19, 22, 35, 41, 50, 53, 61, 63, 64, 66, 80, 81, 82, 83, 97, 110, 114

Don, xxxiii, 46, 4, 12, 15, 17, 37, 83

Don Nehri, xxxiii, 46

Duma, xl

E

Eflak, 8, 9, 14, 17, 25, 28, 39, 60, 61, 67, 68, 69, 70, 77, 88, 89, 90, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 113, 115, 118

Erfurt, 70, 77, 92, 97

Ermeni, viii, ix, 18, 78, 80, 81, 84, 104, 115

Ermeniler, xxxiii, 81, 82, 84, 114

F

Fransa, ix, x, 5, 18, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99

G

gemi, 5, 7, 95, 99

Godunov, xliii, xliv, 39

Grek Projesi, 33, 35, 51, 66, 69

Güney, xxii, xxix, 63, 78, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 101, 105

Gürcistan, 9, 10, 25, 34, 79, 83, 84, 85, 86, 99

Gürcü, viii, ix, xxi, 78, 79, 81, 83, 84, 104

Gürcüler, 80, 82

H

han, xli, 18, 21

Han, xxix, xxx, xxxii, 8, 26, 84, 85

Hazar Denizi, viii, xxvi, xxxviii, 79, 80

Hindistan, 20, 37, 41, 42, 50, 52, 56, 58, 60, 76, 79, 80, 81

Hotin, 8, 16, 100

Hristiyan, xxvi, xxvii, 9, 17, 21, 22, 23, 35, 39, 56, 59, 62, 77, 78, 80, 81, 84, 92

I

I. Aleksandr, viii, 38, 61, 71, 91, 93, 94, 97

II. Vasili, xxvii, xxxv, xxxvi, xxxvii

III. İvan, xxxvii, 2

III. Selim, 18, 25, 43, 53, 93, 94, 96

III. Vasili, xxxvii, xxxviii, xxxix, 22

IV. İvan, xxxix, xl, xli, xlii, xliii, 2, 3, 11, 12, 103

İ

İdil, xxvi, xxix, xxx, xli, xliii, 46, 11, 12, 20, 23, 79, 82, 112

İgor, xxv, xxvi, xxvii, 51

imtiyaz, 69, 102

İngiliz, 8, 10, 17, 38, 39, 43, 47, 52, 56, 58, 59, 76, 77, 81, 94, 95, 97, 98

İngiltere, ix, x, xviii, 5, 6, 18, 26, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 72, 73, 74, 76, 77, 80, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 106

İran, xxvi, xxix, 2, 7, 12, 45, 50, 65, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 101, 110

İslam, xxiii, xxxii, 46, 12, 19, 21, 23, 25, 74, 113

İsmail, 9, 10, 18, 31, 41, 100, 113

İstanbul, viii, xxi, xxii, xxiii, xxxviii, xxxix, xliv, 46, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 28, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 105, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 116

İstanbul Hükümeti, 87, 93, 95

İsveç, xli, xlii, xlv, 5, 6, 7, 13, 18, 39, 59, 75, 76

İtil, xxvi

ittifak, viii, ix, x, xxxiii, xxxvii, 2, 7, 18, 26, 38, 39, 43, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 75, 76, 91, 92, 94, 97

ittifak antlaşması, 50, 57, 59, 75, 106

K

Kafkaslar, viii, ix, 74, 79, 80, 81, 86, 101, 111

Kafkasya, viii, 12, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 101, 103, 111, 112, 114

Kağan, xxxi, xxxii

Kalas Mütarekesi, 27, 30

Kantemir, 67, 88, 89, 108

Kara Yorgi, 93

Karadeniz, viii, xi, xxiii, xxiv, xxviii, xxxv, xxxviii, 46, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 33, 34, 37, 45, 46, 49, 51, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 82, 88, 90, 94, 95, 96, 99, 104, 114, 115

Katerina, 6, 8, 10, 14, 16, 17, 24, 25, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 43, 45, 51, 52, 53, 65, 66, 68, 69, 73, 81, 84, 89, 95, 105

Kazan, xxxii, xxxv, xxxvi, xli, 2, 3, 11, 23, 66, 79, 87, 108

Kefe, 46, 2, 3, 12, 19, 20, 21

Kerç, 46, 9, 10, 17, 104

Kırım, x, xxiv, xxvii, xxxv, xxxvi, xli, xlii, 46, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 29, 33, 34, 36, 38, 40, 45, 66, 68, 69, 71, 74, 83, 89, 90, 99, 104, 114

Kırım Tatarları, xli, 21

Kiev, xxii, xxiii, xxiv, xxv, xxvi, xxviii, xxix, xxx, xxxv, xxxvi, 28, 50

Kili, 5, 9, 31, 100

kilise, xxx, xxxii, xl, 9, 22

Knezlik, xxii, xxxiii, xxxv, xxxvii, xxxix

Konstantinapolis, xxiv, xxv, xxxiii, xxxvi, 19

Kossaklar, 4, 34

Kremlin, xxxi, 14

Kuban, 7, 8, 10, 26, 29, 30, 31, 32, 34, 83

Küçük Kaynarca, 8, 9, 17, 19, 22, 24, 33, 34, 35, 39, 47, 54, 69, 73, 74, 75, 77, 82, 89, 104, 111, 113, 114

L

Laroslav, xxv, xxvii, xxviii

Lazarian Enstitüsü, 84

Lehistan, 2, 8, 13, 15, 16, 21, 65, 73

Litvanya, viii, xxxii, xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvii, xli, 38

M

Malta, 42, 43, 52, 58, 73, 97

Mansurov, 62, 87

Marmara Denizi, 71, 72, 94

Memleketeyn, 25, 26, 27, 30, 33, 69, 70, 89, 90

Mısır, ix, x, 2, 20, 23, 37, 38, 41, 42, 43, 46, 47, 50, 52, 53, 54, 56, 59, 75, 76

Moğollar, xxv, xxix, xxx, xxxi

Mora, 17, 36, 40, 43, 46, 54, 55, 59, 73, 76

Moskova, xxii, xxiv, xxxi, xxxii, xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvi, xxxvii, xxxviii, xxxix, xli, xlii, xliii, xlv, 46, 2, 3, 4, 6, 8, 11, 17, 19, 20, 21, 22, 29, 47, 63, 64, 66, 73, 78, 79, 81, 84, 86, 90, 91, 99, 108, 109, 110

Müslüman, xli, 46, 2, 3, 11, 12, 16, 21, 23, 63, 78, 82, 85, 87, 91, 112

N

Napolyon, ix, x, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 46, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 70, 75, 76, 77, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 111, 114

Novgorod, xxiii, xxiv, xxx, xxxi, xxxii, xxxiii, xxxv, xxxvi, xxxvii, xlv, 73

O

Oleg, xxii, xxv, xxvi, xxxiii, 51, 109

Olga, xxvi, xxvii

opriçnina, xlii, xliii

Ortodoks, viii, xxvi, xxx, xxxi, xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvi, xxxviii, xl, xli, 46, 14, 17, 22, 36, 52, 56, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 79, 87, 90, 91, 104

Ortodokslar, xxxiv, 22, 62, 63, 64, 69, 102

Osmanlı, vi, vii, viii, ix, x, xi, 46, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75,

76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 123

Osmanlı Devleti, viii, ix, x, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 111, 115, 117, 118

Ö

Özi, 5, 7, 10, 15, 25, 34

P

Pagan, xxvii, xxviii

Panslavizm, 36

Patrik, 22, 63

Pavel, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 49, 52, 58, 62, 85, 86, 114

Petersburg, xxiii, 7, 17, 26, 36, 37, 38, 63, 68, 70, 83, 84, 91, 100, 107, 108

Petro, viii, 5, 6, 7, 10, 13, 14, 15, 16, 36, 50, 51, 64, 65, 67, 73, 79, 80, 81, 88, 89, 103, 104, 108, 110

Polonya, xvi, xxviii, xxxiv, xxxv, xxxvii, xli, xlii, xlv, 4, 16, 38

Potemkin, 8, 10, 17, 25, 28, 33, 35, 45, 66

Prens, xxvi, xxvii, xxix, xxxi, xlv, 10, 25, 26, 28, 29, 30, 35, 66

Prusya, 6, 16, 25, 26, 36, 38, 39, 75, 91

Prut, 5, 6, 7, 13, 14, 18, 25, 64, 65, 67, 73, 80, 89, 100, 111

R

Replin, 26, 27

Roma, xxxvii, xxxviii, 22, 35, 64, 66, 72, 88, 105

Romanov, xvi, xliii, xlv, 36, 62, 66

Rum, 18, 22, 39, 63

Rurik, xxiv, xxxv

Rus donanması, 8, 15, 17, 46, 51, 53, 54, 73, 75, 96, 99

Ruslar, viii, xxii, xxiii, xxiv, xxv, xxvi, xxvii, xxxi, xxxiii, xxxiv, xlv, 2, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 25, 30, 32, 34, 50, 51, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 89, 90, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 110

Rusya, vi, vii, viii, ix, x, xi, xxi, xxiii, xxiv, xxvi, xxvii, xxviii, xxix, xxx, xxxii, xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvi, xxxvii, xxxviii, xli, xlii, xlv, 46, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 123

Rusya-Osmanlı ittifakı, 53, 60, 77

S

savaş, viii, xi, xxvii, xxviii, xxix, xxxiv, xxxv, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 14, 16, 18, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 43, 46, 48, 49, 52, 59, 61, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 77, 82, 85, 87, 89, 90, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 101

Sebastiyani, 70, 93, 94

Sırbistan, 36, 90, 93, 105

Sırlar, 90, 92, 94

Slav, xxi, xxii, xxiii, xxiv, xxv, xxvi, xxvii, 4, 6, 9, 21, 36, 39, 58, 62

sorun, ix, xi, xxx, xxxiv, 19, 29, 56, 59, 67, 70, 76

Suvorov, 10, 37, 45

Suvurov, 18

Ş

Şahin Giray, 8, 18, 83

T

Talleyran, 42

Taman, 46, 10, 18, 33, 34, 117

Theodore, xliii, 22

Tiflis, 25, 30, 79, 83, 84, 85

Tilsit Antlaşması, 39, 70, 91, 92, 96

Toulon, 40, 43, 46

Tsargrad, xxxvi

Tuna, xxii, xxvi, xxviii, xxix, 8, 14, 16, 17, 18, 27,
66, 68, 88, 89, 91, 94, 99, 100, 101, 102

Turla, ix, x, 4, 5, 7, 10, 25, 26, 27, 29, 34, 36, 61, 69,
90, 94

Türk, x, xx, xxi, xxii, xxvi, xxviii, xxxi, xxxvi, xliii,
2, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 18, 19, 23, 34, 36, 40,
41, 47, 49, 54, 57, 58, 61, 63, 64, 71, 72, 73, 75,
76, 78, 81, 82, 85, 88, 91, 99, 104, 110, 111, 112,
113, 114, 115

Türk Boğazları, 72

U

Ukrayna, xxiii, xxxi, 4, 14, 18, 28, 63

uluslararası, ix, xi, 36, 37, 60, 70, 71, 76, 78

Uşakov, 37, 41, 45, 46, 54

V

Varşova, 39

Viladimir, xxv, xxvii, xxix, xxx, xxxv

Y

Yaş Antlaşması, ix, x, 24, 28, 32, 33, 34, 36, 47, 69,
75, 90, 113

yayılmacı, viii, xxxv, 16, 65, 76, 80, 103

Yedi Ada, 55, 56, 76, 93

Yediada Cumhuriyeti, 54

Yunan, xxi, 38, 47, 51, 53, 54, 57, 58, 62, 66, 71

Yunanistan, xxii, xxvii, 39, 51, 94, 105

Z

Zemskiy Sobor, xliv

Ziştovi, 26, 27, 28, 31, 36

ÖZ GEÇMİŞ

Akif ALTUĞ

1986 Osmaniye Kadirli’de doğdu, Öğrenim hayatına Kadirli’ye bağlı Yenigün Köyü İlköğretim Okulu’nda başladı, Kadirli Dervişpaşa İlköğretim Okulu’ndan mezun oldu. Liseyi Kadirli Şehit Öğretmen Orhan Gök Lisesi’nde okudu. 2010 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Şu anda Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Rusya-Osmanlı İlişkileri (1792-1815)” adlı tezini yazmaktadır.